

ისტორიის, ეთნოლოგიის, რელიგიის შესწავლისა და
პროპაგანდის სამეცნიერო ცენტრი

ვახტანგ ითონიშვილის ცხოვრების მატიანე

(შემდგენელი პროფ. ვალერიან ითონიშვილი)

კომპიუტერული უზრუნველყოფა: ანა რუაძე,
მარიამ ბუტიკაშვილი

©გ. ითონიშვილი

1. სეველით ნაწერი სტრიქონები.....	4
2. ვახტანგის ბიოგრაფია.....	5
3. ვახტანგის ხსოვნას მიეძღვნა.....	12
4. სამეცნიერო სესიებში მონაწილეობა და საჯარო გამოსვლები.....	66
5. გამოქვეყნებული შრომები.....	78
6. რეცენზიები და გამოხმაურებანი ვახტანგის შრომებზე.....	97

სევდით ნაწერი სტრიქონები

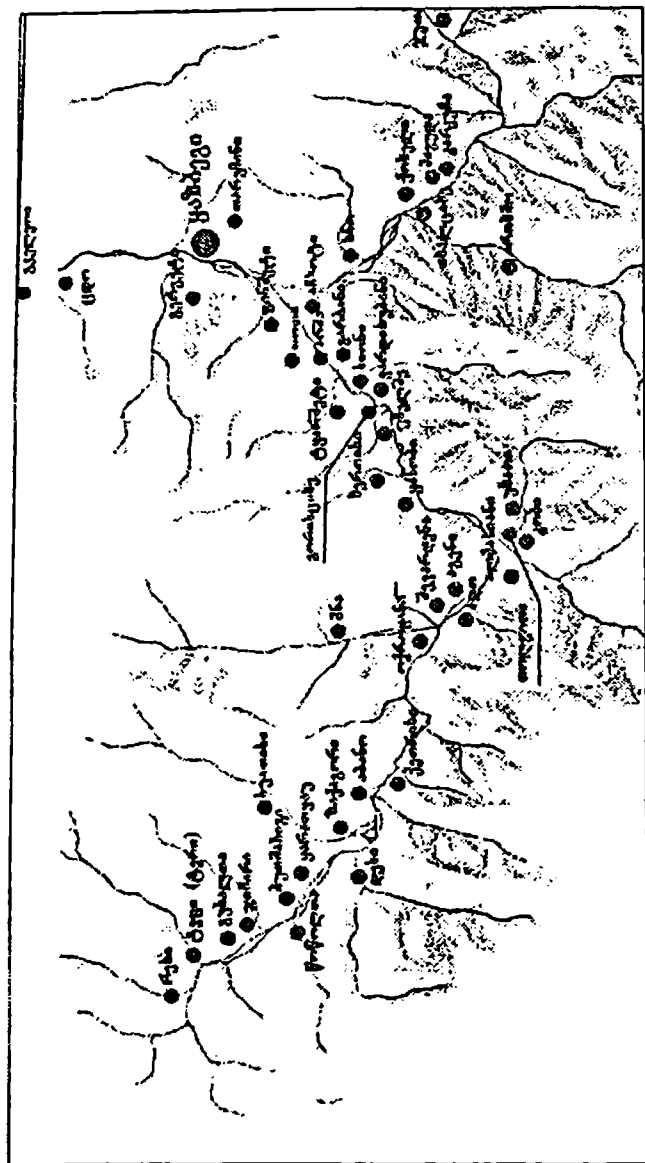
იმაზე უფრო დიდი უბედურება რა უნდა იყოს, როდესაც მშობლები შვილს იმ ქვეყნად გაისტუმრებენ, ხოლო მის შვილებს სახელოვანი მამის ცხოვრებაზე მოუთხოვრებენ. მაგრამ ვახტანგის მშობლებს დიდი გამძლეობის უნარი აღმოგვანდა იმის შეგნებით, რომ მის შვილებსედაც გვეზრუნა და ვახტანგის დიდი სამეცნიერო მემკვიდრეობაც სამზეოზე გამოგვეტანა. ამ მისიის შესრულებაში მასტიმულირებული როლი შეასრულა ვახტანგის დედამ ლამარა ღუდუშაურმა და უდიდესი მწუხარების გადატანა მოვალეობად დამისახა. დაობლებულ ბავშვებს გვერდში ამოუდგნენ მამიდა ლელა ითონიშვილი და დეიდა ლელა თურმანაული. სამივე მათგანის თანადგომით ჩემი ცხოვრების მთავარ ამოცანად იქცა ვახტანგის ცხოვრების მატინის შედგენა მისი შვილებისა და ახლობლების სამახსოვროდ.

ვახტანგის ბიოგრაფია

თავიდანვე უნდა აღინიშნოს, რომ ვახტანგის, როგორც ცნობილი მეცნიერის, ბიოგრაფიაში გასათვალისწინებელია მისი დამოკიდებულება ერის თუ გვარის წარმომავლობისადმი. ამ პრობლემას ვახტანგი განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებდა ისეთი გვარების ისტორიაში, რომელთა ვინაობას სუბიექტური შეხედულებები ჩაენაცვლა. ამ მხრივ აღსანიშნავია ურთიერთსაწინააღმდეგო თვალსაზრისი დევალთა ეთნიკური კუთვნილების შესახებ. ოსი ისტორიკოსების, მათი მომხრე რუსი კოლეგების მტკიცებით და ზოგიერთი ცნობილი ქართველი მეცნიერის შეცდომით დევალი იგივე ოსია. დევალისა და ოსის იდენტიურობა ოს ისტორიკოსებს იმის შესაძლებლობას უქმნის, რომ ოსების ცხოვრება საქართველოში უძველესი დროიდანვე დაათარიღონ.

ყოველივე ეს ვახტანგმა სტუდენტობის დროიდანვე შეიცნო და შემდგომში საფუძვლიანი გამოკვლევებით ცხადყო დევალთა ქართველობა. ამ მიმართულებით მუშაობაში ერთგვარი მასტიმულირებელი ფაქტორი ისიც იყო, რომ ითონიშვილების გვარი დევალური წარმომავლობისაა. თრუსოს ხეობის მოსახლეობის შემადგენლობის კვლევის საფუძველზე ვახტანგისთვის ცნობილი გახდა, რომ მდინარე თერგის ხეობაში ადრე მცხოვრები წანარების ნაწილი დევლებმა შეცვალეს. ასეთ ვითარებაში აღნიშნული ხეობის სათავეში XVII საუკუნიდან დასახლება იწყეს ოსებმა. ამას წინ უძღოდა ის მნიშვნელოვანი ფაქტორი, რომ XII საუკუნიდან თერგის ხეობის სახელწოდებად იქცა ხევი, რომლის ზედა მხარეს მიბმული იყო თრუსო. ვახუშტი ბაგრატიონის ცნობით თრუსო მოიცავდა ტერიტორიას სოფელ მნის ზემოთ 8 ოსური სოფლით. მის ქვემოთ, მდ. თერგის დაყოლებით, სოფელ მნიდან დარიალის ვიწროებამდე იყო ხევი. დროთა ვითარებაში 8 სოფლის ადგილზე 12 ოსური სოფელი წარმოიქმნა (იხ. რუკა). მაგრამ ოსებმა ეს არ იკმარეს, დაიწყეს დევალთა შევიწროვება, ასიმილაცია და XIX საუკუნემდე თერგის ხეობის მონაკვეთი სოფელ კობამდე დაიკავეს. ესოდენ გართულებულ დემოგრაფიულ სიტუაციაში სოფელ მნაში და ზოგიერთ სხვა სოფელში მცხოვრები დევლების ერთი ნაწილი ასიმილაციას გადაურჩა ხევის სოფლებში გადმოსახლე-

არაგვის (თეზავის) ხეობა

ბით. დედალყოფილი გეარებია: კობიაშვილი, აიდარაშვილი, ითონიშვილი (სოფ. ყანობში); ბადაშვილი, ჩოროშვილი, ტუაშვილი (სოფ. ხურთისში), ბაბაშვილი, ფაჯიშვილი, კვირჭიშვილი, არჯინაშვილი (სოფ. სიონში) და ა. შ.

ითონიშვილების წინაპრები ფიგურირებენ 1774 წლის აღწერაში („მასალანი საქართველოს სტატისტიკური აღწერილობისა XVIII საუკუნეში“, გამოსცა ე. თაყაიშვილმა, ტფილისი, 1907). სოფ. ყანობის აღწერაში ხსენებულია თაონიძე ჯაბოს შვილი ძაღლია მსახური (გვ. 422). 1781 წლის აღწერაში (ივანე ჯავახიშვილი, საქართველოს ეკონომიკური ისტორიის ძეგლები, I, დემოგრაფიული ძეგლები, აღმოსავლეთ საქართველოს XVIII საუკუნის ხალხის აღწერის დავთრები, თბილისი, 1967) დასახელებულია ჯაბოს შვილი ძაღლია და გაფა. მსახურის სტატუსით მათი მოხსენიება გარკვეული პრივილეგიის მანიფესტაციაა. ამის მატერიალურ დადასტურებად უნდა მივიჩნიოთ ამ ჯაბოს მიერ სამსართულიანი ციხე-სახლის აშენება სოფელ ყანობში, რაც დღემდე დგას რამდენადმე შეცვლილი ფორმით (იხ. ვალერიან ითონიშვილი, ხევი ძველად და ახლა; საცხოვრებელი ნაგებობანი, თბ., 1967). ამ ნაშრომში ხალხური ცნობაა დამოწმებული, რომ ეს სახლი 300 წლისაა. ეს გაზვიადებულია; სახლის აშენებული მსახური ჯაბო XVIII საუკუნეში ცხოვრობდა.

წინაპართა გახსენების შემდეგ აღვნიშნავ, რომ ვახტანგი დაიბადა ქ. თბილისში 1958 წლის 19 დეკემბერს. იგი ატარებდა თავისი სახელოვანი ბიძის – მეორე მსოფლიო ომში დაღუპული ვახტანგ ითონიშვილის სახელს.

ვახტანგის აღზრდაში განსაკუთრებით დიდი როლი შეასრულა მისმა უკეთილშობილესმა დედამ ელენე (ლამარა) ღუღუშაურმა. მის მიერ რუსულ ენაზე მიღებული სამუსიკო განათლება იყო იმის საფუძველი, რომ ვახტანგს ბავშვობიდანვე შეესწავლა რუსული ენა და დაემთავრებინა მუსიკალური შეიფწლელი. ამის პარალელურად ვახტანგს ინგლისურ ენას ასწავლიდა ამერიკიდან ემიგრირებული პედაგოგი, გვარად ჰოქსი, რომლის „აღმოჩენაც“ ასევე ლამარას დამსახურება იყო. ძნელი არ უნდა იყოს იმის მიხედვით, თუ ვახტანგის სამეცნიერო და პოლიტოლოგიურ საქმიანობაში რა როლი უნდა შეესრულებინა დედის წყალობით შესწავლილ უცხო ენებს.

პედაგოგიური მუშაობის ასპარეზზე და სასოგადოებაში ღიდად დაფასებული დედის ღვაწლის პარალელურად ვახტანგის აღზრდაში მეც გარკვეულ როლს ვასრულებდი – ბავშვობიდანვე ვუნერგავდი შრომისადმი და სამშობლოსადმი სიყვარულს. ალბათ, ჩემი გავლენით აიხსნება ქართველი ხალხის წარსულისა და ტრადიციებისადმი დაინტერესებაც, რაც შემდეგ მის მაღალკვალიფიციურ პროფესიონალიზმში გადაიხარდა.

* * *

1975 წ. თბილისის 130-ე საშუალო სკოლის დამთავრების შემდეგ ვახტანგ ითონიშვილი თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ისტორიის ფაკულტეტის სტუდენტი გახდა. სტუდენტობის წლებშივე გამოიკვეთა მისი ეროვნულ-პატრიოტული მრწამსი და ფართო მეცნიერული ინტერესები. სტუდენტთა სამეცნიერო კონფერენციებზე წარმოდგენილი მისი ნაშრომები ანალიტიკური აზროვნებით გამოირჩეოდა. უნივერსიტეტის დამთავრებისთანავე, 1980 წელს, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ისტორიისა, არქეოლოგიისა და ეთნოგრაფიის ინსტიტუტის ასპირანტურაში ჩაირიცხა, რომელიც წარჩინებით დაამთავრა და დაიცვა დისერტაცია თემაზე – „აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთის მოსახლეობის სოციალური სტრუქტურა XIV-XVIII საუკუნეებში“.

ვახტანგ ითონიშვილი სიცოცხლის ბოლომდე ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტში მუშაობდა უფროსი მეცნიერი თანამშრომლის თანამდებობაზე. ამის პარალელურად თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ისტორიის ფაკულტეტზე ლექციებს ატარებდა საქართველოსა და ზოგად ეთნოლოგიაში (1986-1989 წწ.). 1990 წლიდან გარდაცვალებამდე ქართულ და რუსულ ენებზე ლექციებს კითხულობდა იმავე უნივერსიტეტის ისტორიისა და ფილოლოგიის ფაკულტეტებზე კავკასიის ხალხთა ისტორიისა და ქართულ-კავკასიურ ურთიერთობათა ისტორიაში. მისივე ხელმძღვანელობით ემზადებოდნენ კავკასიის ხალხთა ისტორიის კათედრის ასპირანტები. გარდა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტისა, ვახტანგი თანამშრომლობდა კერძო უმაღლეს სასწავლებლებშიც – „გეორგიასა“ და „გაენათში“.

ვ. ითონიშვილი რეგულარულად მონაწილეობდა საქართველოს, საბჭოთა კავშირისა და საერთაშორისო სამეცნიერო სიმპოზიუმებსა და კონფერენციებში, საზოგადოება „ცოდნის“ დაგეგმვით სისტემატურად ატარებდა ლექციებს წარმოება-დაწესებულებებში, დაბა-ქალაქებსა და სოფლებში. მისი მრავალრიცხოვანი სატელევიზიო და რადიოგამოსვლები ღრმა მეცნიერული დონით და პუბლიცისტური სიმწვავეთ გამოირჩეოდა.

1990 წელს სრულიად ახალგაზრდა მეცნიერი აესტრიის დედაქალაქ ვენაში ხანგრძლივად იმყოფებოდა და მის უნივერსიტეტში, ეთნოლოგიის ინსტიტუტისა და კათედრის სხდომებზე საქართველოს ისტორიისა და ეთნოლოგიის კურსს კითხულობდა.

სტუდენტობის წლებიდან გარდაცვალებამდე ვ. ითონიშვილი მაღალმეცნიერულ დონეზე, მთელი ძალისხმევით იკვლევდა ქართველი და სხვა კავკასიელი ხალხების ეთნიკურ ისტორიას, ეთნოლინგვისტიკას, ეთნოგეოგრაფიის საკითხებს, სოციალურ ურთიერთობათა პრობლემებს, ყოფას და კულტურას. იგი ამომწურავად იცნობდა ანტიკური ხანის ბერძნულ-ლათინურ, ქართულ-კავკასიურ წერილობით წყაროებს, შესაბამისად არქეოლოგიური მასალის მონაცემებს და არსებულ სპეციალურ ლიტერატურას. მას ფართო თვალსაწიერი და პორიზონტი ჰქონდა.

საგანგებოდ უნდა აღინიშნოს ვახტანგის საველე-ეთნოგრაფიული მუშაობის შესახებ. სტუდენტობის წლებიდანვე იგი მამის ექსპედიციებში მონაწილეობდა და მშობლიური ქართველი ხალხის ეთნოგრაფიულ სურნელში ყალიბდებოდა, როგორც მომავალი თვალსაწირო მეცნიერი. მრავალმხრივ განსწავლული მკვლევარი ყოფითი ქსოვილის მრავალფეროვნებას შეუმცდარი აღლოთი აღიქვამდა და ეთნოგრაფიული პლასტიკის და დანაშრევების ფიქსაციას უტყუარად ახდენდა. ამ მხრივ სამაგალითოა მისი საველე დღიურები.

ვ. ითონიშვილმა მხოლოდ ხუთი მონოგრაფიის გამოქვეყნება მოასწრო (1. არაგვის ხეობა, 1986 წ.; 2. არაგვი და არაგველები, 1989 წ.; 3. ქართველი ხალხის ეთნოსტრუქტურა მრუდე სარკეში, 1940 წ.; 4. აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთის ისტორიიდან, 1992 წ., 5. ქართულ-ოსურ ურთი-

ერთობათა ისტორიიდან, 1995 წ.). მისი 40-ზე მეტი გამოკვლევა დაიბეჭდა ქართულ, რუსულ და ინგლისურ სამეცნიერო პერიოდიკაში. მას მრავალი ნაშრომი გამოუქვეყნებული ღარნა, მაგრამ სადღეისოდ მათ უმრავლესობას მკითხველი გაეცნო (იხ. აქვე ვახტანგის გამოქვეყნებული ნაშრომების ბიბლიოგრაფია).

ბოლო დროს ვახტანგი, როგორც რედაქტორი, გულმოდგინედ მუშაობდა გიორგი გაბესკირიას წიგნის – „სადაც ქართველი გადაწვდება“ ქართულ და ინგლისურ ენებზე გამოცემისათვის. ტექსტის სრულყოფასთან ერთად ვახტანგი განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებდა თვალსაჩინოებას, რისთვისაც ჩვეული მონდომებით აგროვებდა ვიზუალურ მონაცემებს (რუკები, ილუსტრაციები), რათა უცხოელ მკითხველს საქართველოზე რაც შეიძლება ფართო ინფორმაცია მიეღო. ამის პარალელურად ვ. ითონიშვილმა შექმნა რამდენიმე ისტორიულ-ეთნოგრაფიული პლაკატი და კალენდარი, რითაც ის აღიარებულ იქნა, როგორც საქართველოში მეცნიერული პლაკატის ფუძემდებელი.

ესოდენ მრავალფეროვანი და ნაყოფიერი მუშაობის პროცესში შეწედა 42 წლის მეცნიერის სიცოცხლე 2000 წლის 29 ნოემბერს, როდესაც ზემოხსენებული წიგნის ილუსტრაციები მზადდებოდა. მისი ცხოვრება მაშინ დასრულდა, როდესაც წინ იყო ეროვნული მეცნიერების შემდგომი განვითარების რეალური პერსპექტივა. ნუგეშად ისლა გვრჩებოდა, რომ მაგიდაზე დატოვებული მისი გამოკვლევები სრული სახით გამოგვექვეყნებინა, რაც სადღეისოდ უკვე განხორციელდა.

ნათქვამთან ერთად საჭიროდ მიმანია ვახტანგის შეიღებმა იცოდნენ, თუ რა გარემოში იზრდებოდა და ყალიბდებოდა მათი სახელოვანი მამა. უფროსი თაობიდან აღსანიშნავია ბებიების – ოლია ფიცხელაური-ითონიშვილისა და სონია ხუციშვილი-ღუდუშაურის ამაგი ვახტანგის აღზრდაში. უფროსი თაობიდან ვახტანგი ვერ მოესწრო ერთ-ერთი პაპის, დედის მამის, როსტომ ღუდუშაურის ცხოვრებას, რომელიც 42 წლის ასაკში გარდაიცვალა. ვახტანგმა მხოლოდ ჩვენი მონაყოლით იცოდა, რომ როსტომ ღუდუშაური ხევში და ვლადიკავკაზში სახელგანთქმული პიროვნება იყო და მაღალ თანამდებობაზე

იმყოფებოდა. ვახტანგი მოესწრო მეორე პაპის – ჯამბულ ითონიშვილის ცხოვრებას და ისიც იცოდა, რომ მისი პაპა საკმაოდ განათლებული კაცი იყო ვლადიკავკაზის გიმნაზიისა და საოფიცრო სასწავლებლის დამთავრების წყალობით. ვახტანგი მხოლოდ 7 წლის იყო, როდესაც პაპა ჯამბული 70 წლის ასაკში გარდაიცვალა. ამის შემდეგ ვახტანგს პაპობას უწევდა ჯამბულის უმცროსი ძმა ვასილი, რომელსაც თავის ძმასთან ერთად დამთავრებული პქონდა გიმნაზია და საოფიცრო სასწავლებელი. მახსენდება ის პერიოდი, როდესაც ვასო პაპა და ვახტანგი სოფელ ყანობის სახლის აივანზე როგორი გატაცებით საუბრობდნენ სამყაროს აგებულებაზე, მთებზე და ისტორიულ წარსულზე. ვასო პაპა აღტაცებული იყო ვახტანგის ცოდნითა და ერუდიციით.

ზაფხულობით ვახტანგი ქ. ვლადიკავკაზის ხშირი სტუმარი იყო, სადაც ცხოვრობდნენ ბებია – ლამარას დედა, დეიდა მერი ღუდუშაური და დეიდაშვილები – ნოდარი და დიანა. მათთან და რუსულენოვან ბიჭებთან ურთიერთობა სასარგებლო პრაქტიკა იყო რუსული ენის სრულფასოვანი შესწავლისათვის.

ვახტანგის ცხოვრების ტრაგიკულ აღსასრულს მათდა საბედნიეროდ ვერ მოესწრნენ პაპები და ბებიები. უბედურების მოახლოების ეამს ვახტანგის ოჯახის შემადგენლობაში იმყოფებოდნენ: დედა ლამარა ღუდუშაური (გარდაიცვალა 2009 წლის 8 ოქტომბერს); მამა ვალერიან ითონიშვილი; და – ლელა ითონიშვილი, დაბად. 1966 წლის 11 სექტემბერს, განათლებით ისტორიკოსი (ამჟამად ცხოვრობს ავსტრიის ქ. ვენაში; ჰყავს მეუღლე და შვილი); მეუღლე მაია თურმანაული, ვეტექიმი, შრომისმოყვარე და სამაგალითო დედა ორი შვილით (ანა, დაბად. 1998 წლის 16 აპრილს; დავითი, დაბად. 2001 წლის 27 თებერვალს, მამის გარდაცვალებიდან 3 თვის შემდეგ); ნათია – ნანა კახიანთან ხანმოკლე ქორწინების შედეგად დაბადებული 1987 წლის 13 ოქტომბერს, ამჟამად დაოჯახებული.

ვაგლახ, რომ ვახტანგს ბედმა უმუხთლა და ვერ გაიხარა ოჯახში, რომელიც მას საკუთარ სიცოცხლეზე მეტად უყვარდა. სამაგიეროდ მის შვილებს სამახსოვროდ და საამაყოდ რჩება მამის დიდი ავტორიტეტი, მისი უნიკალური სამეცნიერო მემკვიდრეობა.

ვახტანგის ხსოვნას მიეძღვნა

პრესაში თუ სამეცნიერო გამოცემებში ვახტანგის ხსოვნას არაერთი გამოხმაურება მიეძღვნა. ყოველ მათგანს ერთი რამ აერთიანებდა – უდიდესი გულისტკივილი ცნობილი მეცნიერისა და საზოგადო მოღვაწის უდროოდ გარდაცვალების გამო.

ქრონოლოგიური თანმიმდევრობის გათვალისწინებით პირველ რიგში შეიძლება მკითხველს გავაცნოთ საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ივანე ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიისა და ეთნოგრაფიის ინსტიტუტის სამეცნიერო ჟურნალში – „ანალები“ (2000 წ. №2) გამოქვეყნებული „მეგობრის ხსოვნა“:

ვახტანგ ითონიშვილი იმ ქართველ მეცნიერთა რიცხვს მიეკუთვნება, ვინც თავისი ხანმოკლე სიცოცხლის მიუხედავად, უდიდესი ღვაწლი დასდო ქართველი და კავკასიელი ხალხების ისტორიულ-ენოგრაფიული კვლევის საქმეს. იგი დაიბადა ქ. თბილისში 1958 წლის 19 დეკემბერს.

1975 წ. თბილისის 130-ე საშუალო სკოლის დამთავრების შემდეგ ვახტანგ ითონიშვილი თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ისტორიის ფაკულტეტის სტუდენტი გახდა. სტუდენტობის წლებშივე გამოიკვეთა მისი ეროვნულ-პატრიოტული მრწამსი და ფართო მეცნიერული ინტერესები, ბავშვობიდანვე დაეუფლა რუსულ, ინგლისურ და კლასიკურ ენებს. სტუდენტთა სამეცნიერო კონფერენციებზე წარმოდგენილი მისი ნაშრომები ანალიტიკური აზროვნებით გამოირჩეოდა. უნივერსიტეტის დამთავრებისთანავე, 1980 წელს, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ისტორიის, არქეოლოგიისა და ეთნოგრაფიის ინსტიტუტის ასპირანტურაში ჩაირიცხა, რომელიც წარსინებით დაამთავრა და დაიცვა დისერტაცია თემაზე – „აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთის მოსახლეობის სოციალური სტრუქტურა XIV-XVIII საუკუნეებში“.

ვახტანგ ითონიშვილი სიცოცხლის ბოლომდე ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტში მუშაობდა უფროსი მეცნიერი თანამშრომლის თანამდებობაზე. პარალელურად თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ისტორიის ფაკულტეტზე ლექციებს კითხულობდა საქართველოსა და ზოგად ეთნოლოგიაში (1986-1989 წწ.). 1990 წლიდან გარდაცვალებამდე ქართულ და რუსულ ენებზე ლექციებს კითხულობდა იმავე უნივერსიტეტის ისტორიისა და ფილოლოგიის ფაკულტეტებზე კავკასიის ხალხთა ისტორიასა და ქართულ-კავკასიურ ურთიერთობათა ისტორიაში. მისივე ხელმძღვანელობით ემზადებოდნენ კავკასიის ხალხთა ისტორიის კათედრის ასპირანტებიც.

ვახტანგ ითონიშვილი რეგულარულად მონაწილეობდა საქართველოს, საბჭოთა კავშირისა და საერთაშორისო სამეცნიერო სიმპოზიუმებსა და კონფერენციებში. საზოგადოება „ცოდნის“ დავალებით სისტემატურად ატარებდა

ლექციებს წარმოება-დაწესებულებებში, დაბა-ქალაქებსა და სოფლებში. მისი მრავალრიცხოვანი სატელევიზიო და რადიოგამოსვლები ღრმა მეცნიერული დონით და პუბლიცისტური სიმწვავეთ გამოირჩეოდა.

1990 წელს სრულიად ახალგაზრდა მეცნიერი ავსტრიის დელაქალაქ ვენაში ხანგრძლივად იმყოფებოდა და მის უნივერსიტეტში, ეთნოლოგიის ინსტიტუტისა და კათედრის სხდომებზე საქართველოს ისტორიისა და ეთნოლოგიის კურსს კითხულობდა.

სტუდენტობის წლებიდან გარდაცვალებამდე ვახტანგ ითონიშვილი მაღალმეცნიერულ დონეზე, მთელი ძალისხმევით იკვლევდა ქართველი და სხვა კავკასიელი ხალხების ეთნიკურ ისტორიას, ეთნოლინგვისტიკას, ეთნოგრაფიის საკითხებს, სოციალურ ურთიერთობათა პრობლემებს, ყოფას და კულტურას. იგი ამომწურავად იცნობდა ანტიკური ხანის ბერძნულ-ლათინურ, ქართულ-კავკასიურ წერილობით წყაროებს, შესაბამისი არქეოლოგიური მასალის მონაცემებს და მრავალენაზე არსებულ სპეციალურ ლიტერატურას. მას, როგორც პოლიგლოტს, ფართო თვალსაწიერი და ჰორიზონტი ჰქონდა.

საგანგებოდ უნდა აღინიშნოს ვახტანგის საველე-ეთნოგრაფიული მუშაობის შესახებ. სტუდენტობის წლებიდანვე იგი მამის ექსპედიციებში მონაწილეობდა და მშობლიური ქართველი ხალხის ეთნოგრაფიულ სურნელში ყალიბდებოდა, როგორც მომავალი უაღრესად პერსპექტიული მეცნიერი. მრავალმხრივ განსწავლული მკვლევარი ყოფითი ქსოვილის მრავალფეროვნებას შეუმცდარი აღდგოთი აღიქვამდა და ეთნოგრაფიული პლასტების და დანაშრეკების ფიქსაციას უტყუარად ახერხებდა. ამ მხრივ სამაგალითოა მისი საველე დღიურები.

ვ. ითონიშვილმა მხოლოდ ხუთი მონოგრაფიის გამოქვეყნება მოასწრო (1. არაგვის ხეობა, 1986 წ.; 2. არაგვი და არაგველები, 1989 წ., 3. ქართველი ხალხის ეთნოსტრუქტურა მრუდე სარკეში, 1990 წ.; 4. აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთის ისტორიიდან, 1992 წ.; 5. ქართულ-ოსურ ურთიერთობათა ისტორიიდან, 1995 წ.). მისი 40-ზე მეტი გამოკვლევა დაბეჭდილია ქართულ, რუსულ და ინგლისურ სამეცნიერო პერიოდიკაში. მას მრავალი ნაშრომი გამოუქვეყნებელი დარჩა. ამათგან, დასაბეჭ-

დად გამზადებულია ერცვლი და ფუნდამენტური გამოკვლევა დეალეთისა და დეალების შესახებ, ეთნოისტორიული პროცესები ცენტრალურ კავკასიაში, მიწათმფლობელობის ფორმები აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთში და მრავალი სხვა (სადღეისოდ ეს ნაშრომები გამოქვეყნებულია). მისი ოცნება იყო შეექმნა სამაგიდო წიგნი – „ქართველები“, რომლის მხოლოდ ნაწილი შემოგერსა გეგმა-პროგრამასთან, ამონაწერებთან და მონახაზებთან ერთად.

ბოლო დროს ვ. ითონიშვილი, როგორც რედაქტორი, დიდი გატაცებით მუშაობდა გ. გაბესკირიას წიგნის – „სადაც ქართველი გადაწვდება“ ინგლისურ ენაზე გამოცემისათვის, რაც 1999 წელს ქართულ ენაზე გამოქვეყნდა და უდიდესი პოპულარობაც მოიპოვა. ტექსტის სრულყოფასთან ერთად ეახტანგი განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებდა თვალსაჩინოებას, რისთვისაც ჩვეული მონდომებით აგროვებდა ეიზუალურ მონაცემებს (რუკებს, ილუსტრაციებს), რათა უცხოელ მკითხველს საქართველოზე რაც შეიძლება ფართო ინფორმაცია მიეღო. ამის პარალელურად ვ. ითონიშვილმა შექმნა რამდენიმე ისტორიულ-ეთნოგრაფიული პლაკატი და კალენდარი, რითაც ის აღიარებულ იქნა, როგორც საქართველოში მეცნიერული პლაკატის ფუძემდებელი.

ესოდენ მრავალფეროვანი და ნაყოფიერი მუშაობის პროცესში შეწედა 42 წლის მეცნიერის სიცოცხლე, 200 წლის 29 ნოემბერს, როდესაც ზემოხსენებული წიგნის ილუსტრაციები მზადდებოდა. მისი ცხოვრება მაშინ დასრულდა, როდესაც წინ იყო ეროვნული მეცნიერების შემდგომი განვითარების რეალური პერსპექტივა. ნუგეშად ისლა დაგერწენია, რომ მაგიდაზე დატოვებული მისი ბრწყინვალე გამოკვლევები გამოქვეყნდეს, რაც უდიდესი შენაძენი იქნება ქართველი და კავკასიელი ხალხების ისტორიულ-ეთნოლოგიური კვლევის სფეროში.

საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ივანე ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის საქართველოს ეთნოლოგიის სექტორი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის კავკასიის ისტორიის კათედრა

Вахтанг Итонишвили
(1958-2000)

Трагически ушел от нас способный, перспективный молодой ученый, историк-этнолог, горячо влюбленный в свое дело – Вахтанг Валерианович Итонишвили.

Коллеги и друзья выражают глубокую скорбь по поводу безвременной кончины замечательного человека, блестящего ученого и друга.

*Этнографический сектор Грузии Института истории и этнологии
им. Ив. Джавахишвили АН Грузии, кафедра истории
Кавказа Тбилисского государственного университета
им. Ив. Джавахишвили*

Vakhtang ItoniShvili
(1956-2000)

On November 29, 2000 at age 42 Vakhtang Itonishvili historian and ethnologist, a gifted young scientist who was passionately fond of his profession died tragically.

*The Sector of the ethnology of Georgia of the Ivane Javakhishvili
Institute of History and Ethnology, Department of the History of the
Caucasus of the Tbilisi Ivane Javakhishvili State University express
their condolences on a premature death of a wonderful person
and a brilliant scientist*

*საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ივანე ჯავახიშვილის
სახელობის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის
ჟურნალი „ანალები“, 2000, №2*

იმავე წელს რამდენიმე გაზეთში გამოქვეყნდა სამიძმოს წერილები, რომლებსაც ქვემოთ უკომენტაროდ დავიმოწმებთ:

ვახტანგ ითონიშვილი

ქართველ მეცნიერთა და პოლიტოლოგთა რიგებს უდროოდ გამოაქვდა ვახტანგ ვალერიანის ძე ითონიშვილი, მრავალმხრივ განსწავლული ახალგაზრდა, ერუდირებული მეღვინე, აქტიური მონაწილე ჩვენი საზოგადოებრიობის ცხოვრებაში. საისტორიო წყაროების, ეთნოგრაფიული მასალებისა და ლინგვისტიკის მონაცემებზე დაყრდნობით იგი წარმატებით იკვლევდა საქართველოსა და კავკასიის ისტორიულ-ეთნოლოგიურ პრობლემებს. მისი შრომები გამოირჩევა მრავალმხრივი წყაროების ღრმა მეცნიერული ანალიზით. ურთულეს საკითხებს ე. ითონიშვილი აშუქებდა დამაჯერებელი არგუმენტებით და თხრობის ნათელი სტილით, მისი მონოგრაფიებიდან აღსანიშნავია, „არაგვის ხეობა“, „არაგვი და არაგველები“, „აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთის ისტორიიდან“, „ქართველი ხალხის ეთნოსტრუქტურა მრუდე სარკეში“, „ქართულ-ოსურ ურთიერთობათა ისტორიიდან“. ამასთან ერთად სამეცნიერო კრებულებსა და ჟურნალებში მან გამოაქვეყნა 40-ზე მეტი გამოკვლევა. ბუკლეტები კავკასიელ ხალხთა შესახებ და უამრავი საგაზეთო პუბლიკაცია სტატიებისა და ინტერვიუების სახით. დიდ ინფორმაციას იტევს ე. ითონიშვილის მიერ შედგენილი პლაკატები და კალენდრები. უდიდეს მოწონებას იმსახურებდა მისი ლექციები თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში და საზოგადოება „ცოდნაში“. იგი დიდი პოპულარობით სარგებლობდა კოლეგებსა და საზოგადოებაში. 1984 წელს ე. ითონიშვილმა დაიცვა ისტორიის მეცნიერებათა კანდიდატის ხარისხი და დაუცველი დარჩა მომზადებული სადოქტორო დისერტაცია. უდროოდ დასრულდა ვახტანგ ითონიშვილის მრავალმხრივ ნაყოფიერი მუშაობა. უამრავი შრომა ჯერ კიდევ გამოუქვეყნებელია. მისი

სახელი მარად იცოცხლებს ქართულ საისტორიო მეცნიერებაში.

საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ივ. ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტი

საქართველოს რესპუბლიკა, 2000 წ. №315.

ვახტანგ ითონიშვილის ხსოვნას

ღრმა მწუხარებით ვიუწყებით, რომ ტრაგიკულმა შემთხვევამ უდროოდ იმსხვერპლა ისტორიის მეცნიერებათა კანდიდატი, დოცენტი, ივ. ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიისა და ენოგრაფიის ინსტიტუტის უფროსი მეცნიერ-თანამშრომელი, ქართველ ეთნოგრაფთა ასოციაციის პრეზიდენტი ვახტანგ ვალერიანის ძე ითონიშვილი. მრავალმხრივ განსწავლული ახალგაზრდა, აქტიური მონაწილე ჩვენი საზოგადოებრივი ცხოვრებისა, ქართველთა და კავკასიის სხვა ხალხთა ეთნიკური ისტორიის და ეთნიკური გეოგრაფიის პრობლემების მეკლევარი. საზოგადოებამ დიდი ინტერესით მიიღო მისი მონოგრაფიები „არაგვის ხეობა“, „არაგვი და არაგველები“, „აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთის ისტორიიდან“, „ქართველი ხალხის ეთნოსტრუქტურა მრუდე სარკეში“, „ქართულ-ოსურ ურთიერთობათა ისტორიიდან“. ამასთან ერთად, სამეცნიერო კრებულებსა და ჟურნალებში მან გამოაქვეყნა 40-ზე მეტი გამოკვლევა, ბუკლეტები კავკასიელ ხალხთა შესახებ და 100-ზე მეტი საგაზეთო პუბლიკაცია – სტატიებისა და ინტერვიუების სახით.

ღრმა მწუხარებას და თანადგომას ეუცხადებთ მის ოჯახს და მთელ საზოგადოებას ესოდენ ნიჭიერი ახალგაზრდის უდროოდ გარდაცვალების გამო, ნათელი იყოს მისი სული დიდ სასუფეველში.

*„მართალი გაზეთის“ რედაქცია
მართალი გაზეთი, 2000, №20.*

დაიბადა თბილისში, 1958 წლის 19 დეკემბერს, თბილისის 130-ე საშუალო სკოლის დამთავრების შემდეგ წარმატებით დაამთავრა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ისტორიის ფაკულტეტი. 1983 წელს დაიცვა საკანდიდატო დისერტაცია თემაზე – აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთის მოსახლეობის სოციალური სტრუქტურა XIV-XVIII საუკუნეებში. დაუცველი დარჩა მომზადებული სადოქტორო დისერტაცია – დვალეთი და დვალეები, რომლის ხელნაწერი 500 გვერდს აღემატება და სრულიად ახალ ორიგინალურ კვლევას ემყარება. გარდა ამისა, მისი კვლევის საგანი იყო მიწათმფლობელობისა და მიწათსარგებლობის ფორმები საქართველოში, მთისა და ბარის სამეურნეო კულტურული ურთიერთობა ვერტიკალურ განზომილებაში, ქართველი და კავკასიელი ხალხების ეთნიკური ისტორია და ეთნიკური პროცესები, ეთნოგეოგრაფიის პრობლემები საქართველოსა და კავკასიაში, აღმოსავლეთ საქართველოს მთის კუთხეების რეგიონალური სტრუქტურისა და ლოკალიზაციის საკითხები, ცენტრალური კავკასიონის ეთნოისტორიული პროცესები.

ვახტანგმა ქართულ, რუსულ და ინგლისურ ენებზე გამოაქვეყნა 50-ზე მეტი გამოკვლევა, უამრავი წერილი ქართულ პრესაში და მრავალრიცხოვანი ინტერვიუები. ეროვნულ საკითხებს აშუქებდა ის ტელევიზიასა თუ რადიოში.

გამოქვეყნებული ნაშრომებიდან მის კალამს ეკუთვნის 5 მონოგრაფია: 1. არაგვის ხეობა; 2. არაგვი და არაგველები; 3. აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთის ისტორიიდან; 4. ქართველი ხალხის ეთნოსტრუქტურა მრუდე სარკეში, 5. ქართულ-ოსურ ურთიერთობათა ისტორიიდან.

ვახტანგი წლების განმავლობაში კითხულობდა ლექციების კურსს თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ისტორიისა და ფილოლოგიის ფაკულტეტის ქართულსა და რუსულ სექტორებზე. რეგულარულად ატარებდა ლექციებს საზოგადოება „ცოდნის“ ხაზით, სადაც ის ხელმძღვანელობდა სამეცნიერო-მეთოდურ საბჭოს. მისი ხელმძღვანელობით მზადდებოდა სადიპლომო და სადისერტაციო ნაშრომები.

ამჟამად, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის კავკასიის ხალხთა ისტორიის კათედრა ვახტანგის აქტიური მონაწილეობით გამოსაცემად ამზადებს კავკასიის ხალხთა ისტორიის სახელმძღვანელოს.

მონაწილეობა მიიღო მრავალი სამეცნიერო სესიისა და კონფერენციის მუშაობაში. 1991 წელს ვენის უნივერსიტეტში რამდენიმე მოხსენება წაიკითხა საქართველოსა და კავკასიის ისტორიის საკითხებზე.

ვახტანგი დამსახურებული ავტორიტეტით სარგებლობდა თავის კოლეგებში და ფართო საზოგადოებაში. იგი განსაკუთრებულ მსრუნველობას იჩენდა ახალგაზრდების მომზადება-დაკვალიანების საქმეში.

მისი სახით უმძიმესი დანაკლისი განიცადა არა მარტო ოჯახმა, არამედ საისტორიო მეცნიერებამ და მთელმა ჩვენმა საზოგადოებამ.

*ქართველ ეთნოგრაფთა ასოციაცია
გაზ. „რეი“ (საპოენელა), 2000, №81.*

ითონიშვილთა მცირერიცხოვან გვარს, მცირერიცხოვან ქართველობას გამოაკლდა ახალგაზრდა მეცნიერი, ეთნოგრაფი, განათლებული ქართველი, გვარის და ერის იმედი ვახტანგ ითონიშვილი.

უნივერსიტეტში ლექციებს გვიკითხავდა, მაშინ 27 წლის ბიჭი იყო. ისეთი მგზნებარებით გვესაუბრობდა ქართული ყოფის და კულტურის, ქართული ცხოვრების წესის, ქართული ზნე-ჩვეულებების შესახებ, თავიდანვე ისეთი სახელი გაუვარდა ჩვენს სტუდენტობაში, რომ მის გასაცნობად, მისი ლექციების მოსასმენად სხვა ფაკულტეტების სტუდენტები მოდიოდნენ და ითონიშვილის ლექციებს ესწრებოდნენ. ამის მომსწრე ვარ, ითონიშვილის ლექციების კურსის გაგრძელებას რომ ითხოვდნენ დეკანატში მისი სტუდენტები.

მხოლოდ აუდიტორიაში არ გვასწავლიდა, გაზაფხულდებოდა და აუცილებლად მთებში გაიყვანდა ჯგუ-

ფებს. თავად ექსპედიციებში ნაწრობი, ჩვენც გვაჩვენებდა გამძლეობას, გეიმუშავენდა საველე მუშაობის უნარ-ჩვევებს, მაისოვს არაგველების თემაზე მუშაობისას, მარტო ერთი საკითხის დასახუსტებლად ფასანაურიდან მღელთამდე და მღელთიდან ფასანაურამდე თითქმის მთელი გზა ფეხით ვიარეთ. რამდენ მოხუცს დაეკითხა ერთი და იგივე ამბავს, რომ მის წიგნში იმ ერთ საკითხზე არგუმენტირებული მსჯელობა ყოფილიყო.

ვახტანგი წიგნებზე მუშაობაში ათენ-აღამებდა, მეზროლი ბუნების მეცნიერი იყო. მუშაობდა ქართულ-ოსური ურთიერთობების და დეალთა ეთნიკური ეთნოსის, ქართველთა ეთნოგენეზის და ეთნოსტრუქტურის, კავკასიოლოგიის აქტუალურ საკითხებზე.

42 წლის ასაკში ხუთი მონოგრაფიის და უამრავი სამეცნიერო სტატიის გამოქვეყნება მოასწრო. კიდევ რამდენი ნაშრომი ხელნაწერის სახით დარჩა.

ვ. ითონიშვილი ჩქარი ნაბიჯით დადიოდა, მაქსიმალისტი იყო და ოპტიმისტი. ძლიერ სწევდა, ძლიერ უყვარდა, ძლიერ უხაროდა, ძლიერ წყინდა, ძლიერ ტკიოდა, ძლიერ იწვოდა, ძლიერ იხარჯებოდა.

მთისშვილი იყო, მხნე, უტეხი, შემართებული.

ერის და მამულის სამსახურში გარჯილი კაცი დააკლდა საქართველოს.

*ალექსანდრე ნაზღაიძე
საქართველოს მთიელთა საზოგადოება*

გაზეთ „რაეო“-ს რედაქცია ღრმა მწუხარებით იუწყება, რომ გარდაიცვალა საგვარეულო მოძრაობის ერთ-ერთი ფუძემდებელი, გვარიშვილობა XXI საუკუნის სამეცნიერო-მეთოდური საბჭოს წევრი, ცნობილი ისტორიკოს-ეთნოგრაფი

ვახტანგ ვალერიანის ძე ითონიშვილი

და თანაგრძნობას უცხადებს განსვენებულის ოჯახს.

ვახტანგის უფროსი მეგობარი გიორგი გაბესკირია
წერდა:

ვახტანგ ითონიშვილს ვინც კი იცნობდა ნამდვილად
ირწმუნებდა, რომ კაცს ყოველთვის შეუძლია პირადი ღირ-
სებების შენარჩუნება და ნებისმიერი განსაცდელის დროს
მართლაც რომ კაცად დარჩენა.

ისე დატრიალდა ჩემი ცხოვრების წარხი, რომ უკვე ექ-
ვსი ათეულის გასრულების შემდეგ შევიძლი, შორეულ ბაჟ-
შობაში გულში ამოტრიალი ნატერის შესრულება – ჩვენსუ,
ქართველებსუ, პატარა სამაგიდო წიგნის გამოშეება.

სწორედ ამ პატარა წიგნსუ მუშაობისას გავიცანი ვახ-
ტანგი. პირველად, როგორც კი მისი საუბრის კილო და სა-
ერთოდ მოძრაობის მანერა აღვიქვი, გავიფიქრე – კარგი
ოჯახის შვილია-მეთქი. მართლაც ყველაფერში ეტყობოდა
ოჯახში აღზრდა და ისიც, რომ როგორც ყველა ღირსეულ
მოხივეს, ქცევის კრეოდ გაეთავისებინა ქართველთათვის
მართლაც ანდერძად დანაბარები სიტყვები: „გახსოვდეს ვი-
სი გორისა ხარ და კაცი კი ტანჯვისთვის არის განიქნილი“.

ერთადერთი, რაც ვახტანგს იმედს და ძაღას აძლევ-
და, ეს სამშობლოს ძველებური სიყვარული იყო: მისი წარ-
სულის – წინაპრების და მისი მომავლის – შვილებისა და
შვილიშვილების წინაშე დიდ პასუხისმგებლობაში რომ გა-
მოიხატება.

წიგნისთვის შეგროვილი მასალები, მათი შერჩევა და
განლაგება-გადამუშავება და დახვეწა სწორედ ვახტანგს
მივანდე და ნამდვილად არც შეემცდარვარ, მართლაც აი-
რეკლა მისი ლამაზი და ძლიერი სული ამ პატარა წიგნში.
ვახტანგი მთელი მონდომებით იღვწოდა იმისთვის, რომ
მსოფლიო ისტორიაში თანამედროვე მოთხოვნათა დონეზე
დაეკავებინა ღირსეული ადგილი საქართველოს ისტორიას.
ამიტომ განსაკუთრებული პასუხისმგებლობით მოეკიდა ჩე-
მი წიგნის „სადაც ქართველი გადაწვეება...“ ინგლისური
თარგმანის გამოცემას, რომელზედაც რამდენიმე ახლობელ
პიროვნებასთან ერთად ვმუშაობდით.

ყველანი იმედითა და სიყვარულით ვენდობოდით ამ ახალგაზრდა კაცს – ასე გულუხვად რომ გვიზიარებდა მართლაც, ღმერთის ნაწყალობეუ სულის კეთილ ძლიერებას.

ვახტანგის უშუალო მონაწილეობით იქმნებოდა ახალი გამოცემისთვის გამიზნული საილუსტრაციო მასალა, რომელიც წიგნისთვის ნამდვილად შესანიშნავ სამკაულს წარმოადგენს.

ვახტანგ ითონიშვილი XX საუკუნის მეორე ნახევარში მოსული ღირსეული ქართველი რაინდი იყო – ასე უბრალოდ რომ დაამტკიცა – კაცად დარჩენა, ღმერთის ხატად და მსგავსად შექმნილ კაცად დარჩენა, ყოველგვარი განსაცდელის დროს შეიძლება!

სიტყვა სულის მოძრაობა არისო – ამბობდნენ ჩვენი წინაპრები და აი ვახტანგის ხელით ჩაწერილი მისი სიტყვები:

ბ-ნო გიორგი,

- P.S. -

ნეტავ, ისეთ დროს მომასწრო, როცა ამ ქვეყანაში საქვეყნო საქმეზე თავდადებულთ ფასი დაედებათ და ამ უბადრუკ გეოგრაფიულ სივრცეს, რასაც დღეს საქართველოს ეძახიან, მართლა „გადაწედება ქართველი“, თქვენნაირი, ჩვენნაირი ან ჩვენზე უკეთესი...

უდრმესი პატივისცემით

ვახტანგ ითონიშვილი

14/VIII-2000

დიდი სიყვარულით გიორგი გაბესკირია

1.01.2000 წ.

გაზ. „ახალი თაობა“, 2000 წ. V. №332.

ვახტანგის ხსოვნას დიდი გულისტკივილით გამოეხმაურა მისი მეგობარი იგორ კეკელია. წერილი სახელწოდებით „სულთათანა განუსვენე ქრისტე ღმერთო“ გამოქვეყნდა გაზეთში – „მოქალაქე და თავისუფლება“ (2000, №2).

გავეცნოთ იგორის ამაღელვებელ სიტყვებს

1998 წელს გაგიცანი.

ზაფხული იყო.

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტში მოგაკითხე.

ვახტანგ, ჩემი სოფლის ტოპონიმიაზე წიგნი მაქვს დაწერილი, მინდა გამოსაცემად მოვამზადო და იქნებ რედაქტორობა იკისრო-მეთქი, – ვთხოვე.

გაგელიმა, რალაცნაირად გაბრწყინებული თვალებით შემომხედე და მითხარი, – ბიჭო, მეგრულისა მე არაფერი გამეგება, სამეგრელოს ეთნოგრაფიასა და ტოპონიმიაზე მე არ ვმუშაობ და შენი წიგნის რედაქტორი როგორ უნდა ვიყო. თბილისის უნივერსიტეტის ახალი ქართული ენის კათედრასთან ფარნაოზ ერთელიშვილის სახელობის ონომასტიკის სამეცნიერო-კვლევითი ლაბორატორიაა, პაატა ცხადიაა ხელმძღვანელობს, იქ მიდი და ამ კეთილ საქმეს ისინი ჩაუდგებიან სათავეშიო.

სახეზე წყენა რომ შემნიშნე, სკამიდან წამოდეკი, მხარზე ხელი დამკარი და განაგრძე, – კარგი ბატონო, ეურედაქტორებ შენს მონოგრაფიას ცოტას მეგრულსაც ვისწავლი და თვალებსაც წყალს დავაღუევინებო, – იხუმრე. შენს თვალებს წყლის დაღვეა ნამდვილად არ აკლია-მეთქი, – და მაგიდაზე დახვავებულ წიგნებისა და ხელნაწერებისაკენ მიგიითითე – ვისხედით შემდეგ ერთად და ვფურცლავდით ნაშრომს, ვკამათობდით, ვმსჯელობდით, ვასწორებდით უკვე მერამდენედ გასწორებულ გვერდებს.

მიუხედავად იმისა, რომ ჩემზე 20 წლით უმცროსი იყავი, ამას ხელი არ შეუშლია ჩვენი მეგობრობისთვის, შენთან ურთიერთობისას არასოდეს მიგრძენია უხერხულობა, არასოდეს ვყოფილვარ შეზღუდული და, ალბათ, სწორედ ამის გამო, ხშირად ერთმანეთს ჩვენს ჭირ-ვარამს ვუზიარებდით.

უკანასკნელად 2000 წლის ოქტომბერში გნახე. თბილისში სულ რაღაც ორიოდ დღით ვიყავი ჩამოსული. – ეახო, ძამა, სამუშეუმო მასალას ვაგროვებ, ძალიან მინდა ჩემს სოფელში – ბანძაში მუშეუმში გავხსნა-მეთქი, – გითხარი. აღტაცება ვერ დაფარე და – კარგია, ახალგაზრდა კაცი დიდ საქმეებზე რომ ფიქრობო, – მითხარი, – მომავალი თაობა მადლიერი იქნება შენი.

– მართლაც ამბობ, მაგრამ იცი რაზე მწყდება გული? როცა საველე მუშაობას ვაწარმოებ, როცა სოფელ-სოფელ, კარდაკარ დაედვიარ და სამუშეუმო მასალას ვაგროვებ, ბევრს ეცინება, ზოგიერთი დამცინის კიდევ, ზურგსუკან გიუს და სულელს მეძახის. არადა, გიჟი მართლაც არა ვარ. საქმის, პროფესიის სიყვარულით ვაკეთებ ამას და როგორ არ უნდა ესმოდეთ ჩემი-მეთქი.

ამ სიტყვების გაგონებაზე შენთვის ჩვეული ღიმილი შემომაგებე, გულში ჩამიხუტე და გამამხნევე – არა უშავს, ვაჟო, გულს ნუ გაიტეხ, ჩვენ ისეთი პროფესია გვაქვს, რომ ტკივილი და დამცირება უნდა ავიტანოთ. რის ფასად? ალბათ იმისა, რომ ჩვენმა ნამუშავემა ტკბილი ნაყოფი გამოიღოს. ხომ გაგიგონია – „მშენიერი ხარ ხოხობო, ბოლო რომ გამოგინდება“-ო. – ჩვენს ბრძენ წინაპარს უთქვამს ესა და რა უფლება გვაქვს, რომ არ დაეუჯეროთ.

ამ სიტყვების ჭეშმარიტებაში კიდევ ერთხელ მაშინ დაერწმუნდი, როცა გაზეთ „მახარიას“ მე-5 ნომერში, მე-18 გვერდზე ტკივილით დაწერილ სტრიქონებს აცრემლებულმა, რის ვაი-ვაგლახით გადავაველე თვალი. აუღელვებლად ვერ წაიკითხავს გიორგი გაბესკირიასადმი შენს მიერ გარდაცვალებამდე სამი თვით ადრე გაგზავნილი წერილის მიწაწერს, რომელიც მის წიგნს „სადაც ქართველი გადაწვდება“ – ეხება.

„ნეტავი ისეთ დროს მომასწრო, როცა ამ ქვეყანაში საქვეყნო საქმეებზე თავდადებულთ ფასი დაედებათ და ამ უბადრუკ გეოგრაფიულ სივრცეს, რასაც დღეს საქართველოს ეძახიან, მართლა „გადაწვდება ქართველი“, თქვენნაირი, ჩვენნაირი ან ჩვენზე უკეთესი“. წერილს თარიღად 2000 წლის 14 აგვისტო უზის.

შენც ხომ ერთი იმათთაგანი იყავი – საქვეყნო საქმისთვის თავგადადებული სამშობლოზე, ქართველ ერზე უზომოდ შეეყვარებული, უანგარო, პროცესიის ერთგული, ამადლებული, უბრალეობით გამორჩეული.

შენი ხატება ჩვენს გულში დარჩა, როგორც ცოცხალი მაგალითი იმისა, თუ როგორ უნდა ემსახურო შენს მამულს, როგორი ქართველი უნდა გაიზარდოს თითოეულ ქართულ ოჯახში.

მთიულეთი, გუდამაყარი, დვალეთი, ხანდო, ჭართალი, მთელი არაგვის ხეობა – მისი ისტორიული წარსული, ეთნოგრაფიისა და ტოპონიმიკის საკითხები, შენი კალმით, შენი ჯაფით აღწერილი ვიცოდი. დღესაც, უკვე მერამდენედ, ვფურცლავ შენს წიგნებს – „არაგვის ხეობა“, „არაგვი და არაგველები“, „ადმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთის ისტორიიდან“, „ქართველი ხალხის ეთნოსტრუქტურა მრუდე სარკეში“, „ქართულ-ოსურ ურთიერთობათა ისტორიიდან“. რამდენი ენერგია დაგიხარჯავს, რამდენი ღამე გითენებია მათ დასაწერად, ტყუილად კი მართლაც არ დამაშვრალხარ – შენს წიგნებს, სამეცნიერო შრომებს, ყოველთვის დიდი ინტერესით გაეცნობიან როგორც მეცნიერები, ისე ფართო მკითხველი საზოგადოება.

1958 წელს დაიბადე თბილისში, ცნობილი მეცნიერის – ვალერიან ითონიშვილის ოჯახში.

შენი დაბადების დღეს – 19 დეკემბერს სრულიად საქართველო, მართლმადიდებლური სამყარო, დიდი ზეიმით აღნიშნავს ნიკოლოზობას – მირონ-ლუკიის მთაწარეპისკოპოსის, სასწაულმოქმედ წმინდა ნიკოლოზის ხსენების დღეს.

საუბედუროდ, 2000 წლის ნიკოლოზობას ეკლესიაში სანთლის დანთება ვერ მოახერხე – 42-ე შემოდგომაზე შემოგადამდა. 3 დეკემბერს, ზამთრისათვის უჩვეულო მზიან დღეს მიგაბარეს საბურთალოს საზოგადო მოღვაწეთა პანთეონის მიწას.

მთხარი, ვახტანგ, როგორ დავიჯერო, რომ ცოცხალი არ ხარ! შენს მჩქეფარე, მოუსვენარ სიცოცხლეს არყოფნასთან ვერ ვაიგივებ. მოუთმენელი ტივილი აზრობს ჩემს სულს, სააქაოდან შენი წასვლით გამოწვეული.

შენს სიცოცხლეს მშობლები, მეუღლე, ორი ქალიშვილი და ის პატარა აგრძელებს, რომელსაც დედამისი მუცლით ატარებს. ვიცოცხლებ შენს კეალს გაჰყვება და მამის სახელს არასდროს შეარცხვენს.

შენი გარდაცვალების ამბავი რომ გავიგე, ეკლესიაში წავედი და სანთელი ავანთე, „სულთათანა განუსვენე, ქრისტე ღმერთო, სულსა ითონიშვილის ვახტანგისი“ – დანოქილი შევევედრე უფალს.

ვახტანგ, იცი რა დამჩემდა მას შემდეგ? როცა სოფელში საღამოს ბინდი ჩამოწვება, ავიღებ სკამს, ეზოში გაედივარ, დაეჯდები და შევეყურებ მთვარეს. განმარტოებული, ღამის სინურებს მიყურადებული, თითქოს შენს სულს ვესაუბრები და ჩემი სულიც მსუბუქ სალბუნს გრძნობს.

ერთმანეთს ოცდამეერთე საუკუნეში შეეხედებით-მეთქი, ბოლო შეხვედრისას ამ სიტყვებით დაგემშვიდობე.

მაშინ რა ვიცოდი, რომ ეს ჩვენი უკანასკნელი საუბარი იქნებოდა.

აი, უკვე ოცდამეერთე საუკუნემ და ახალმა ათასწლეულმა შემოაბიჯა.

იანვრის ბოლოს თბილისში კი ვაპირებ ჩასვლას, მაგრამ არც ინსტიტუტში, არც უნივერსიტეტში არ დამხვდები. ვაი, რომ საბურთალოს პანთეონში, შენს საფლავთან გამეფებული ცივი მღუმარების დარღვევა მომიწევს.

4.01.2001 წ. ბანძა

იგორ კეკელია

საისტორიო ჟურნალ „არტანუჯის“
ქუთაისის წარმომადგენლობის ხელმძღვანელი

როგორც ქვემოთ დავინახავთ, ვახტანგი ისტორიის ინსტიტუტთან და თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტთან ერთად აქტიურად თანამშრომლობდა „საკეავის“ საერთაშორისო საბჭოში და მასთან არსებულ ადამიანთა უფლებების რედაქციაში. ეს ორგანიზაცია იუწყებოდა:

2000 წლის 29 ნოემბერს, 42 წლის ასაკში მოულოდნელად გარდაიცვალა ცნობილი ისტორიკოსი და ეთნოგრაფი, საქართველოს ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის თვალსაჩინო მოღვაწე, დოცენტი ვახტანგ ითონიშვილი. იგი ტრაგიკულად დაიღუპა და უნდა ითქვას, რომ ბ-ნი ვახტანგი კიდევ ერთი მსხვერპლია დღევანდელ საქართველოში გამეფებული გაუსაძლისი ყოფისა.

ვახტანგი დაიბადა 1958 წლის 19 დეკემბერს თბილისში, გამონენილი ეთნოგრაფის, პროფესორ ვალერიან ითონიშვილის ოჯახში.

1980 წ. დაასრულა თსუ-ს ისტორიის ფაკულტეტი, ხოლო 1983 წ. საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ისტორიის და ეთნოგრაფიის ინსტიტუტის ასპირანტურა. იმავე წელს მას მიენიჭა ისტორიის მეცნიერებათა კანდიდატის ხარისხი. ბ-ნი ვახტანგი გარდაცვალებამდე გახლდათ ხსენებული ინსტიტუტის საქართველოს ეთნოგრაფიის სექტორის უფროსი მეცნიერ თანამშრომელი. 1986 წლიდან გარდაცვალებამდე იგი იყო თსუ-ს კავკასიის ისტორიის კათედრის დოცენტი. აქ მას მიჰყავდა საქართველოს და ზოგადი ეთნოლოგიის, კავკასიის ხალხთა ისტორიისა და ქართულ-კავკასიურ ურთიერთობათა ისტორიის კურსები. 1990 წ. ვახტანგ ითონიშვილი მიწვეული იყო ავსტრიაში: ვენის უნივერსიტეტსა და ავსტრიის მეცნიერებათა აკადემიის ეთნოლოგიის ინსტიტუტში მან წაიკითხა ლექციები საქართველოს ისტორიისა და ეთნოლოგიაში. განსვენებული გახლდათ 50-მდე სამეცნიერო შრომის, მათ შორის 5 მონოგრაფიის ავტორი. ბოლო დროს იგი ინტენსიურად მუშაობდა ისეთ საჭირობოროტო პრობლემებზე, როგორიც არის ქართველთა და კავკასიის სხვა ხალხთა ეთნოციდი.

1998 წელს ბ-ნ ვახტანგის აქტიური მონაწილეობით დაფუძნდა საერთაშორისო ასოციაცია „კავკასია: ეთნიკუ-

რი ურთიერთობები, ადამიანის უფლებები, გეოპოლიტიკა, (IACERHRG-საკეაგ) და სიცოცხლის ბოლომდე აქტიურად იყო ჩართული მის მუშაობაში.

ვახტანგ ითონიშვილი 1980-იანი წლების შუა ხანებიდან იყო საქართველოს ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის აქტიური მონაწილე და მრავალი ეროვნული წამოწყების სულისჩამდგმელი. იგი იყო ღირსეული და უანგარო მამულიშვილი, ბედკრული საქართველოს ჭეშმარიტი მოგირნახულე.

გეწამს, სახელოვანი მამის ღირსეული მემკვიდრე იქნება პატარა დავით ითონიშვილი, რომელიც ვაგლახ, მამის გარდაცვალების შემდეგ მოეწვინა ამ ქვეყანას!

*IACERHRG-საკეაგ-ის საერთაშორისო საბჭო,
„ადამიანის უფლებები“-ს რედაქცია*

ჟურნალ „ხატაურში“ (2001, №3-4) გამოქვეყნდა ვახტანგის ნაშრომი – „ქართველთა ეთნოციდი“. ჟურნალის რედაქტორმა თამაზ თავაძემ (მთავარი რედაქტორია ერეკლე საღლიანი) ვახტანგის სტატიას წაუშმღვარა შემდეგი სტრიქონები:

ძვირფასო მკითხველო! როგორც დიდი ილია იტყოდა, კიდევ ერთხელ „ჩამიწყდა გულში ერთი ძარღვიცა“, როცა შევიტყევე, რომ ამ უბრწყინვალესი წერილის ავტორი ცოცხალი აღარ იყო.

დიდი ქართველი ისტორიკოსების შრომებზე გაზრდილი ვახტანგ ითონიშვილი ისისხლხორცებს მათ შემოქმედებას და ახდენს საქართველოს ისტორიის „მისეული განცდის დამკვიდრებას“.

მიგვანიშნებს, რომ ისტორია არ არის მხოლოდ იარაღები და ყოველი ისტორიული მომენტი გასააზრებელია, როგორც ფუძე სამომავლო შენობისათვის.

აწმყო, ნამყო და მყობადი არ არსებობენ ერთმანეთის გარეშე. ეს კარგად გაუთვალისწინებია წერილის ავტორს

და ამიტომაც დიდი ოსტატობით ახერხებს გააცოცხლოს ჩვენს წინაშე ისტორიული მომენტი, როგორც სადღეისო მოვლენა.

არ შეიძლება არ აღინიშნოს, რომ თავისი ხანმოკლე სიცოცხლის მიუხედავად, მან უკვე შექმნა სკოლა. ის უდავოდ ღირსია გამოუწინდენ მიმდევრები და მემკვიდრეები, რომლებიც დაფრთიანდნენ მის შრომებზე, დაეუფლნენ მისგან დატოვებულ ცოდნას და იპოვნიან თავის გზას.

ვინც ამ წერილს გაეცნობა ირწმუნებს, რომ ისტორიკოსი უნდა იყოს მოქმედი და არ უნდა გაიგივდეს იმ „პისტორიკოსთან“, რომელსაც განმარტავს ჩვენი სასიქადულო მწერალი გურამ დოხანაშვილი.

თამაზ თავაძე

2001 წელს გამოქვეყნდა ვახტანგ ულენტიის წიგნი – „მართლმადიდებლური სამყარო და მასონობა“. სხვა ცნობილ პიროვნებებთან ერთად (ზვიად გამსახურდია, მერაბ კოსტავა, სესილია თაყაიშვილი, ღია ელიავა) ვახტანგ ითონიშვილის შესახებ წერს: „ვინც მას არ იცნობდა, არ უსაუბრია მასთან, არ უკამათია, არ წაუყითხავს მისი ნაზრევ-ნაფიქრალი, არ გაუჭერეტია, რას ფიქრობდა სამომავლოდ, ის ვერ გაიგებს იმ მიძიმე დანაკლისს, რაც მისი სიკვდილით განიცადა მთელმა ქვეყანამ და ხალხმა, ეროვნულმა ისტორიოგრაფიამ, რომლის მაშვრალიც ის გახლდათ, ჯერ ნორში, მაგრამ მუხასავით ძლიერი.

მისი ნაშრომები საგანგებოდ შერწყმული, საქართველოს ავბედობის კვალობაზე დალაგებული, უნდა იქცეს XXI საუკუნის ახალგაზრდობის იდეოლოგიის ერთ-ერთ ძირითად კრესტომათიად, რომ გაიგონ საქართველოს მომავლის მშენებლებმა, ვინ იყვნენ, ვინ არიან და რანი უნდა გახდნენ, რომ კეთილი ნების მსოფლიოს სულის საღხინებლად გააბრწყინონ საქართველო.

ამ კრებულისთვის წერილი უნდა დაეწერა – „კავკასიის სულიერი მისია“. ვერ მოასწრო, საფლავში ჩაიტანა ნაა'სრევი ამ უმნიშვნელოვანეს თემაზე, რომელიც ტვინს უხერეტს, გულს უღონებს, დარდს უათკეცებს. იმათ, ვინც ავად დაადგა თვალი პრომეთეს სამკვიდრებელს, დღეს თუ არა ხეალ რომ გაწყევტს იმ ჯაჭვს და მსოფლიოს მარადიულობის სულს შთაბერაეს მამა-გამწენის სადიდებლად. მისი ნებითა და ღოცვა-კურთხევით.

ვახტანგ ითონიშვილი! გახსოვს ეს სახელი, სახელი ერთ-ერთი ჯვარისმტვირთველისა, რომელმაც მოკლე წუთისოფელში ზიდა იმდენი, რასაც უკეთურნი მთელი ცხოვრება მიხრწნილობამდე მისულნი ვერ ახერხებდნო.

ღმერთმა ნათელში ამყოფოს სული ვახტანგისა!
ამინ!

P.S. შეეკეთილი, მაგრამ ვერ შესრულებული წერილის ნაცვლად, გთავაზობთ ვახტანგისათვის ჩვენგან ერთ დროს შენაკვეთ და შესრულებულ წერილს („მშვიდობიანი თუ მშვიდი კავკასია“?), სულით ხორცამდე ითონიშვილისეულს (დაიბეჭდა გაზეთ „თვალთაიში“). ვახტანგ ჟღენტმა გამოაქვეყნა ვახტანგის სტატიის შემოკლებული ვარიანტი. გაზეთ „თვალთაიში“ დაბეჭდილი სრული ვარიანტი შეტანილია ვახტანგის წიგნში – „ქართველთა გოდება გაპარტახებულ სამშობლოში“, თბილისი, 2007, გვ. 110-124.

ვახტანგის ინიციატივით დაფუძნდა სამეცნიერო კრებული – „ისტორიულ-ეთნოგრაფიული ძიებანი“, რომლის მხოლოდ პირველი ტომის გამოქვეყნებას მოესწრო. ცხოვრების ასეთი ბედუკუდმართობის მიუხედავად ათი ტომის ფურცლებზე რეგულარულად იბეჭდებოდა ვახტანგის შრომები. როგორ წარმოიდგენდა ვახტანგი და რანაირად ვიფიქრებდით ჩვენ, რომ კრებულის მესამე ტომი მის ხსოვნას მიეძღვნებოდა. ვახტანგის პორტრეტთან ერთად მისი ცხოვრებისა და მოღვაწეობის შესახებ დაბეჭდილია სტატია საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ივანე ჯავა-

ხიშივლის სახელობის ისტორიის, არქეოლოგიისა და ეთნოგრაფიის ინსტიტუტისა და თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის კავკასიის ისტორიის კათედრის სახელით. იმავე ტომში გამოქვეყნებულია ვახტანგის ორი ნაშრომი: 1. სტრაბონის „გეოგრაფიის“ ერთი ცნობის სწორი გაგებისათვის, 2. ტერმინ „ბარბაროსის“ წარმომავლობისათვის.

„გამოცემა ეძღვნება ვახტანგ ითონიშვილს“ – ასეთი სახელწოდებით გამოქვეყნდა ცნობილი პოეტისა და კრიტიკოსის მამუკა წიკლაურის წერილი ფსევდონიმით – გონა წამალაიძე, რომელიც გეაუწყებს:

ახლა ხან საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის გრიფით გამოიცა მორიგი, მესამე ტომი გრძელდება გამოცემისა – „ისტორიულ-ეთნოგრაფიული ძიებანი“.

კრებული ეძღვნება ამავე ინსტიტუტის ტრაგიკულად დაღუპული თანამშრომლის ვახტანგ ითონიშვილის ხსოვნას.

ვახტანგ ითონიშვილი იმ ქართველ მეცნიერთა რიცხვს მიეკუთვნება, ვინც, თავისი ხანმოკლე სიცოცხლის მიუხედავად, უდიდესი ღვაწლი დასდო ქართველი და კავკასიელი ხალხების ყოფა-ცხოვრების მეცნიერულად შესწავლის საქმეს.

სტუდენტობის წლებიდან მოყოლებული გარდაცვალებამდე ვახტანგ ითონიშვილი მაღალმეცნიერულ დონეზე იკვლევდა ქართველი და სხვა კავკასიელი ხალხების ეთნიკურ ისტორიას, ეთნოლინგვისტიკის, ეთნოგრაფიის საკითხებს, სოციალურ ურთიერთობათა პრობლემებს, ყოფასა და კულტურას.

1986-1989 წლებში ვახტანგ ითონიშვილი თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ისტორიის ფაკულტეტზე ლექციებს კითხულობდა კავკასიის ხალხთა ისტორიასა და ქართულ-კავკასიურ ურთიერთობათა ისტორიაში. ამავე თემაზე კითხულობდა ლექციებს იგი ვენის უნივერსიტეტშიც 1990 წელს.

სპეციალისტებსა და კავკასიური ისტორიით დაინტერესებულ მკითხველ საზოგადოებრიობაში პოპულარობით

სარგებლობს ვახტანგ ითონიშვილის წიგნებად გამოცემული შრომები: „არაგვი და არაგვის ხეობა“, 1986 წ.; „არაგვი და არაგველები“, 1989 წ.; „ქართველი ხალხის ეთნოსტრუქტურა მრუდე სარკეში“, 1990 წ.; „აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთის ისტორიიდან“, 1992 წ.

მეცნიერს გამოუცემელი დარჩა დასაბეჭდად უკვე გამოსადებული ერცელი, ფუნდამენტური გამოკვლევა დვალეთისა და დვლების შესახებ.

აი, ესოდენ მრავალფეროვანი და დიდად მნიშვნელოვანი მუშაობის პროცესში შეწყდა 42 წლის მეცნიერის სიცოცხლე 2000 წლის 29 ნოემბერს და სწორედ მის ხსოვნას უძღვნიან კოლეგები „ისტორიულ-ეთნოგრაფიული ძიებანი“-ს მორიგ კრებულს. კრებულში დაბეჭდილია ვახტანგ ითონიშვილის გამოუქვეყნებელი ნაშრომები: „სტრაბონის ერთი ცნობის სწორი გაგებისათვის“ და „ტერმინ „ბარბაროსის“ წარმომავლობისათვის“. იქვეა დაბეჭდილი ვალერიან ითონიშვილის, ნანული აბესაძის, ლევან ფრუიძის, ხათუნა იოსელიანის, დავით პაველიაშვილის, გურამ გეგეჭკორის, ნაილა ჩელებაძის, ნათელა კაპანაძის, თამარ შარაბიძის, გიორგი ღუდუშაურის, გულნარა ცეცხლაძის, მარიამ ილუურიძის, დადი გიორგაძის, ნანა ომარაშვილის, ირმა კვაშილაგას, დავით ჭითანაგას, ია გვარამიას, ზამირა ქირიას ნაშრომები.

წიგნის რედაქტორია ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი ვალერიან ითონიშვილი.

გოჩა წამალაიძე

მომდევრო, მეოთხე ტომში (2002 წ.) ვახტანგის ხსოვნას მიეძღვნა მისი კოლეგის პროფესორ გიორგი გოცირიძის წერილი.

ვახტანგ ითონიშვილის გახსენება

ორი წელია, რაც ვახტანგი აღარ არის. სრულიად ახალგაზრდა 42 წლის ასაკში წავიდა ჩვენგან, ნაპერწკალივით გაიელვა თითქოს.

საოცრად პრინციპული, პირდაპირი და მიზანმიმართული პიროვნება იყო. მტკიცე ნებისყოფის, ენერგიული, მღვრიე ტალღებს რომ მიაპობდა და სიცოცხლის დაუოკებელი სურვილით აღსავსე დრო და სივრცე არ ეყო თავისი ნაღვაწის სრულად წარმოენისათვის.

ვახტანგ ითონიშვილი მხოლოდ მოველენას შეიძლება შეეადარო, რადგან ნამდვილი მოველენა იყო მეცნიერებაშიც და ცხოვრებაშიც, ნიჭით და გონებით გამორჩეული, ჯერ კიდევ სტუდენტობის წლებში რომ მიიქცია ყურადღება. ინსტიტუტში 1983 წელს მოვიდა. უკვე ჩამოყალიბებული მეკლევარი, გამოკვეთილი მეცნიერული ალღოთი და მიმართულებით. მაღლევ დაიცვა საკანდიდატო დისერტაცია. ყველა აახმაურა, მოხიბლული იყვნენ მისი სითამამით, ნიჭით, გაბედულებით, ენერგიით. ძირითადად ეთნოსოციალური ისტორიის, ეთნიკური ნომენკლატურის, ისტორიული გეოგრაფიის, მოსახლეობის მიგრაციული პროცესებისა და დინამიკის პრობლემებით იყო დაინტერესებული. იგი ადრე შეუდგა ჭეშმარიტების ძიების ურთულეს გზას და მისი დიდი ნაწილი ერთი სულის ამოსუნთქვით განვლო. უმოკლეს დროში მოასწრო თავისი სიტყვის თქმა, მოასწრო ისე ლაღად და თავისუფლად, როგორც ეს მხოლოდ გამოჩენილ ადამიანებს შეუძლიათ.

მე არ ვეკუთვნი იმ ადამიანთა რიცხვს, რომელთაც მიკერძოების განსაკუთრებული გრძნობა ამოძრავებთ, თუნდაც გამონაკლის შემთხვევაში, მაგრამ ვახტანგ ითონიშვილის ფენომენი ჩემთვის გამონაკლისზე მეტია და მიუხედავად იმისა, რომ სათქმელი ბევრი მაქვს, მის შემოქმედებაზე მაინც მიჭირს საუბარი, მიჭირს იმდენად, რამდენადაც

რთული, მრავალწახნაგოვანი და მრავალფეროვანია ეს შემოქმედება. იგი საგანგებო შესწავლასა და განხილვას მოითხოვს, ყველაფერი ეს კი მომავლის საქმეა. ამჯერად დარწმუნებით შემიძლია ვთქვა, რომ ვახტანგ ითონიშვილი წუთისოფლიდან უდროოდ წასული უნიჭიერესი მეცნიერი და ღირსეული მოქალაქე იყო. ის ჩემს მეხსიერებაში დარჩა ნათელ პიროვნებად, ისეთად, როგორებიც ინგლისელი მწერლის ჯენ ბრეინის გმირები „თავისუფალი თაობის ადამიანები ყვნენ“. ეპოქის ღირებას რომ შინაგანად აღელვებულნი, აფორიაქებულები მიჰყვებოდნენ და მოვლენათა მიმართ საკუთარი უკომპრომისო მრწამსი გააჩნდათ. სწორედ ასეთი ნოვატორული სულის, ჭეშმარიტების თავისებური მეკვლე იყო ვახტანგი. წარსულის მატთანეს რომ დღენიადაგ ჩაჰკირკიტებდა და თავის სათქმელს მკაფიოდ, გამჭვირვალედ გამოხატავდა. დღეს ეს სათქმელი ვინმეს შეიძლება ძალიან ხმამაღლად, საკამათო აზრად, ზოგ შემთხვევაში მიუღებლადაც კი მოეჩვენოს, რაც სრულიად დასაშვებია მეცნიერებაში, მაგრამ ახლა ეს არ არის მთავარი, მთავარი ისაა, თუ რა დიდი ძალა დაკარგა ქართულმა მეცნიერებამ მისი სახით – ვახტანგ ითონიშვილის სახით.

ზოგჯერ მეჩვენებოდა, რომ ვახტანგი ჩქარობდა, ჩქარობდა ისე, როგორც ყველა ნიჭიერი, შემოქმედი ადამიანი. იქნებ იმიტომ რომ ბედისწერისთვის უნდოდა დაესწრო? დაასწრო კიდევ – ბრმა, უბედურმა შემთხვევამ იმსხვერპლა, ისეთმა შემთხვევამ, ჩვენს ქვეყანაში ამ ბოლო დროს შექმნილი „გაუსაძლისობით“ რომ აიხსნება მხოლოდ; თითქოსდა საგანგებოდ იყო ყველაფერი მოწყობილი. მომავლის გზაზე მტკიცედ მდგარი, სულით ამაღლებული, პატრიოტი კაცი, ერთმა ბნელმა ღამემ სამუდამოდ ჩაიკრა გულში.

ჩქარობდით ვამბობ, მაგრამ რაოდენ საცნაურია ის ფაქტი, რომ ესოდენ ნიჭიერ, არაჩვეულებრივად პროდუქტიულ მეკვლევარს, რომელსაც უკვე არაერთი სერიოზული ნაშრომი ჰქონდა გამოქვეყნებული, სადოქტორო დისერტაციის დაცვა არ ეჩქარებოდა. წერდა ბევრს: წიგნებს, სტატიებს, გამოხმაურებებს, კითხულობდა ლექციებს, ესწრებოდა სხვადასხვა ოფიციალურ შეხვედრებს, გამოდიოდა

სიტყვით. საჯაროდ, ტელევიზიით, პრესით, იყო არაერთი შესანიშნავი წამოწყების ავტორი და ინიციატორი, ხელმძღვანელობდა ახალგაზრდა ეთნოლოგთა ასოციაციას, გამოსცემდა ისტორიულ-ეთნოგრაფიულ კალენდარს, ქართულ-კავკასიურ ისტორიულ-ეთნოგრაფიულ პლაკატს (ამ მხრივ იგი პირველი იყო ისტორიკოსთა შორის), ყავდა შესანიშნავი ოჯახი, იყო ორი შვილის მამა და ა. შ. აი, ყველაფერი ის, რაც ამ ერთი ახალგაზრდა კაცის ცხოვრებამ დაიტია. დაიტია კი? რამდენი რამ დარჩა გასაკეთებელი. გამოსაცემად მომზადებული შრომები, ჩანაფიქრები, ჩანაწერები. მისი თვისებებიდან მე მაინც რამდენიმეს გამოვყოფდი: თავდაუშოგავი შრომის უნარი, არაჩვეულებრივი მიზანსწრაფვა, ნიჭიერება. მთავარი კი რაც მან, ჩემის აზრით, როგორც ისტორიკოსმა და ეთნოლოგმა შესძლო, ეს არის ეთნიკური ისტორიის კვლევაში ახალი ეტაპის დამკვიდრება, ეთნონომენკლატურის სოციალური ანალიზი, რითაც მან მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანა ეროვნული საისტორიო მეცნიერებების განვითარებაში, ქართველოლოგიაში, კავკასიოლოგიაში, ზოგადად კულტუროლოგიაში. ვახტანგი სულითხორცამდე ეროვნული მეცნიერი იყო. არასოდეს დალატობდა ისტორიზმის პრინციპს და არ იყო ცალსახად გატაცებული ფსევდოპატრიოტიზმით ან რომელიმე ეთნოლოგიური ფაქტის მხოლოდ აღწერილობით, იგი უწინარეს ყოვლისა იმ მოვლენათა არსში წვდომით იყო დაინტერესებული, რომელზეც ასეთ ფაქტებს ქმნიან. ამიტომაც მისთვის შედეგზე უფრო მთავარი მიზეზი იყო. ამ პრინციპით შექმნა მან ყველა ნაშრომი, რომელთა ჩამოთვლასაც აქ არ შეუდგები. ჭეშმარიტება ერთია – ეს ნაშრომები ღირსეულ ადგილს დაიჭერენ ეროვნულ სამეცნიერო მემკვიდრეობაში. ვახტანგ ითონიშვილის მიერ ქართულ მეცნიერებაში განვილილი გზა კი წარუშლელ კვალად დარჩება მუდამ ყველა იმ ადამიანის ცხოვრებაში, ვინც მას იცნობდა.

ორიოდე სიტყვა მინდა თქვა ვახტანგ ითონიშვილის ავტორობით ახლახანს (2002 წ.) გამოცემულ წიგნზე „ნარკვევები კავკასიის ისტორიიდან“. ეფიქრობ, ეს არის ნაშრომი, რომელშიც არაჩვეულებრივი სიცხადით არის გამოვ-

ღენილი კავკასიის, როგორც მსოფლიო ცივილიზაციის ერთ-ერთი დამოუკიდებელი კერის, მნიშვნელობა. მასში სრულიად ახლებური მიდგომით და ფაქტობრივი მასალის სიუხვით არის წარმოდგენილი კავკასიისა და „კავკასიელების“ გენეზისისა და სემანტიკური გრადაციის პრობლემები, ცენტრალური კავკასიის რეგიონის ეთნიკური გეოგრაფია (ძვ. წ. აღ. I და ახ. წ. VII საუკუნეებზე დაყრდნობით), განხილულია უძველესი კავკასიური ეთნონიმის „პონთა“ ლოკალიზაციის საკითხები, ოსთა მოკლე ისტორიულ-ეთნოგრაფიული დახასიათება, მათი ეთნოგეოლოგია და მორფოლოგია, ე. წ. „ოსიანობა“ და მისი შედეგები, რაც სრულიად ახალი მეცნიერული ინტერპრეტაციით არის წარმოდგენილი. ამ წიგნის გამოცემას სხვა დატვირთვაც აქვს. საქმე იმაშია, რომ კავკასიის ხალხთა ისტორიაში, როგორც ეს საყოველთაოდაა ცნობილი, სპეციალური სახელმძღვანელო არ არსებობს. არის მხოლოდ მცირეოდენი გამონაკლისები, ისეთი ნაშრომები, რომლებიც ნაწილობრივ თუ ავსებენ ამ ხარვეზს. მწირია ფართო საცნობარო ლიტერატურაც, მოძველებულია მეთოდთა და ა. შ. ამდენად, საისტორიო მეცნიერების ეს ერთ-ერთი კარდინალური დარგი – „კავკასიათმცოდნეობა“, რომელიც დღეს განსაკუთრებულ აქტუალობას იძენს, კრიზისულ მდგომარეობაშია. სავსებით ნათელია ის მიზეზებიც, რომლებმაც იგი აქამდე მიიყვანა. ჯერ ერთი, საბჭოურ პერიოდში დამკვიდრებული პოსტიმპერიული ტენდენციურობის გამო, შეუძლებელი იყო საქართველოში ასეთი სახელმძღვანელოს (საერთოდ ასეთი ტიპის ნაშრომის) გამოცემა, მეორეც, რუსულ ენაზე გამოცემულ წიგნებში მცირე ერების მიმართ გარკვეული „დამცირება“ და ტენდენციურობა იგრძნობოდა. ყველაფერი ეს აშკარად თუ არა, შენიღბული ფორმებით მაინც, საგანგებო დაკვეთის ხასიათს ატარებდა. ამ საქმეს „ნაროდი მირას“ რუბრიკით გამოცემულმა „ნაროდი კავკაზმაც“ (1961-1967) კერ უშველა. წლების მანძილზე შექმნილი „აისბერგი“ არ იმსხვერუდა.

ამდენად, ყოველივე ზემოთაღნიშნულიდან გამომდინარე, ახალი წიგნის გამოცემა ჩვენში „კავკასიათმცოდნეობის“ დარგში, უთუოდ დიდი და აღსანიშნავი მოვლენაა.

იგი თავისებური წვლილის შეტანაა დასმული პრობლემების გადაჭრაში. თუ რამდენად ეხმიანება მას ვახტანგ ითონიშვილის წიგნი, ამაში ნაშრომის გაცნობისას დარწმუნდებით.

ვახტანგის ბოლო წლების კიდევ ერთი პუბლიკაციასთან დაკავშირებით!

2002 წელს დაისტამბა უნიკალური წიგნი – ალბომი „საქართველო“, რომელიც უმაღლეს პოლიგრაფიულ დონეზეა შესრულებული, არასეულებრივი შრიფტით და ფერადი ილუსტრაციებით, დოკუმენტური მასალის ჩართვით. წიგნი ინგლისურ ენაზეა დაწერილი და მისი ავტორია ცნობილი ქართველი ბიზნესმენი, მეცენატი და მოღვაწე გ. გაბესკირია. ეს არის შემოკლებული ვარიანტი საქართველოს ისტორიისა, ქვეყნის პოლიტიკური, სოციალურ-ეკონომიკური, ეთნოლოგიური და კულტურული ცხოვრების ყველა ასპექტის გათვალისწინებით. წიგნის შექმნაში ღონისწილი მიუძღვის მის რედაქტორს ვახტანგ ითონიშვილს. ეს ფაქტი მასში სათანადოდაა აღნიშნული. ავტორი მადლობას უხდის ვახტანგ ითონიშვილს და მსოფლიოს აცნობს მის მოკლე მეცნიერულ ბიოგრაფიას. ვფიქრობ ეს ფაქტიც ძალიან ბევრ რამეზე მეტყველებს.

და ბოლოს, ეს წერილი, მოგონება მე ვახტანგის ურთიერთობიდან ერთი ეპიზოდის გახსენებით მინდა დავასრულო. რამდენიმე წლის წინ, სოციალური ურთიერთობის ეთნოგრაფიული შესწავლის განყოფილებაში (რომელიც მაშინ ახლად შექმნილი იყო და ვახტანგიც ახალი მოსული გახლდათ) ერთ-ერთ სემინარზე ახალგაზრდა დამწყებმა ეთნოგრაფმა, თანამედროვე ევროპელი მეცნიერის ნაშრომის შესახებ წაიკითხა მოხსენება – ინფორმაციული ხასიათისა, იგი ეხებოდა სახენელი იარაღების კლასიფიკაციას. მომხსენებელმა ეს კლასიფიკაცია სანიმუშო მოდელად მიიჩნია და ისაუბრა ისე, რომ გიორგი ჩიტაიასეულ კლასიფიკაციას არ შეხებია. მახსოვს ჩემს პროტესტს და კრიტიკულ შენიშვნებს ამის გამო, აქტიურად დაუჭირა მხარი ვახტანგ ითონიშვილმა. მან საგანგებოდ გამოკვეთა გ. ჩიტაიას როლი ქართული სახენელი იარაღების შესწავლაში და ხაზი გაუსვა მისეული კლასიფიკაციის უპირატე-

სობას ევროპულთან მიმართებაში. ეს იყო უკომპრომისო გამოსვლა, პრინციპული და შეურიგებელი (იგი არ მოერიდა ამით მეგობრების განაწყენებასაც კი). ასეთი პრინციპული დარჩა ვახტანგი სიცოცხლის ბოლომდე.

P.S.

მინაწერი: როცა ვახტანგს კრძალავდნენ, მთხოვეს ორიოდე სიტყვა მეთქვა გამოსამშვიდობებელი. იმდენად ვიყავი დათრგუნული, რომ ვერ შევძელი. ხმა ვერ ამოვიღე. ახლა ვამბობ ამ სიტყვებს, ვამბობ დაგვიანებით, მაგრამ იმედი მაქვს მისი სულისაგან მიტევებისა.

გიორგი გოცირიძე
16.XI.2002.

პროფესორ ოთარ მიმინოშვილის თანადგომით 2003 წელს გამოქვეყნდა ვახტანგის სადიპლომო ნაშრომი – „ხანდოს ხევი“, რომლის გარეკანზე გვითხულობთ:

„ძვირფასო მკითხველო! გაუგონარმა უბედურმა შემთხვევამ იმსხვერპლა ფიზიკურად და სულიერად ლამაზი, ახალგაზრდა მეცნიერი ვახტანგ ითონიშვილი. საყვარელი მამის კვალზე აღსრდილმა ისტორიკოსმა და ეთნოლოგმა, სიცოცხლეშივე არაერთი სამეცნიერო და მხატვრულ-პუბლიცისტური ნაშრომი გამოაქვეყნა. მისი საქმიანობის ინტერესები მეტად მრავალმხრივი და მრავალფეროვანი იყო. სწორედ ამიტომაც დარჩა უამრავი ნაშრომი თუ იდეა გამოსაცემი და შესასრულებელი...

ვახტანგ ითონიშვილის უნივერსიტეტელმა კოლეგებმა და მეგობრებმა გადაწყვიტეს, ამ წიგნის გამოქვეყნებით ოდნავ მაინც შეგვევსო მეხსიერების სივრცე, რომელიც მას არ დაგვაცილებს – არ დაგვაღიწეებს... ჩვენი უფროსი კოლეგის ბატონ ვალერიან ითონიშვილის მიერ, მისი შვილის უკვდავსაყოფად, გამოსაცემად მომზადებული ნაშრომი გამომცემლობა „ნეკერის“ თანამშრომლებმა, ჩვენი უახლოესი მეგობრის, ბატონ პარმენ მარგველაშვილის მეთაურობით, წიგნად აქციეს, რათა ამით ვახტანგ ითონიშვილის ოჯახს, მის ახლობლებს, ცოტათი მაინც შეუშსუბუქდეთ მისი დაკარგვით გამოწვეული დიდი მწუხარება“.

აქვე შეიძლება დავიმოწმოთ სადიპლომო შრომის რეცენზენტის პროფესორ დარეჯან მეგრელიძის სიტყვები: „როგორც დავინახეთ, ავტორმა ფრიად რთულ თემას მოჰკიდა ხელი და თამამად შეეჭიდა მას. მის სასახელოდ უნდა ითქვას, რომ მან საკმაოდ ადვილად გაართვა თავი მთელი რიგი საკითხების შესწავლას და საინტერესო ნაშრომი წარმოადგინა. თუ იმასაც გავითვალისწინებთ, რომ ესაა პირველი ნაშრომი ხანდოს სოციალურ-ეკონომიკური ისტორიისათვის, შეიძლება ითქვას, რომ ავტორისეულ წყაროთა ინტერპრეტაცია, ახალი, უცნობი გასაღების მოპოვება და შემოტანა ნაშრომში, ავტორის მსჯელობა ამა თუ იმ საკითხზე, სცილდება სტუდენტისათვის წაყენებულ მოთხოვნებს“. (ხანდოს ხევი, რედაქტორისაგან, გვ. 3-4).

იმავე წელს ვახტანგის გახსენებას მიეძღვნა ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ეთნოლოგიის კათედრის წერილი („დილის გახეთი“, 2003 წ., №292), რომელმაც საზოგადოებას აუწყა:

დღეკმბრის ამ სუსხიან დღეებში, სითბოთი სავსე ახალგაზრდა კაცს, ჩვენს ვახტანგ ითონიშვილს 45 წელი შეუსრულდებოდა... სამიოდე წლის წინათ, ტრაგიკულმა შემთხვევამ, შემთხვევა რაა, გამოაგნებელმა ვერაგობამ, გაზის აპარატის აფეთქებამ, სიცოცხლე წაართვა მრავალმხრივი ცხოვრებით მცხოვრებ, ღამაზ და ნიჭიერ ახალგაზრდა კაცს... თანაც იმ დროს, იმ მომენტში, როცა მეგობრებთან ერთად ახალ იდეებს, ახალ პროექტებს კმნიდა... პატარა ოთახში, პატარა კომპიუტერთან, დიდი საქმეების კეთება იწყებოდა... მანამდე რაც შექმნა, იღვაწა, მხოლოდ მითითებულ-მინიშნებულა, ხოლო რაც უნდა შეექმნა, მამამისმა – ცნობილმა ეთნოლოგმა, ცრემლშეუშრობი ფურცლებით, საქაღალდეებით, გულში ჩახუტებული გზა-გზა ატარა და ჩვენამდე მოიტანა... ქართულმა საზოგადოებამ პატრიოტი ოჯახის შვილის ეროვნული საქმეები... ვახტანგ ითონიშვილის დეაწლი, წვლილი, როლი ქართული საზოგადოებათმცოდნეობის მეცნიერების სხვადასხვა დარგებ-სფეროებში... ასე იცხოვრა, ასე იღვაწა, ასე წავიდა ჩვენგან, მისი საყვარელი დედ-მამისგან, დაიკოსგან და უძვირფასესი ცოლ-შვილისგან... გეჯერა, გეწამს, ბატონი ვალერიანი პაწია შვილიშვილებს დიდ ქართველებად გაზრდის.

ვახტანგ ითონიშვილის მრავალრიცხოვანი შრომები გამოქვეყნდა როგორც წიგნებად, ისე სამეცნიერო სტატიების სახით ჟურნალებში (მაცნე, მნათობი, განთიადი, ხატაური). მის კალამს ეკუთვნის არაერთი საგაზეთო სტატია, რომელთა უმრავლესობა საინფორმაციო და პოლიტიკური ხასიათისაა. მრავალი ნაშრომი მომზადებულია გამოსაცემად, დღესდღეობით გამოქვეყნებულია 10 წიგნი, მათგან 5-ის გამოცემა ავტომა მოასწრო, ხოლო 5 წიგნი გამოქვეყნდა მისი გარდაცვალების შემდეგ. ესენია: „არაგვის ხეო-

ბა“ (მთის კუთხეების ლოკალიზაცია და ეთნონიმიკის საკითხები), „არაგვი და არაგველები“, „ქართველი ხალხის ეთნოსტრუქტურა მრუდე სარკეში“, „აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთის ისტორიიდან“, „ქართულ-ოსურ ურთიერთობათა ისტორიიდან“. ვახტანგის გარდაცვალების შემდეგ გამოქვეყნდა: „აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთის მოსახლეობის სოციალური სტრუქტურა XIV-XVIII საუკუნეებში“ (მთიულეთი და გუდამაყარი). გამოიცა ვახტანგის მეგობრის – ბუბა კუდავას ქველმოქმედებით. „დეალების ისტორიის საკითხები მრუდე სარკეში“, 4 რუკით, „ნარკვევები კავკასიის ისტორიიდან“, „ხანდოს ხეი“ (ისტორიულ-ეთნოგრაფიული ნარკვევი) – მათი გამოცემა ითავეს ვახტანგის უნივერსიტეტელმა კოლეგებმა და მეგობრებმა, პროფესორ ოთარ მიმინოშვილის თაოსნობით. ვერტიკალური ზონალობის პანორამა და დემოგრაფიული პროცესები საქართველოში (საქართველოს მიწა-წყლის ისტორიულ-ეთნოგრაფიული და ისტორიულ-ეთნოგრაფიული დარაიონების ტრადიცია – „მთა“, „ბარი“, „ზეგანი-აგარა“ – ვერტიკალური ზონალობის ჭრილში და მთასთან დაკავშირებული დემოგრაფიული პროცესები) – წიგნის გამოცემა ითავეს უნივერსიტეტელმა კოლეგებმა და მეგობრებმა, პროფესორ ოთარ მიმინოშვილის თაოსნობით.

წერილობითი წყაროების, ეთნოგრაფიული, ტოპონიმიკური და ფოლკლორული მონაცემების ანალიზის საფუძველზე დამყარებულ გამოკვლევებში მონოგრაფიულად არის შესწავლილი საქართველოს ტერიტორიის ისტორიულ-გეოგრაფიული და ისტორიულ-ეთნოგრაფიული დარაიონების ტრადიცია კლიმატური პირობების, მეურნეობის ფორმებისა და ხალხური ემპირიული ცოდნა-გამოცდილების გათვალისწინებით. ვერტიკალურ ზონალობასთან კავშირშია განხილული, აგრეთვე დემოგრაფიული პროცესები, სახელდობრ, ბარში მთიელთა მიგრაციის ხასიათი. ნარკვევებში კრიტიკულად არის შეფასებული სამეცნიერო ლიტერატურაში გამოთქმული შეხედულებები აღნიშნული პრობლემის შესახებ. ნაშრომები განკუთვნილია როგორც სპეციალისტების, ისე ისტორიულ-ეთნოგრაფიული საკითხებით დაინტერესებული მკითხველისთვის.

დასასრულ, უნდა აღინიშნოს, რომ ვახტანგის რედაქციითა და ვრცელი წინასიტყვაობით გამოქვეყნდა გიორგი გაბესკირიას წიგნი: „სადაც ქართველი გადაწვდება“. ინგლისური ვარიანტის გამოცემას ვახტანგი ვერ შეესწრო, სწორედ ამ წიგნის მომზადების პროცესში შეწყდა მისი სიცოცხლე. გარდა ამ ჩამონათვალისა, ვახტანგის კალამს ეკუთვნის მრავალი სხვა ნაშრომიც: წიგნები, სტატიები, მათ შორის მისი სადოქტორო დისერტაცია – „ღვალები და ღვალეთი“, რომლებიც მომზადებულია გამოსაცემად.

*ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის
სახელმწიფო უნივერსიტეტის ეთნოლოგიის კათედრა*

იმავე წელს ისტორიის ინსტიტუტისა და თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სახელით გამოქვეყნდა სტატია სახელწოდებით – „ვახტანგ ითონიშვილს დეკემბერში 45 წელი შეუსრულდებოდა“ (გაზეთი „ქართული უნივერსიტეტი“, 2003 წ., №6).

ვახტანგ ითონიშვილი იმ ქართველ მეცნიერთა რიცხვს მიეკუთვნება, ვინც, თავისი ხანმოკლე სიცოცხლის მიუხედავად, უდიდესი ღვაწლი დასდო ქართველი და კავკასიელი ხალხების ისტორიულ-ეთნოგრაფიული კვლევის საქმეს. იგი დაიბადა ქ. თბილისში 1958 წლის 19 დეკემბერს.

1975 წ. თბილისის 130-ე საშუალო სკოლის დამთავრების შემდეგ ვახტანგ ითონიშვილი თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ისტორიის ფაკულტეტის სტუდენტი გახდა. სტუდენტობის წლებშივე გამოიკვეთა მისი ეროვნულ-პატრიოტული მრწამსი და ფართო მეცნიერული ინტერესები. ბავშვობიდანვე დაეუფლა რუსულ, ინგლისურ და კლასიკურ ენებს. სტუდენტთა სამეცნიერო კონფერენციებზე წარმოდგენილი მისი ნაშრომები ანალიტიკური აზროვნებით გამოირჩეოდა. უნივერსიტეტის დამთავრებისთანავე 1980 წელს საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ისტორიის,

არქეოლოგიის და ეთნოგრაფიის ინსტიტუტის ასპირანტურაში ჩაირიცხა, რომელიც წარჩინებით დაამთავრა და დაიცვა დისერტაცია თემაზე – „აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთის მოსახლეობის სოციალური სტრუქტურა XIV-XVIII საუკუნეებში“.

ვახტანგ ითონიშვილი სიცოცხლის ბოლომდე ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტში მუშაობდა უფროსი მეცნიერი თანამშრომლის თანამდებობაზე. პარალელურად თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ისტორიის ფაკულტეტზე ლექციებს კითხულობდა საქართველოსა და ზოგად ეთნოლოგიაში (1986-1989 წწ.). 1990 წლიდან გარდაცვალებამდე ქართულ და რუსულ ენებზე ლექციებს კითხულობდა იმავე უნივერსიტეტის ისტორიისა და ფილოლოგიის ფაკულტეტებზე კავკასიის ხალხთა ისტორიასა და ქართულ-კავკასიურ ურთიერთობათა ისტორიაში. მისივე ხელმძღვანელობით ემზადებოდნენ კავკასიის ხალხთა ისტორიის კათედრის ასპირანტებიც.

ვახტანგ ითონიშვილი რეგულარულად მონაწილეობდა საქართველოს, საბჭოთა კავშირისა და საერთაშორისო სამეცნიერო სიმპოზიუმებსა და კონფერენციებში. საზოგადოება „ცოდნის“ დაედალებით სისტემატურად ატარებდა ლექციებს წარმოება-დაწესებულებებში, დაბა-ქალაქებსა და სოფლებში. მისი მრავალრიცხოვანი სატელევიზიო და რადიოგამოსვლები ღრმა მეცნიერული დონით და პუბლიცისტური სიმწვავეით გამოირჩეოდა.

1990 წელს სრულიად ახალგაზრდა მეცნიერი ავსტრიის დედაქალაქ ვენაში ხანგრძლივად იმყოფებოდა და მის უნივერსიტეტში, ეთნოლოგიის ინსტიტუტისა და კათედრის სხდომებზე საქართველოს ისტორიისა და ეთნოლოგიის კურსს კითხულობდა.

სტუდენტობის წლებიდან გარდაცვალებამდე ვახტანგ ითონიშვილი მაღალმეცნიერულ დონეზე, მთელი ძალისხმევით იკვლევდა ქართველი და სხვა კავკასიელი ხალხების ეთნიკურ ისტორიას, ეთნოლინგვისტიკის, ეთნოგრაფიის საკითხებს, სოციალურ ურთიერთობათა პრობლემებს, ყოფას და კულტურას. იგი ამომწურავად იცნობდა ანტიკური ხანის ბერძნულ-ლათინურ, ქართულ-კავკასიურ წერი-

ლობით წყაროებს, შესაბამისი არქეოლოგიური მასალის მონაცემებს და მრავალ ენაზე არსებულ სპეციალურ ლიტერატურას. მას, როგორც პოლიგლოტს, ფართო თვალსაწიერი და პორიზონტი ჰქონდა.

საგანგებოდ უნდა აღინიშნოს ვახტანგის საველე-ეთნოგრაფიული მუშაობის შესახებ. სტუდენტობის წლებიდანვე იგი მამის ექსპედიციებში მონაწილეობდა და მშობლიური ქართველი ხალხის ეთნოგრაფიულ სურნელში ყალიბდებოდა, როგორც მომავალი უაღრესად პერსპექტიული მეცნიერი. მრავალმხრივ განსწავლული მკვლევარი ყოფითი ქსოვილის მრავალფეროვნებას შეუმცდარი აღღოთი აღიქვამდა და ეთნოგრაფიული პლასტების და დანაშრეების ფიქსაციას უტყუარად ახერხებდა. ამ მხრივ სამაგალითოა მისი საველე დღიურები.

ვ. ითონიშვილმა მხოლოდ ხუთი მონოგრაფიის გამოქვეყნება მოასწრო (1. არაგვის ხეობა, 1986 წ.; 2. არაგვი და არაგველები, 1989 წ., 3. ქართველი ხალხის ეთნოსტრუქტურა მრუდე სარკეში, 1990 წ.; 4. აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთის ისტორიიდან, 1992 წ., 5. ქართულ-ოსურ ურთიერთობათა ისტორიიდან, 1995 წ.). მისი 40-ზე მეტი გამოქვეყნება დაბეჭდილია ქართულ, რუსულ და ინგლისურ სამეცნიერო პერიოდიკაში. მას მრავალი ნაშრომი გამოუქვეყნებელი დარჩა. ამიტომ, დასაბეჭდად გამზადებულია ვრცელი და ფუნდამენტური გამოკვლევა დვალეთისა და დვალეების შესახებ, ეთნოისტორიული პროცესები ცენტრალურ კავკასიონში, მიწათმფლობელობის ფორმები აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთში და მრავალი სხვა. მისი ოცნება იყო შეექმნა სამაგიდო წიგნი – „ქართველები“, რომლის მხოლოდ ნაწილი შემოგერჩა გეგმა-პროგრამასთან, ამონაწერებთან და მონახაზებთან ერთად.

ბოლო დროს ვ. ითონიშვილი, როგორც რედაქტორი, დიდი გატაცებით მუშაობდა გ. გაბესკირიას წიგნის – „სადაც ქართველი გადაწვდება“ ინგლისურ ენაზე გამოცემისათვის, რაც 1999 წელს ქართულ ენაზე გამოქვეყნდა და უდიდესი პოპულარობაც მოიპოვა. ტექსტის სრულყოფასთან ერთად ვახტანგი განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებდა თვალსაჩინოებას, რისთვისაც ჩვეული მონდომებით

აგროვებდა ვიზუალურ მონაცემებს (რუკებს, ილუსტრაციებს), რათა უცხოელ მკითხველს საქართველოზე რაც შეიძლება ფართო ინფორმაცია მიეღო. ამის პარალელურად ვ. ითონიშვილმა შექმნა რამდენიმე ისტორიულ-ეთნოგრაფიული პლაკატი და კალენდარი, რითაც ის აღიარებული იქნა, როგორც საქართველოში მეცნიერული პლაკატის ფუძემდებელი.

ესოდენ მრავალფეროვანი და ნაყოფიერი მუშაობის პროცესში შეწყდა 42 წლის მეცნიერის სიცოცხლე 2000 წლის 29 ნოემბერს, როდესაც ზემოხსენებული წიგნის ილუსტრაციები მზადდებოდა. მისი ცხოვრება მაშინ დასრულდა, როდესაც წინ იყო ეროვნული მეცნიერების შემდგომი განვითარების რეალური პერსპექტივა. ნუგეშად ის-და დაგვრჩენია, რომ მაგიდაზე დატოვებული მისი ბრწყინვალე გამოკვლევები გამოქვეყნდეს, რაც უდიდესი შენაძენი იქნება ქართველი და კავკასიელი ხალხების ისტორიულ-ეთნოგრაფიული კვლევის სფეროში.

*საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ივანე ჯავახიშვილის
სახელობის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტი,
ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო
უნივერსიტეტის კავკასიის ისტორიის კათედრა;
ეთნოლოგიის კათედრა*

ფრიად შთამბეჭდავია ვახტანგის მეგობრისა და კოლეგის ნინო დამბაშიძის წერილი – „შორს წასული ახლობლის გახსენება“:

„შინიდან“ წასული მზე კელავ დაბრუნდება, დაბრუნებული ისევ წავა „შინიდან“, რათა კიდევ ერთხელ დაბრუნდეს სამშეოში და ასე გაგრძელება ვინ იცის როდემდე. წარსული ერთად ყოფნის სიხარული, იმედები და მშვენიერი განუხორციელებელი გეგმები კი აღარ ბრუნდებიან. ისინი სამყაროში იფანტებიან და უხილავად გვინათებენ ამ დედამიწაზე მაღალთ და შინ, იმ ქვეყნად დაბრუნებულ სულებს, რომელთა უთუო კავშირი სევდაზე, მონატრების ტკივილსა და იმედზე გადის. იმ იმედზე, რომელიც მისტიკურ მარადისობაში ყოფნის სევდის ჭრილობა საღებუნად ედება და შეხვედრის გარდაუვალობის განცდით ავსებს და ელის იმ დროს, როდესაც უზენაესის ხელით მზეს სამშეოდან გაჰყევი და იქ, მარადიული სინათლის ქვეყანაში, შეხედები ყველა მათ, ვინც ასე გიყვარდა, ვიზედაც ფიქრობდი, ვინც გაკლდა და სევდის ტკივილით გავსებდა.

ტრაგიკული ამბის მაცნედ სიზმრად ნანახმა და თქვენს სამსჯავროზე წარმოდგენილმა, ერთი ძველი, ახალგაზრდული სტატიის პოვნამ გამაბედინა საჯაროდ გამეხსენებინა ვახტანგ ითონიშვილი. ჭეშმარიტად ძნელია წარსულში ილაპარაკო ადამიანზე, რომელსაც პატივს სცემდი, გვეამაყებოდა მისი ჯერ კიდევ ახალგაზრდობაში ჩამოყალიბებული პროფესიონალიზმი; არა მარტო გვეამაყებოდა, არამედ იმედს გვაძლევდა, რომ ავის მქმნელსა და ჩვენი ქვეყნის წარსულის გამყალბებელს საკადრის და ღირსეულ პასუხს გასცემდა, წარსულში გახსენება მისი, ვისი ნააზრევი დღითი-დღე უხვი და ნაყოფიერი ხდებოდა. უდაოდ ძნელია წარსულში მოიხსენიეო ის მხიარული, თანადგომითა და პატივისცემით გაჯერებული ერთობა საყვარელ პროფესიაში, რომელსაც ჩვენ ისტორიის ინსტიტუტის ახალგაზრდა თანამშრომლებს გვაკავშირებდა.

ნათელი, მზიანი დღე იყო, როდესაც ჩვენი ინსტიტუტის მესამე სართულის კიბისთაუთან მე და ვახო გულითა-

დი ღიმილით შეეხვდით და მოვიკითხეთ ერთმანეთი, რასაც მისი მხრიდან თანამშრომლობის შემოთავაზება მოჰყვა. მე, რა თქმა უნდა, დაეთანხმდი, მაგრამ დრო საშინლად აირია და დამძიმდა. ჩვენ აღარ გვექონდა ძველებურად ხშირი შეხვედრები. რეალობა სხვა პირობებს გვყარახობდა. ვახტანგი მეტად შრომობდა, მეტად და საჯაროდ გამოთქვამდა საკუთარ უკმაყოფილებას იმ ყოფის გამო, რომლის სასტიკი მსხვერპლიც თავად გახდა. ხშირად ვფიქრობ, რომ ჩვენი ცხოვრება უხმაურო, სასტიკი ომია. რამდენი ადამიანი, რამდენი შესანიშნავი ადამიანი დაეცა ჩვენს წინ?! წინა თაობის ნაამბობიდან მსმენია, რომ ქალბატონი რუსუდან ხარაძის გასვენებისთვის სპეციალურად ჩამოსულან მოზარეები სვანეთიდან და ზარით გაუცვილებიათ სულეთის გზაზე პატივცემული მეცნიერი. მართლაც თავზარდამცემი აღმოჩნდა ვახოს ამ ქვეყნიდან გასვლა, თუმცა უფალი მოწყალეა. ეკლესიის წმინდა მამები წერენ, რომ ღმერთს ადამიანი მაშინ გაყავს ამ ქვეყნიდან, როდესაც მას ყველაზე მეტად შეუძლია სასუფეველში მოხვედეს. იქ, სადაც არ არის „ჭირი, არცა ურვა, არცა სულთქმა“, არამედ ცხოვრება მარადიული.

„ისტორიულ-ეთნოგრაფიული ძიებანი“, VI, 2004 წ.

ვახტანგის გახსენებაც არის და მისი ღვაწლის დაფასებაც ხათუნა იოსელიანის წერილში – „ნაღვაწი და სამომავლო საქმე...“

„ვისაც გული აცრუებული აქვს თავის ვინაობაზედ, ვისაც თავისი უარუყვია და გულიდან ამოუღია, დაეიწყებას მიუცია, ის სხვისას ვერ შეითვისებს და სხვისას ვერ უერთგულებს“.
ილია ჭავჭავაძე

საქართველოს ისტორიისა და ქართული კულტურის პოპულარიზაციას თანამედროვე ვითარებაში განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება. გლობალიზაციის ყოვლისმომცველი პროცესის ფონზე, რაც განურჩევლად ყველა სფეროში ნერგავს სიახლეს, უდავოდ საჭიროა ჩვენი ისტორიისა და ტრადიციული კულტურის მიმართ მეტი ყურადღების გამოჩენა, რათა აუცილებლად შესაცვლელთან ერთად არ მოხდეს იმ უმთავრესი ნიშან-თვისებების დაკარგვა თუ გადაგვარება, რომელთა ერთობლიობამაც „ნათესავი ქართველთაის“ ერთობა ჯერ კიდევ საუკუნეების მიღმა ჩამოაყალიბა.

ქართული კულტურა, ტრადიციული ცხოვრების წესის ძირითადი მახასიათებლები, საქართველოს ხანგრძლივი ისტორიის მანძილზე მიღებული უდიდესი გამოცდილება ის საგანძური და საგზალია, რაც ქართველებმა თანამედროვე ცივილიზებულ სამყაროში აუცილებლად უნდა გაეიყოლიოთ, ვინაიდან ისტორია არ არის მკედარი ფაქტების ერთობლიობა, ისტორია ჭკვიანი და გამჭრიახი ერისთვის მომავლისკენ გაკვლეული გზაა. როგორც დიდი ილია ბრძანებდა, „ერის დაცემა და გათახსირება მაშინ იწყება, როცა ერი თავის საუბედუროდ, თავის ისტორიას ივიწყებს... ისტორია თავის გულის-ფიცარზედ იჭდევს მარტო სულისა და გულის მოძრაობას ერისას და ამ დაჭდევითა, როგორც სარკე, გვაჩვენებს იმ ღონეს და საგზალს, რომელიც მომადლებული აქვს ამა თუ იმ ერსა დღევრძელობისათვის და გაძლიერებისათვის“. ილიას მიერ, რომელმაც საფუძვლიანად და ზუსტად შეაფასა საქართველოს მაშინდელი მდგომარეობა, სწორედ ის ფორმულა იქნა მოწოდე-

ბული. რომელსაც ქვეყანა უნდა გადაერჩინა და გამოეყვანა იმ უმძიმესი ვითარებიდან, რომელშიც იგი აღმოჩნდა ერთმორწმუნე რუსეთის ძალისმიერი და კულტურული ექსპანსიის შედეგად. უნდა ითქვას, რომ საქართველო არახოდეს ყოფილა კარნაქტილი ქვეყანა, მისი კულტურა ყოველთვის სხვა კულტურებთან ურთიერთობაში ვითარდებოდა. ანუ საქართველოს თავისი არსებობის გარიჟრაჟიდანვე აქვს მიღებული სხვა ქვეყნებთან და კულტურებთან „ფართო და მრავალმხრივი“ ურთიერთობის გამოცდილება, რამაც განაპირობა ჩვენი იმ უმთავრესი თვისების ჩამოყალიბება, რომლის წყალობითაც შეგვიძლია მივიღოთ, თავს მოვთხოვოთ და შემდეგ ისევ ჩვენებურად მოვქარგოთ და განვაგვიტაროთ სხვა კულტურების მიერ მოტანილი სიუკარგე; ამიტომაც, დარწმუნებული ვარ, დღევანდელი გლობალიზაციაც ისე გადაივლის ჩვენს თავზე, რომ ჩვენს თვითმყოფადობასა და ეროვნულ ნიშან-თვისებებს ბევრს ვერაფერს დააკლებს, თუ ცოტათი მაინც შევიწუხებთ თავს და ათასწლეულების სიღრმეში მიმავალ საკუთარ წარსულში ჩაიხედავით, მისგან მიღებულ გამოცდილებას შესაბამისად გამოვიყენებთ, და ახალთან ერთად ძველ, ქართულ კულტურასაც მოვუფრთხილდებით, აუცილებლად ვიქნებით თანამედროვე მსოფლიოს კარგი მოქალაქენი. „ნათესავი ქართველთაის“ ნიშან-თვისებებით აღჭურვილნი და დამშვენებულნი.

საკუთარი წარსული ქართველებს ყოველთვის გათავისებული და შესისხლხორცებული ჰქონდათ. თუ „ქართლის ცხოვრება“ ძირითადად მხოლოდ სამეფო და დიდგვაროვანი ელიტისთვის იყო ხელმისაწვდომი, სამაგიეროდ ხალხმა ზეპირად იცოდა თავისი ისტორია და მას კერასთან თუ სუფრასთან გამართულ საუბრებში მომავალ თაობას გადასცემდა. დღეს ქართველებს „კერა“ აღარ გვაქვს, აკადემიად მიჩნეული, საწესო-რიტუალური ხასიათის ქართული სუფრა გაუკუღმართებული აზროვნების მქონე მავანთა მიერ „ქეიფად“ იქნა მონათლული. „ქართლის ცხოვრება“ კი მხოლოდ ვიწრო სპეციალისტთა „გულსა და ხელში“ ტრიალებს. თითქოს წყდება კავშირი დღევანდელ ქართველებსა და მათ წარსულს შორის. რამდენიმე წლის

შემდეგ შეიძლება ვედარ ვიპოვოთ გლეხი, რომელიც ყანასა თუ ზეარში ისე მოგიყვებოდა ღაღიანისა და თამარის შესახებ, თითქოს ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი ყოფილიყო. არაფერს ვიტყვი ახალ თაობაზე, რომელმაც დღევანდელი მსოფლიოსათვის დამახასიათებელი, ინფორმაციის ელვისებური გავრცელების პირობებში, უკეთესად იცის რა ხდება ევროპისა თუ ამერიკის რომელიმე ქალაქში, ვიდრე საკუთარ ქვეყანაში. ამიტომაც, ყველაფერი უნდა გაგვაკეთოთ იმისთვის, რომ „ახალ ქართველსაც“ ისევე აქონდეს გათავისებული საკუთარი წარსული და ისე იყოს დაკავშირებული თავის ფესვებთან, როგორც ეს ტრადიციულად იყო საქართველოში. წინააღმდეგ შემთხვევაში მსოფლიოში უსწრაფესად მიმდინარე მოვლენები არათუ პოზიტიურად აისახება ჩვენს განვითარებაზე, არამედ უდავოდ საფრთხეს შეუქმნის ჩვენსა და საერთოდ ყველა იმ ერის თვითმყოფადობას, რომელიც ვერ გამოიჩენს სათანადო სიფხიზლესა და ყურადღებას. საკუთარი იერ-სახე დაკარგული ხალხი კი ვერც თანამედროვე მსოფლიოს ღირსეული ნაწილი ვერ იქნება, ვინაიდან, როგორც ვაჟა ბრძანებდა: „ვინც უარყოფს თავის ეროვნებას იმის ფიქრით, ვითომდა კოსმოპოლიტი ვარო, ის არის მახინჯი გრძნობის პატრონი, იგი თავისავე შეუმჩნევლად დიდი მტერია კაცობრიობისა“.

სწორედ საქართველოს ისტორიისა და ქართული კულტურის პოპულარიზაციას, მისი ახალი თაობისთვის და ფართო მასებისთვის მისაღები ფორმით მიწოდებას ისახავს მიზნად ის მიმდინარეობა, რომელსაც არ შეეცდები თუ ვიტყვი, საქართველოში საფუძველი ახალგაზრდა და ჩვენგან უდროოდ წასულმა ნიჭიერმა მეცნიერმა, ვახტანგ ითონიშვილმა ჩაუყარა. იგი ითვალისწინებს სხვადასხვა საკითხების შესახებ სამეცნიერო-პოპულარული ჟანრის რუკა-პლაკატების, ბუკლეტების, ატლასებისა და ვებგვერდების შექმნას, სადაც მაღალპოლიგრაფიულ დონეზე და სურათხატოვნად არის ასახული ჩვენი წარსული. თავისი სპეციფიკური ხასიათისა და მიმზიდველობის გამო. ასეთი სახით მიწოდებული ინფორმაცია უფრო მეტად არის მისაღები როგორც მოზარდი თაობის, ისე ფართო მასების-

თვის. იმ ვითარებაში, როდესაც ახალი თაობა ყოველგვარი ზედმეტი მონდომების გარეშე იღებს მრავალფეროვან ინფორმაციას, მისი მარტივი და მოხერხებული ფორმით მიწოდების გამო, და არ სჭირდება თავის შეწუხება „წიგნებში ქექვით“. აუცილებელია საკუთარი ისტორია და კულტურაც ისეთივე სახით მივაწოდოთ განებივრებულ თაობას, რათა იმდენივე მაინც იცოდეს საკუთარი ქვეყნისა და ვინაობის შესახებ, რამდენიც იცის დღევანდელი მსოფლიოს წამყვან სახელმწიფოებზე. სხვადასხვა საკითხებში გათვითცნობიერების გარდა, ასეთი სახის გამოცემები ხელს უწყობენ ეროვნული თვითშეგნების ამაღლებასა და პატრიოტული გრძნობების გაღვივებას, რაც ასე მნიშვნელოვანი და აუცილებელია დღეს საქართველოს მოქალაქეებისათვის.

ვახტანგ ითონიშვილმა შექმნა და გამოსცა რუკა-პლაკატები, რომლებშიც თავმოყრილია მრავალნაირი ინფორმაცია არა მარტო საქართველოსა და ქართველების, არამედ მთელი კავკასიის შესახებ, რის გამოც ისინი პოპულარობით სარგებლობენ არა მხოლოდ ქართველებში, არამედ უცხოელებშიც, ვახტანგის ნაადრევად წასვლის შემდეგ, მისი დაწყებული საქმე გავაგრძელეთ მეგობრებმა, რომელთაც საკმაოდ დიდი გამოცდილება მივიღეთ ვახტანგთან მუშაობის შედეგად. აქვე აუცილებლად უნდა აღვნიშნო ისიც, რომ ვახტანგ ითონიშვილის მიერ საფუძველმდებარილი მიმდინარეობა მეტად პოპულარული გახდა და დღეს ამ სახით საქმიანობას ბევრი სხვა მეცნიერი ეწევა.

ვახტანგ ითონიშვილის შემოქმედება აღნიშნულ სფეროში მოიცავს უდავოდ მნიშვნელოვან გამოცემებს: „კავკასიური სამყარო“, „ყოველი საქართველო“, „საქართველოს საზღვრები“, „კავკასია 2000“ და კიდევ სამ პლაკატს (კალენდრითურთ), სადაც მეტად საინტერესო და ამომწურავი ინფორმაციაა მიწოდებული საქართველოსა და კავკასიის შესახებ. აღნიშნული გამოცემები ასახავენ კონფესიურ კუთვნილებას, სხვადასხვა ეროვნების რაოდენობასა და განსახლებას. ეროვნულ კოსტიუმებს; ქართველთა საგვარეულო გერბებს, საქართველოს ეთნოგრაფიულ კუთხეებ-

სა და მათ სა'ხდერებსა და კუთხურ სპეციფიკას; ანთროპოლოგიურ ტიპებსა და ა. შ.

ვახტანგ ითონიშვილის გარდაცვალების შემდეგ მისი დაწეული საქმე გაგრძელდა და გამოიცა რამდენიმე რუკა-პლაკატი: „საქართველოს ციხე-სიმაგრეები“, „მხედრობითა აღ'სრდილნი“ (რომელიც ხელმეორედ გამოიცა), „ნიკოფსიიდან დარუბანდამდე“ და „კიდევაც დაიხრდებიან“.

რუკა-პლაკატი „საქართველოს ციხე-სიმაგრეები“ (ავტ. ხ. იოსელიანი, გ. გაბესკირია) ვახტანგ ითონიშვილის ხსოვნას მიეძღვნა. „ნიკოფსიიდან დარუბანდამდე“ პლაკატზე (რომელსაც თან ერთვის კალენდარი), მოცემულია დავით აღმაშენებლის მიერ წარმოებული ყველა ძირითადი ბრძოლა და ინფორმაცია საქართველოს ამ უდიდესი მეფე-აღმაშენებლის შესახებ. რაც შეეხება პლაკატს – „კიდევაც დაიხრდებიან“ (კალენდრითურთ), იგი მიეძღვნა გიორგი VII-ის, ქედმოუხრელი და უშიშარი მებრძოლის, მოღვაწეობის 600 წლისთავს. ამ პლაკატზე მოცემულია თემურ-ლენგის ლაშქრობათა მარშრუტები, წყაროებიდან ამოღებული ინფორმაცია ამ ლაშქრობათა და ლენგის გიორგი VII-სთან ურთიერთობის შესახებ; ამ გამოცემით ნათლად დაიხატა სახე გმირი და, ფაქტობრივად, ფართო საზოგადოებისთვის უცნობი მეფისა, რომელმაც თავისი ცხოვრება უდიდეს დამპყრობელთან ბრძოლას შეაღია, საბოლოოდ გამარჯვებაც მოიპოვა და საკუთარი ერი მორალურ და ფიზიკურ განადგურებას გადაარჩინა.

ამჯერად გამოსაცემად მზად არის სოლიდური ფორმატის, ფერადი, ორენოვანი რუკა-პლაკატი – „ნაომარი საქართველო“ (ავტ. აღ. ნაზლაიძე, ხ. იოსელიანი), რომელზეც ასახულია ყველა ძირითადი ბრძოლა, რომელიც საქართველოს თავისი სახელმწიფოებრიობის გადასარჩენად უწარმოებია უძველესი დროიდან დღემდე. აღნიშნული რუკა-პლაკატიც ვახტანგ ითონიშვილის ნათელი ხსოვნისადმი იქნება მიძღვნილი.

ვახტანგ ითონიშვილმა თავის გარშემო შემოიკრიბა სხვადასხვა პროფესიის ადამიანები, რომლებიც დიდი მონდომებით მუშაობდნენ აღნიშნულ საკითხებზე: ზაალ სულააკაური, ალექსანდრე ნაზლაიძე, ალექსანდრე ჯაფარიშვი-

ლი, გიორგი ნაკაიძე, გიორგი გაბესკირია, გიორგი ავსაჯანიშვილი, გიორგი მამარდაშვილი, თამარ შარაბიძე, მედეა გოგოლაძე, რუსუდან იოსელიანი, მანანა ჯოჯუა, ნინელი ბერუღავა, გიორგი ღუნდუა, თორნიკე ასათიანი, ნუნუ ქართველიშვილი, გიორგი ღონღაძე. ჩვენთვის დიდი დანაკლისი იყო ვახტანგ ითონიშვილის ნადრევი წასვლა, მაგრამ სანუგეშოდ დაგვრჩა მისი ნაყოფიერი მოღვაწეობა და საქმე, რომელსაც აუცილებლად გავაგრძელებთ მისი მეგობრები.

*კრებული „ისტორიულ-ეთნოგრაფიული ძიებანი“, VII, 2005 წ.;
ვახტანგის ხსოვნას მიეძღვნა აგრეთვე ხ. იოსელიანის მიერ
გამოქვეყნებული „საქართველოს ციხე-სიმაგრეები“
რუკა (კრ. „ისტორიულ-ეთნოგრაფიული ძიებანი“, V, 1003 წ.).*

ვახტანგთან მეგობრული ურთიერთობა აკავშირებდა ცნობილ ისტორიკოსს ლევან ურუშაძეს და მის მშობლებს (სამწუხაროდ ლევანიც გარდაიცვალა). ამ ოჯახთან ვახტანგის სიახლოვე განაპირობა ერთიანმა ეროვნულმა მსოფლმხედველობამ. როგორც ურუშაძეების ოჯახი, ისე ვახტანგი მძიმედ განიცდიდნენ ბრძოლას ზვიად გამსახურდიას წინააღმდეგ, ე. ი. ბრძოლას საქართველოს დამოუკიდებლობის წინააღმდეგ. ბოლოს ეს ბრძოლა ქართული ეროვნული სახელმწიფოებრიობის კრახით დამთავრდა და ჩვენს სამშობლოს დაეპატრონა შავბნელი ძალა თენგიზ სიგუას, თენგიზ კიტოვანის, ჯაბა იოსელიანის და მათი ლიდერის ედუარდ შევარდნაძის სახით. ამ კრიმინალურმა მთავრობამ გააპარტახა ქვეყნის ეკონომიკა, კულტურა და მეცნიერება, გადაგვარების პირას მიიყვანა ეროვნული ცნობიერება. ქართველი ერის მომაკედინებელ პროცესს ეხმიანებოდნენ საღად მოაზროვნე მოღვაწეები, მათ შორის ლევან ურუშაძე და ვახტანგ ითონიშვილი. მათი ეროვნული სულისკვეთება პირველ ყოვლისა მეღაენდებოდა ბეჭდურ პროდუქციაში. სხვა გამოცემებთან ერთად პირველ ყოვლისა მხედველობაშია მისაღები ფრიად სოლიდური გა-

მოცემა – წელიწდეული (იხ. ჟურნალის გარეკანი), რომლის პირველი ტომი 2001 წელს მიეძღვნა „საკუგ“-ის თვალსაზიარებებს: ბ-ნ ვახტანგ იოთნიშვილს და ბ-ნ გელა გელაძის ნათელ ხსოვნას. აქვე გამოქვეყნდა ვახტანგის ნაშრომი „ქართველთა ეთნოციდი“ ვრცელი ინგლისური რეზიუმით. მომდევნო ნომერში ვახტანგის კიდევ რამდენიმე სტატია გამოქვეყნდა, ხოლო ამ ტიპის ყველა სტატია, გამოკვლევა თუ ინტერვიუ თავმოყრილია ვახტანგის წიგნში – „ქართველთა გოდება გაპარტახებულ სამშობლოში“, თბილისი, 2007.

საიუბილეო ღონისძიება აფიშირებულია, რასაც მომდევნო გვერდებს ეუთმობთ. ესენია: ჟურნალის გარეკანის ცნობა იუბილარების შესახებ და მოსაწვევი ბარათი ფორმა.

INTERNATIONAL ASSOCIATION "CAUCASUS:
ETHNIC RELATIONS, HUMAN RIGHTS,
GEOPOLITICS" (IACERHRG)

YEARBOOK - 2000

საერთაშორისო ასოციაცია „კავკასია: ეთნიკური
ურთიერთობები, ადამიანის უფლებები,
გეოპოლიტიკა,, (IACERHRG - საკეაგ)

წელიწდეული - 2000

თბილისი - 2001 - Tbilisi

ვახტანგ ითონიშვილისადმი ღვეან ურუშაძის და მისი მშობლების დამოკიდებულება გამოჩნდა 2008 წლის დეკემბერშიც, როდესაც საქართველოს ეროვნული მუზეუმის საბჭოთა ოკუპაციის მუზეუმში ევრომეცნიერების საქართველოს ეროვნული სექციის პუბლიკარულ მეცნიერებათა დეპარტამენტის ინიციატივით მოეწყო მიხეილ (მიხაკო) წერეთლის (1878-1965) დაბადებიდან 130-ე და ვახტანგ ითონიშვილის (1958-2000) დაბადებიდან 50 წლისთავისადმი მიძღვნილი საიუბილეო სამეცნიერო სესია. ვახტანგის ხსოვნას მიეძღვნა ოთხი მოხსენება: 1. ღვეან ურუშაძე, ვახტანგ ითონიშვილი – ქართველი და კავკასიელი ხალხების ეთნოციდისა და „რუსიანობის“ მკვლევარი; 2. ხათუნა იოსელიანი, ვახტანგ ითონიშვილი, როგორც ეთნოლოგი; 3. გიორგი გაბესკირია, მოგონება ვახტანგ ითონიშვილზე; 4. პაატა ბუხრაშვილი, ზოგიერთი საკითხის გარკვევისათვის. მომხსენებლებთან ერთად მოგონებით გამოვიდნენ საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ცენტრალური სამეცნიერო ბიბლიოთეკის დირექტორის მოადგილე სამეცნიერო ნაწილში ნანა ფირცხალავა და ამ სტრიქონების ავტორი. ფრიად შთაბეჭდავი იყო ღვეან ურუშაძის მოხსენების ტექსტი, რომელიც მოსაწვევში დაიბეჭდა:

საქართველოს ეროვნული მუზეუმის საბჭოთა
ოკუპაციის მუზეუმი
ევრომეცნიერების საქართველოს ეროვნული
სექციის პუბლიკარულ მეცნიერებათა
დეპარტამენტი

მიხეილ (მიხაკო) წერეთლის (1878-1965)
დაბადებიდან 130-ე და ეახტანგ ითოხიშვილის
(1958-2000) დაბადებიდან 50-ე წლისთავისადმი
მიძღვნილი საიუბილეო სამეცნიერო ხეხია

(თბილისი, 2008 წლის 23 დეკემბერი)

თბილისი 2008

ქ-ნ ბ-ნ ვახუშტის იოთნიშვილს

2008 წლის 23 დეკემბერს საქართველოს
ეროვნული მუზეუმის საბჭოთა ოკუპაციის
მუზეუმისა და ევრომეცნიერების საქართველოს
ეროვნული სექციის პუბლიკაციურ
მეცნიერებათა დეპარტამენტის თაოსნობით
თბილისში, საბჭოთა ოკუპაციის მუზეუმის
ლარბაზში (რუსთაველის გამზირი 3, ეროვნული
მუზეუმის შენობა) ჩატარდება გამოჩენილი
ქართველი მეცნიერის, საზოგადო და
პოლიტიკური მოღვაწის მიხეილ (მიხაკო)
წერეთლის (1878-1965) დაბადებიდან 130-ე და
ცნობილი ისტორიკოსისა და ეთნოლოგის
ვახტანგ იოთნიშვილის (1958-2000) დაბადებიდან
50-ე წლისთავისადმი მიძღვნილი საიუბილეო
სამეცნიერო სესია (დასაწყისი 12 საათზე).

გთხოვთ, დაესწროთ.

დამატებითი ინფორმაციისთვის შეგიძლიათ
დარეკოთ:

8 93 915237 (ლევან ურუშაძე).

საორგანიზაციო ჯგუფი

პასუხისმგებელი გამოცემისათვის:
ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი
ლევან ურუშაძე

შესრულდა 50 წელი ცნობილი ისტორიკოსისა და ეთნოლოგის, საქართველოს 1980-იანი წლების ეროვნულ-გამათავისუფლებელი მოძრაობის თვალსაწიწო წარმომადგენლის ვახტანგ ითონიშვილის დაბადებიდან. სრულიად ახალგაზრდა, 42 წლისა წავიდა ჩვენგან და ყველას, ვინც კი მას იცნობდა, უდიდესი სევდა და ტკივილი დაგვიტოვა. მაგრამ, მიუხედავად იმისა, რომ უღმობელმა ბედისწერამ ესოდენ ნაადრევად დაუსვა წერტილი მის ღამაზე და ელვარე ცხოვრებას, ვახტანგმა შეძლო მნიშვნელოვანი წვლილი შეეტანა ქართული ეროვნული საისტორიო მეცნიერების განვითარებაში. ამის ნათელი მაგალითია, თუნდაც, საქართველოს და კავკასიის ისტორიის, ეთნოლოგიის საჭირობოროტო საკითხებზე გამოცემული მისი 20-მდე წიგნი და რამდენიმე ათეული სტატია, ბევრი მათგანი წარმოადგენს ახალ სიტყვას მეცნიერებაში.

არ შეიძლება არ დავეთანხმოთ მისი კოლეგის და მეგობრის. ცნობილი ეთნოლოგის გიორგი გოცირიძის სიტყვებს: „საოცრად პრინციპული, პირდაპირი და მიზანმიმართული პიროვნება იყო. მტკიცე ნებისყოფის, ენერგიული, მღვრიე ტალღებს რომ მიაპობდა.

და სიცოცხლის დაუოკებელი სურვილით აღსავსეს დრო და სივრცე არ ეყო თავისი ნაღვაწის სრულად წარმოენისათვის. ვახტანგ ითონიშვილი მხოლოდ მოვლენას შეიძლება შევადარო, რადგან ნამდვილი მოვლენა იყო მეცნიერებაშიც და ცხოვრებაშიც, ნიჭით და გონებით გამორჩეული, ჯერ კიდევ სტუდენტობის წლებში რომ მიიქცია ყურადღება“.

ვახტანგ ითონიშვილი დაიბადა 1958 წლის 19 დეკემბერს თბილისში, ცნობილი ეთნოლოგის, პროფესორ ვალერიან ითონიშვილის ოჯახში. 1980 წელს დაასრულა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ისტორიის ფაკულტეტი. ასპირანტურის დასრულებისთანავე, 1983 წელს წარმატებით დაიცვა საკანდიდატო დისერტაცია. იმავე წლიდან სიცოცხლის ბოლომდე მოღვაწეობდა ივანე ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის უფ-

როს მეცნიერ თანამშრომლად. 1986 წლიდან ლექციებს კითხულობდა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში, ჯერ ეთნოლოგიაში, ხოლო 1990-იანი წლების დამდეგიდან კავკასიის ხალხთა ისტორიასა და საქართველო-კავკასიის კულტურულ ურთიერთობათა ისტორიაში. უნივერსიტეტის კავკასიის ხალხთა ისტორიის კათედრაზე მან შემოიკრიბა ასპირანტები და ნიჭიერი სტუდენტები, რომელნიც დღეს თავად ეწევიან ნაყოფიერ სამეცნიერო მოღვაწეობას. 1990 წელს მიწვეული იყო ავსტრიაში, ვენის უნივერსიტეტსა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტში კითხულობდა საქართველოს ისტორიისა და ეთნოლოგიის კურსს.

ამ მშრალი ბიოგრაფიული მონაცემების მიღმა იმალება მისი დაუღალავი მოღვაწეობა, რომლის შედეგია სწავლულის მრავალფეროვანი და უმდიდრესი სამეცნიერო მემკვიდრეობა, რომელმაც ღირსეული ადგილი დაიმკვიდრა ქართულ საისტორიო მეცნიერებაში, ქართველოლოგიასა და კავკასიოლოგიაში. ვახტანგმა განუზომელი ამაგი დასდო კავკასიის ხალხთა ისტორიის, კავკასიის და საქართველოს ეთნოსოციალური ისტორიის, მიგრაციული პროცესების, საისტორიო გეოგრაფიის, კავკასიაში რუსული იმპერიული პოლიტიკის („რუსიანობის“) ისტორიის, ქართველი ერის ეთნოციდის საკითხების შესწავლის საქმეს. დიდია მისი ღვაწლი საქართველოს ისტორიულ-ეთნოგრაფიული კალენდრისა და ქართულ-კავკასიური ისტორიულ-ეთნოგრაფიული პლაკატების გამოცემაში. ნაყოფიერი სამეცნიერო და პედაგოგიური მოღვაწეობის გარდა, ვახტანგ ითონიშვილმა მნიშვნელოვანი სიტყვა თქვა საქართველოს 1980-იანი წლების ეროვნულ-განმათავისუფლებელ მოძრაობაში, იყო რა არაერთი საყურადღებო წამოწყებისა და ღონისძიების სულისმამდგმელი. ახლო ურთიერთობა ჰქონდა ეროვნული მოძრაობის ლიდერებთან ზვიად გამსახურდიასთან და მერაბ კოსტავასთან. იყო რა ღრმად ეროვნული მოღვაწე და ქართველი ერის ინტერესების უკომპრომისო დამცველი, იმავდროულად შორს იყო ყოველგვარი ფსევდოპატრიოტიზმისგან. სამეცნიერო საქმიანობაშიც და საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ მოღვაწეობაშიც მუდამ იყო ისტორიზმის პრინციპის ერთგული.

ვახტანგ ითონიშვილის აქტიური მონაწილეობით დაფუძნდა საქართველოს ახალგაზრდა ეთნოლოგთა ასოციაცია, რომელსაც თავად უძღვებოდა. 1998 წელს მისი უშუალო მონაწილეობით შეიქმნა საერთაშორისო ასოციაცია „კავკასია: ეთნიკური ურთიერთობები, ადამიანის უფლებები, გეოპოლიტიკა“ (საკვავ) და ევრომეცნიერების (სტრასბურგის) საქართველოს ეროვნული სექცია. იმავე წელს მეცნიერის აქტიური მონაწილეობით თბილისში ჩატარდა საერთაშორისო კონფერენცია „კავკასიის ხალხთა გენოციდი“.

ვახტანგისთვის საბედისწერო გამოდგა 2000 წლის 29 ნოემბერი – ბრმა, უბედურმა შემთხვევამ იმსხვერპლა ეს უნიჭიერესი მკვლევარი და ის უმნიშვნელოვანესი გეგმები, რომლებსაც სამწუხაროდ, არ ეწერა აღსრულება.

როგორც ზემოთ ითქვა, საიუბილეო სესიაზე ერთ-ერთი მომხსენებელი იყო ვახტანგის კოლეგა ხათუნა იოსელიანი. მოხსენების თემა იყო „ვახტანგ ითონიშვილი, როგორც ეთნოლოგი“. სესიის ქრონიკა და ეს მოხსენება გამოქვეყნდა კრებულში – „ისტორიულ-ეთნოლოგიური ძიებანი“, ტ. X, თბილისი, 2002 წ. ვინაიდან ხ. იოსელიანის მოხსენება ვახტანგის ხსოვნას მიეძღვნა, მას აქაც ვიმოწმებთ:

ვახტანგ ითონიშვილი, როგორც ეთნოლოგი

ვახტანგ ითონიშვილი მრავალმხრივი და ფართო დიპლომატიის მკვლევარი იყო. ის თავის სამეცნიერო კვლევა-ძიებაში წერილობით წყაროებთან ერთად დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა ეთნოგრაფიულ, ტოპონიმიკურ, ონომასტიკურ და ფოლკლორულ მონაცემებს. ეს მასალები მეტ-ნაკლები სისრულითაა გამოყენებული მის თითქმის ყველა ნაშრომში. ისიც ნიშანდობლივია, რომ ამ რიგის მასალები მოპოვებულია თვით ავტორის მიერ. ვახტანგ ითონიშვილი სტუდენტობიდან მოყოლებული, ინტენსიურად მონაწილეობდა

ეთნოგრაფიულ ექსპედიციებში, რამაც უფრო აქტიური ხასიათი მიიღო მისი ისტორიის, არქეოლოგიისა და ეთნოგრაფიის ინსტიტუტის ასპირანტურაში სწავლისა და მუშაობის პერიოდში.

ვახტანგ ითონიშვილის ეთნოგრაფიული კვლევის სარბიელს წარმოადგენდა აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთი, შესაბამისად, ამ კუთხეებში მოპოვებულ მასალას დაეფუძნა სამეცნიერო კვლევა-ძიება. საკუთარი ეთნოგრაფიული მასალისა და წერილობითი წყაროების საფუძველზე, ვახტანგ ითონიშვილმა შექმნა პირველი ნაშრომი, სადიპლომო სახით „ხანდოს ხეი“, რაც შემდეგ წიგნად გამოქვეყნდა. ნარკვევი გეაცნობს ხანდოს ხევის ეთნოგრაფიულ მდებარეობას, განსახლების სტრუქტურას, სამეურნეო პირობებს, მიწათსარგებლობის ფორმებს. გამოცემულ ნაშრომს თან ერთვის ეთნოგრაფიული ჩანაწერებიც.

ასპირანტურაში სწავლის პერიოდში ვახტანგ ითონიშვილმა საგრძნობლად გააფართოვა, როგორც წერილობითი წყაროების შესწავლა, ისე ეთნოგრაფიული მონაცემების ფიქსაცია მთიულეთ-გუდამაყარში. ამის საფუძველზე შეიქმნა მისი საკანდიდატო დისერტაცია – „აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთის მოსახლეობის სოციალური სტრუქტურა XIV-XVIII საუკუნეებში“. ამ ნაშრომში, რომელიც წიგნად გამოიცა 2001 წელს, სათანადოდ არის გამოყენებული ეთნოგრაფიული მასალა.

ეთნოგრაფიული მასალების სიუხვით და მათი ორიგინალური ინტერპრეტაციით გამოირჩევა მისი წიგნი „ნარკვევები ქართველ მთიელთა ტრადიციული ყოფის ისტორიიდან“ (თბ., 2003). მასში შესწავლილია მიწათმფლობელობისა და მიწათსარგებლობის ფორმები, მთიანეთის კუთხეების ლოკალიზაცია, მთიელთა რწმენა-წარმოდგენები და ა. შ.

1986 წელს გამოქვეყნებული წიგნი – „არაგვის ხეობა“, მოიცავს მთიულეთის, გუდამაყრის, ხანდოს და ჭართალის ლოკალიზაციისა და ეთნონიმიკის საკითხებს, მართალია ამ ნაშრომში ჭარბობს საისტორიო წყაროების ანალიზი, თუმცა საკმარისად არის გამოყენებული ეთნოგრაფიული მასალაც. ვახტანგ ითონიშვილის, როგორც მეკვლევრის მაღალ დონეზე მეტყველებს სწორედ ის, რომ

იგი მშვენივრად უხამებდა ერთმანეთს წერილობითი წყაროებისა და ეთნოგრაფიული მასალის მონაცემებს.

ეთნოგრაფიული მასალის ინტერპრეტაციას მკვლევარმა განსაკუთრებული მნიშვნელობა მიანიჭა ნაშრომში – „ვერტიკალური ზონალობის პანორამა და დემოგრაფიული პროცესები საქართველოში“ (თბ., 2003). გამოკვლევაში მონოგრაფიულადაა შესწავლილი საქართველოს ტერიტორიის ისტორიულ-გეოგრაფიული და ისტორიულ-ეთნოგრაფიული დარაიონების ტრადიცია და კლიმატური პირობების, მეურნეობის ფორმებისა და ხალხური ემპირიული ცოდნის გათვალისწინებით. ვერტიკალურ ზონალობასთან კავშირშია განხილული აგრეთვე დემოგრაფიული პროცესები, სახელდობრ, მთიელთა მიგრაციის ხასიათი.

ვახტანგ ითონიშვილმა აღრიდანეე აიმაღლა ხმა რუს მეცნიერთა ანტიქართული პოლიტიკის წინააღმდეგ. მის ნაშრომში „ქართველი ხალხის ეთნოსტრუქტურა მრუდე სარკეში“ (თბ., 1990) კრიტიკულადაა შეფასებული არაერთი ავტორის ტენდენციური შეხედულება, მათი მცდელობა ქართველი ხალხის შემადგენლობიდან გამოთიშონ და ცალკე ეთნოსებად გამოაცხადონ სვანები, მეგრელები, აჭარლები, იმერლები და სხვა. ამ ნაშრომში დასაბუთებულია, რომ ქართველი ხალხის ხელოვნური დანაწევრება, ქართველთა სახელმწიფოებრივი ინტერესების წინააღმდეგაა მიმართული.

უნდა აღინიშნოს, რომ ვახტანგ ითონიშვილის სამეცნიერო მემკვიდრეობაში საგრძნობლად ჭარბობს საისტორიო გამოკვლევები, მაგრამ ისიც უნდა ითქვას, რომ ყოველ მათგანში მეტ-ნაკლები სისრულითაა გამოყენებული ეთნოგრაფიული მასალაც, რაც კომპლექსური კვლევის კარგ მაგალითს წარმოადგენს და ვახტანგის ნაშრომებს გამორჩეულ მნიშვნელობას ანიჭებს. ვახტანგ ითონიშვილი იყო ისტორიკოსი, ეთნოლოგი და პოლიტოლოგი. ნათქვამის დამადასტურებელია სხვადასხვა პროფილის მქონე მრავალი გამოცემული ნაშრომი, წიგნი თუ სტატია.

ჯერ კიდევ გამოცემული არ არის სადოქტოროდ განკუთვნილი ფუნდამენტური ნაშრომი „ღვალები და ღვალე-

თი“, რომლის გამოქვეყნება კიდევ უფრო ააშაღლებს ვახტანგის, როგორც მეცნიერის, სახელს.

როგორც დავინახეთ, პრესაში თუ სამეცნიერო გამოცემებში გამოქვეყნებული ყოველი წერილი ვახტანგისადმი დიდი სიყვარულის, სინანულის და მისი აღიარების დამადასტურებელია. ჩვენი ოჯახის ნუგეშიც ეს არის.

სამეცნიერო სესიებში მონაწილეობა და საჯარო გამოსვლები

სამეცნიერო-კვლევით მუშაობაში ვახტანგი სტუდენტობის წლებიდანვე ჩაება. იგი რეგულარულად მონაწილეობდა სტუდენტთა სამეცნიერო კონფერენციებში. მოხსენებებით გამოსვლები გაგრძელდა ასპირანტურის პერიოდში, ხოლო შემდეგ მისმა გამოსვლებმა ინტენსიური ხასიათი მიიღო ივანე ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიის, არქეოლოგიისა და ეთნოგრაფიის ინსტიტუტში, უმაღლეს სასწავლებლებში, ეროვნულ სიმპოზიუმებსა და საზოგადოებრივ ღონისძიებებში.

მოხსენებებით გამოსვლები ვახტანგმა დაიწყო მეორე კურსზე სწავლის დროიდან. 1977 წელს მან თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სტუდენტთა სამეცნიერო კონფერენციაზე წაიკითხა მოხსენება თემაზე – „ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობა საქართველოში 1905-1907 წლებში“. დაიბეჭდა თეზისებიც:

1. საქართველოში ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის მამოძრავებელ ძალას 1905-1907 წწ. პროლეტარიატი და გლეხობა წარმოადგენდა. მართალია, მათი ბრძოლა, უპირველეს ყოვლისა, სოციალურ-კლასობრივი ხასიათისა იყო, მაგრამ რევოლუციის პერიოდში არ ყოფილა ქართველი მუშების, გლეხების და ინტელიგენციის არც ერთი მნიშვნელოვანი გამოსვლა, სადაც მათ სოციალურ თავისუფლებასთან ერთად ეროვნული თავისუფლებაც არ მოეთხოვათ.

2. 1905-1907 წწ. თუ რა გზით უნდა მომხდარიყო ქართველი ხალხის ეროვნული განთავისუფლება – ამ საკითხზე შემუშავდა საქართველოს პოლიტიკური ავტონომიის ფედერალისტური, ეროვნულ-კულტურული ავტონომიის მენშევიკური და ერთა თვითგამორკვევის ბოლშევიკური პროგრამები.

3. 1905-1907 წწ. ბურჟუაზიულ-დემოკრატიულ რევოლუციაში ქართველი ბოლშევიკების ლენინური ეროვნული პროგრამული მოთხოვნა იყო ერთა თვითგამორკვევის უფლება, ე. ი. რუსეთის სახელმწიფოში შემავალი ქართველი

ერის უფლება, თვითონვე გადაეწყვიტა თავისი ბედი მშობლიური ენისა და კულტურის განვითარებისა რუსეთისგან თვით სახელმწიფოებრივ გამოყოფამდე.

4. აჭარისა და აფხაზეთის მშრომელები ბოლშევიკების ხელმძღვანელობით 1905-1907 წლებში თავიანთ ბრძოლას სოციალური და ეროვნული თავისუფლებისათვის მჭიდროდ უკავშირებდნენ მთელი საქართველოს მშრომელი მასების რევოლუციურ მოძრაობას (კონფერენცია ჩატარდა ქ. სოხუმში, თეზისები დაიბეჭდა ქ. თბილისში 1977 წ.).

ამ მოხსენებით ვახტანგმა მხარი აუბა ისტორიის ფაქტულტეტის ინტერესებს, რაც მაშინდელი რეჟიმით იყო პირობადებული. კომუნისტური რეჟიმის წინაშე „ხარკის“ გადახდის შემდეგ ვახტანგმა მესამე კურსიდან თავისი კვლევა-ძიება დაუკავშირა საქართველოს მთიანეთის ისტორიულ-ეთნოგრაფიულ შესწავლას. შესაბამისად ამისა, 1978 წელს მან სტუდენტთა მერვე რესპუბლიკურ სამეცნიერო კონფერენციაზე მოხსენება წაიკითხა თემაზე – „მთიულეთ-გუდამაყრის მოსახლეობის სოციალური სტრუქტურა გიორგი ბრწყინვალის „ძეგლის დადების“ მიხედვით“. იგივე მოხსენება იმავე წელს მოსმენილ იქნა კომკავშირის 60 და კონსტიტუციის 40 წლისთავისადმი მიძღვნილ კონფერენციაზე.

საქართველოში საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების მე-60 წლისთავისა და საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის მე-40 წლისთავისადმი მიძღვნილ საიუბილეო კონფერენციაზე ეგიდით, „ახალგაზრდა მეცნიერთა დღეები“ 1981 წელს ვახტანგმა წაიკითხა მოხსენება – „ხანდოს ხევი და მთიულეთი (ლოკალიზაციის საკითხისათვის)“; დაიბეჭდა თეზისებიც:

1. აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთის იმ ნაწილში, რომელიც ჯვრის უღელტეხილსა და ანანურს შორის მდებარეობს, ოთხი ძირითადი ტერიტორიული ერთეულია მოქცეული: მთიულეთი, გუდამაყარი, ხანდო და ჭართალი. ხევებად განლაგებული ეს ერთეულები, რომლებიც ერთხანს არაგვის საერისთავოს ეკუთვნოდნენ, ხოლო 1743 წლიდან საუფლისწულოს შემადგენლობაში მოექცნენ, ერთიმეორეს სახევთაშორისო საზღვრებით უკავშირდებოდნენ.

2. ხანდოს ხევი არაგვის საერისთაოს მთიანეთის ერთ-ერთი მონაკვეთია, რომელიც მდებარეობს მთიულეთ-გუდამაყრის არაგვთა შეერთების ქვემოთ, დაბა ფასანაურიდან სამი კილომეტრის დაცილებით. იგი ლოკალიზებულია მდ. არაგვის მარჯვენა შენაკადის – ხანდოს წყლის პატარა ხეობის ფარგლებში.

3. ისტორიული წყაროების, სპეციალური ლიტერატურისა და ადგილზე მოპოვებული ეთნოგრაფიული მასალების ანალიზის საფუძველზე გაირკვა, რომ ხანდო მთიულეთის ფარგლებში არ შედიოდა. ხანდო წარმოადგენდა ერთ-ერთ ხევს აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთში (არაგვის საერისთავოში) და არა მთიულეთის ნაწილს, როგორც ეს ლიტერატურაშია აღნიშნული.

შემდეგ ეს მოხსენება (ხანდოს ხევი – ლოკალიზაცია, ეთნონიმიკა, განსახლება) სრული სახით გამოქვეყნდა სამეცნიერო კრებულში, „ისტორიულ-ეთნოგრაფიული შტუდიები“, II, თბილისი, 1985 წ., გვ. 135-150; ერთვის რეზიუმე რუსულ ენაზე. კელევაძეების გაფართოვების შედეგად შეიქმნა სადიპლომო ნაშრომი, რაც ავტორის ეთნოგრაფიული ჩანაწერების დართვით ცალკე წიგნად გამოქვეყნდა (იხ. ვახტანგ ითონიშვილი, ხანდოს ხევი, თბილისი, 2003 წ.).

1983 წლის 23-31 მაისს ივ. ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიის, არქეოლოგიისა და ეთნოგრაფიის ინსტიტუტში ახალგაზრდა მეცნიერთა კონფერენცია მიემდგვნა გეორგიევსკის ტრაქტატის 200 წლისთავს. ვახტანგის მოხსენების თემა იყო მთიულეთ-გუდამაყრის მოსახლეობის სოციალური შემადგენლობა XVIII საუკუნეში. მოხსენება ერთ-ერთი თავის სახით შევიდა ავტორის საკანდიდატო დისერტაციაში – „აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთის მოსახლეობის სოციალური სტრუქტურა XIV-XVIII საუკუნეებში“, რაც 2001 წელს ცალკე წიგნად გამოქვეყნდა.

1988 წლის მაისში ისტორიის ინსტიტუტის დაარსების 70 წლისთავისადმი მიძღვნილ საიუბილეო საინსტიტუტო სესიაზე ვახტანგმა წაიკითხა მოხსენება – „სამასი არაგველის ვინაობისათვის“, რომლის შინაარსი აისახა წიგნში „არაგვი და არაგველები“, თბილისი, 1989 წ.

თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გარდა ეახტანგი ლექციებს კითხულობდა კომერციულ სასწავლებლებშიც – „გაენათსა“ და „გეორგიაში“. ამ სასწავლებლებში რეგულარულად ტარდებოდა ლექტორთა და სტუდენტთა სამეცნიერო კონფერენციები. ერთ-ერთი ასეთი კონფერენცია 1992 წელს მოეწყო „გეორგიაში“, სადაც ეახტანგმა წაიკითხა მოხსენება – „ოსების ეთნოგეოლოგიის საკითხისადმი“ (იხ. პროფესორ-მასწავლებელთა სამეცნიერო სესიის პროგრამა და მოხსენებათა თეზისები, თბილისი, 1992, გვ. 17-19).

მოხსენების დედააზრი ასახულია ეახტანგის მიერ ოსების შესახებ გამოქვეყნებულ მრავალ ნაშრომში, მაგრამ ეს თეზისები გამოუქვეყნებელი დარჩა. ამიტომ მიზანშეწონილია მისი პუბლიკაცია:

1. ოსი ხალხის ეთნოგეოლოგიის პირველ ეტაპზე (ძვ. წ. VII-ახ. წ. XIII სს.) მომდინარე ეთნოგენეტიკურ და ენოგრადაციულ პროცესებში აქტიური მონაწილეობა მიიღეს ერთი მხრივ ირანულენოვანმა სკიით-სარმატებმა და განსაკუთრებით სარმატთა „განაყარმა“ და ისტორიულ ასპარეზზე ახ. წ. I ს-დან გამოსულმა „აღანებმა“ ან „ასებმა“ (ძვ. ბერძნული, რომაული, ბიზანტიული, სომხური, არაბული მატრიანეების „ასაიები“/„ასეიები“/„აღანები“/„იაზიგები“/„იაზამატები“, წინური, სპარსული, მონღოლური წყაროების „უსუნები“/„ასები“/„ასსები“/„ასუტები“; ქართული მატრიანეების „ოვსნი“, რუსული, უნგრული წყაროების „იასები“/„იაზოკები“), ხოლო მეორე მხრივ „ასთა“(/„აღანთა“) კონტროლქვეშ მოქცეულ კავკასიის საკმაოდ ვრცელ მიწა-წყალზე („... ქუეყანა კავკასის ნაწილი, ლომეკის მდინარის დასავლით, დასავლეთამდე მთისა“ – ლეონტი მროველი) განსახლებულმა (ვალკეულმა კავკასიელმა ტომებმა (მაგ. „დიგორებმა“), რომელნიც ინტენსიურად ეთნოტრანსფორმაციას დაუქვემდებარენ და დროთა განმავლობაში „ასებში“ იქნენ გათქვეფილნი.

2. I-VIII სს-ის წერილობით წყაროებში ხსენებული ეთნონიმები „აღანი“/„ასი“/„იასი“/„ოვსი“ ჩრდ. კავკასიის რეგიონებთან მიმართებაში ფარავდა არა მარტო საკუთრივ

ეთნიკურ ასებს (//ალანებს), არამედ იმავე ას-ალანებისა და ადგილობრივი კავკასიური თუ არაკავკასიური მოდგმის მოსახლეობის შერწყმის ბაზაზე ჩამოყალიბებულ განსაზღვრულ ეთნოკულტურულ ერთობასაც, რომელშიც ირანულენოვანი კომპონენტის დომინირება სრულიად აშკარაა. ამდენად, I-VIII სს-ის მანძილზე აბორიგენ კავკასიელთა (მათ შორის ქართველთა) ურთიერთობა ზოგადად ალანებად/ასებად/ოვსებად სახელდებულ ეთნიკურ მასასთან განხილულ უნდა იქნეს როგორც მათი კონტაქტირება ჯერ „ნატურალურ“ ას-ალანებთან (-თანამედროვე ოსების უშუალო ეთნოლინგვისტურ წინაპრებთან) და ამ უკანასკნელთა კვებომონობით ფორმირებულ ირანულ-კავკასიურ ეთნოსიმბიოზთან, ხოლო შემდეგ უკვე უდავო ეთნიკური სინკრეტიზმით გამორჩეულ ას-ალანებთან, რომელთა ერთი ნაწილი (უპირატესად სამხრეთული კომპონენტი) ეთნოკვალიტატური თვალსაზრისით თანამედროვე ოსების მიახლოებით პროტოტიპად შეიძლება მივიჩნიოთ.

3. ოსი ხალხის ეთნო-ევოლუციის მეორე ეტაპისათვის (XIV-XVIII სს.) დამახასიათებელი ჩანს ერთი მხრივ მონღოლთაგან სასტიკად დარბეულ ას-ალანთა ეთნიკური დივერგენციის, ხოლო მეორე მხრივ საქართველოს მთიანეთის ძველთაძველ მხარეში – დვალეთში ას-ალანთა დამკვიდრების კვალობაზე დვალთა ტომის ირანიზაციის პროცესები, რომელთა საბოლოო რეზულტატია თანამედროვე ოსთა (თვითსახელწ. „ირონ“, „დიგორონ“) ეთნიკური ფიზიონომიის ფორმირება. სწორედ მოვლენათა ამნაირი მსვლელობის მანიშნებელია ას-ალანთა თვითსახელწოდება „ასი“-ს ამოვარდნა ისტორიულ-ეთნოგრაფიული ნომინაციის სფეროდან და სამაგიეროდ ას-ალანთა შემადგენელი ცალკეული სუბეთნიკური ჯგუფების აღმნიშვნელი მიკროეთნონიმების – „ირონი“-ს და „დიგორ“-ის დაწინაურება კონკრეტული ეთნოსის აღმნიშვნელი ავტოეთნონიმების დონეზე, აგრეთვე „დვალის“ და „დვალეთის“ გადაქცევა ჩვენთვის საინტერესო ხალხის ეთნოგეოგრაფიული ნომენკლატურის ცნებებად „თუალის“ და „თუალგომის“ სახე-შეცვლილი ფორმით. მაგრამ, აღნიშნული ცვლილებების მიუხედავად ქართველებმა სახელწოდებები „ოვ-

სი“/„ოსი“/„ოსეთი“/„ოსეთი“ მაშინაღურად გააგრძელეს ას-ალანთა „მემკვიდრე“ და ერთბაშად ორი ავტო-ეთნონიმით („ირონ“, „დიგორონ“) „აღჭურვილ“ დერივატულ ეთნოსზე, აგრეთვე მის სამოსახლო ქვეყანაზე („ირისტონ“), რაც საფუძვლად დაედო ოსებისა და ოსეთის აღმნიშვნელ სხვა ეგზოეთნონიმების (მაგ. რუსული Осетин, Осетия; აბაზური Асатин, Асатия, ინგლისური Osseta, Ossetia და ა. შ.) წარმოქმნას.

ქართული მეცნიერებისა და ეროვნული ცნობიერების განვითარებისათვის უმნიშვნელოვანესი მოვლენა იყო ყოველთა ქართველთა მსოფლიო კონგრესის ქართველოლოგიური სამეცნიერო სიმპოზიუმის მოწყობა თემაზე – საქართველო. 1994 წლის 28 აპრილს სიმპოზიუმში გახსნა კონგრესის პრეზიდენტმა რევაზ ჩხეიძემ. სიმპოზიუმის სამეცნიერო ხელმძღვანელობა დაეკისრა ფილოსოფიის მეცნიერებათა კანდიდატს დენიზა სუმბაძეს. სიმპოზიუმში მონაწილე თვალსაზირო მეცნიერებთან ერთად მონაწილეობდა ვახტანგიც, რომელმაც წარმოადგინა ნაშრომი – „ქართველი ხალხის ეთნოსტრუქტურის საკითხი“. ეს ნაშრომი გამოქვეყნდა ქართულ, რუსულ და ინგლისურ ენებზე (ბიულეტენი, 1994, №2, 3).

„საქართველოს საკითხი კავკასიის გეოპოლიტიკურ სივრცეში“ – ეს მოხსენება ვახტანგმა წაიკითხა ფაზისის მეცნიერებისა და კულტურის აკადემიის სამეცნიერო კონფერენციის სხდომაზე 1998 წლის 13 მარტს.

ქართველ ეთნოგრაფთა ასოციაციის გეგმების განხორციელების მიზნით ვახტანგი საქმიან ურთიერთობაში იმყოფებოდა საქართველოს სამეცნიერო-კვლევითი და ტექნიკური ინფორმაციის ინსტიტუტთან. ამ ინსტიტუტის სემინარზე 2000 წლის 27 სექტემბერს ვახტანგი მოხსენებით გამოვიდა. ეს მისი ბოლო გამოსვლა იყო.

გარდა სამეცნიერო კონფერენციებისა, ვახტანგი კვლევის შედეგებს აცნობდა თავის კოლეგებს, რაც სახიერდებოდა დაგეგმილი წლიური თემების განხილვით თუ თეორიულ სემინარებზე გამოსვლებით.

სამეცნიერო კონფერენციებში მონაწილეობის პარალელურად ვახტანგი საქმიან კონტაქტში იმყოფებოდა

სხვადასხვა საზოგადოებრივ-საინფორმაციო ორგანიზაციებთან. ერთ-ერთ ასეთ სოლიდურ ეროვნულ საზოგადოებას წარმოადგენდა ჟურნალისტთა კავშირში შექმნილი სამსჯავრო, რომლის შესახებ გამოქვეყნებულ ინფორმაციაში ითქვა: „საქართველოს ჟურნალისტთა კავშირში საფუძველი ჩაეყარა ეროვნული საკითხების ირგვლივ ჟურნალისტებთან აზრთა გაზიარების საკრებულოს, რომელსაც დარბაზი ეწოდა.

დარბაზის წევრები არიან ცნობილი მეცნიერები, ლიტერატურისა და ხელოვნების თვალსაჩინო მოღვაწენი, სოციოლოგები, იურისტები, ისტორიკოსები, ენათმეცნიერები, ვეტერანი ჟურნალისტები...

დარბაზის მუშაობა წარიმართება შემდეგი ძირითადი მიმართულებით: ქართველთა ისტორია და დღევანდელობა; ტრადიციები, როგორც ეროვნული მემკვიდრეობა, ქართული წერითი და ზეპირი მეტყველების კულტურის საკითხები. თუმცა, ამ ძირითად მიმართულებათა გარდა, დარბაზი იმსჯელებს სხვა სადღეისოდ საჭირობოროტო საკითხებზეც.

იმისდამიუხედავად, ჩამოყალიბდება თუ არა ერთიანი აზრი, ბჭობის შედეგებზე ინფორმაციას მიაწვდიან ჟურნალისტებსა და, საერთოდ საზოგადოების ფართო წრეს, ხელმძღვანელ ორგანოებს და ჟურნალისტთა რეგიონალურ ორგანიზაციებს.

მალე ჩატარდება დარბაზის პირველი თემატური შეკრება, რომელზეც ისტორიის მეცნიერებათა კანდიდატი ვახტანგ ითონიშვილი მსჯელობისათვის გამოიტანს „ქართველთა ეთნოგენეზისა და ეთნიკური სტრუქტურის საკითხებს“ (აკაკი სიხარულიძე, კიდევ ერთი ეროვნული საკრებულო, გაზ. „კომუნისტი“, 1984, №243).

ჟურნალისტის ეს დანაპირები მალე ასრულდა, რის შესახებაც უფრო ვრცელი ინფორმაციით (გაზ. „კომუნისტი“, 1989, №252) აკაკი სიხარულიძემ მკითხველ საზოგადოებას აუწყა:

როგორც მკითხველს გაუწყეთ, საქართველოს ჟურნალისტთა კავშირში შეიქმნა ეროვნული საკრებულო დარბაზი — „მამულიშვილობა“

ამჯერად დარბაზზე ისტორიის მეცნიერებათა კანდიდატმა ვახტანგ ითონიშვილმა სამსჯელოდ გამოიტანა ქართველთა ეთნოგენეზისა და ეთნიკური სტრუქტურის საკითხები, რომლის ირგვლივ მწვავე სჯაბაასი გაიმართა.

ბტობაში მონაწილეობდნენ აკადემიკოსი ანდრია ავაქიძე, ალმანახ „კრიტიკის“ მთავარი რედაქტორი, მწერალი რევაზ მიშველაძე, ისტორიისა და კულტურის ძეგლთა დაცვის მთავარი სამმართველოს უფროსი ირაკლი ციციშვილი, უცხოეთში მცხოვრებ თანამემამულეებთან კულტურული კავშირის საზოგადოების პრეზიდენტის თავმჯდომარე ოთარ გიგინეიშვილი, ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორები — ვალერიან ითონიშვილი და ედიშერ ხოშტარიაბროსე, ეკონომიკის მეცნიერებათა დოქტორი ლეო ჩიქავა, ისტორიის მეცნიერებათა კანდიდატი ლევან ფრუიძე, იურიდიულ მეცნიერებათა კანდიდატი თედო ნინიძე, ვერტერანი ჟურნალისტი ოთარ ეგაძე. სჯაბაასში აქტიურად ჩაებნენ აგრეთვე ჟურნალისტები.

დარბაზმა იმსჯელა იმაზე, თუ რა მნიშვნელობა ენიჭება ეთნოგრაფიულ საკითხთა კვლევას, ეთნიკური ისტორიის პრობლემათა დამუშავებას.

ითქვა, რომ უკანასკნელ ხანს აქტიურად იზინა თავი ამ საკითხებით დაინტერესებამ. თუმცა ამის მიუხედავად პოლიეთნიკურობით გამორჩეულ საქართველოში ნაკლებად შექედება ქართველი ხალხის ეთნიკური ისტორიის საკვანძო საკითხები; ზოგჯერ მრუდე სარკეშია წარმოჩენილი საქართველოს ისტორიულ მიწა-წყალზე საუკუნეების მანძილზე მიმდინარე ეთნოევოლუციური და ეთნოტრანსფორმაციული პროცესები, ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მონაცემები, რის გამოც ქართველი ხალხის შემადგენელი ეთნოტერიტორიული ჯგუფები (ქართლები, კახელები, ქიზიყელები, მესხები, ჯავახები, თუშები, ფშაელები, ხევსურები, მოხევეები, იმერლები, მეგრელები, სვანები, აჭარლები,

ლენსუმელები, გურულები, ლაზები, რაჭველები, ინგილოები), დამოუკიდებლად არსებულ ეთნოსებად აა გამოცხადებულნი.

სამწუხაროდ, დღემდე ქართველი ხალხის ეთნიკური ისტორიის შიდაეთნიკური სტრუქტურისა და ეთნოგეოგრაფიის საკითხები, გამონაკლისის გარდა, საერთოდ არ ქცეულა ქართველი ეთნოგრაფების საგანგებო დაინტერესების საგნად, ხოლო ჩვენი ისტორიკოსების, არქეოლოგების, ანთროპოლოგების სხვადასხვა ასპექტის სკრუპულოზური გაშუქებით ჯერაც ვერ პოვა ასახვა ფართო მკითხველი საზოგადოებისათვის ხელმისაწვდომი განმაზოგადებელი ხასიათის კაპიტალურ ნაშრომში.

აღინიშნა აგრეთვე, რომ შექმნილი სიტუაცია ბევრ საფიქრალს გვიჩენს, იგი გვაგაღებულებს, ეთნოგრაფიული, არქეოლოგიური, ანთროპოლოგიური, ენათმეცნიერული კომპეტენტური გამოკვლევების შემცველი პუბლიკაციების შექმნის წყალობით აღნიშნული ხარვეზების შესაძლებლობისამებრ მოკლე დროში აღმოფხვრას. ამასთან, ეთნიკური ისტორიის საკითხების მონოგრაფიული კვლევის დონეზე გაშუქებამდე, რაც შესაძლოა, რამდენადმე დაგვიანდეს კიდევც. აუცილებელია მასობრივი ინფორმაციის საშუალებების, პოპულარული ბეჭდვითი ორგანოების მუშაკთა აქტიური თანამშრომლობა.

აკაკი სიხარულიძე

გამოქვეყნებული ინფორმაცია იმის ნათელი დადასტურებაა, თუ რჩეულთა საკრებულო რაოდენ დიდ ასპარეზს უთმობდა ვახტანგს და რაოდენ შთამბეჭდავი იყო მისი გამოსვლა მოაზროვნე ელიტის წინაშე.

დარბაზად წოდებულ საკრებულოსთან ერთად ვახტანგი მეორე ახალი ტიპის სამეცნიერო კერასთანაც თანამშრომლობდა. ამ ორგანიზაციის შესახებ პრესა იუწყებოდა: „საქართველოს სახალხო განათლების სამინისტროს სამეცნიერო მეთოდურ ცენტრთან და საქართველოს საზოგადოება „ცოდნასთან“ შეიქმნა ახალი ტიპის სამეცნიერო სასწავლო კერა – ეროვნული მოძრაობისა და ეროვნებათაშორისო ურთიერთობის შემსწავლელი სახალხო უნივერსიტეტი.

სახალხო უნივერსიტეტს შემუშავებული აქვს სამუშაო გეგმა და პროგრამა. ჩატარდა ორი მეცადინეობა. პირველი მიეძღვნა თემას: „აფხაზეთი, აფხაზები და აფსუათა პრობლემა“, – მეორე – „ოსეთის საკითხებს“.

პირველ მეცადინეობაში მონაწილეობდნენ რესპუბლიკის ცნობილი მეცნიერები – მარიკა ლორთქიფანიძე, დავით მუსხელიშვილი, ლოვარდ ტუხაშვილი, ირაკლი სურგულაძე, ვახტანგ ჯაფარიძე, თემურ გვანცელაძე. სიტყვით გამოვიდა სახალხო უნივერსიტეტის რესპუბლიკური საბჭოს თავმჯდომარე დამიანე გოგოხია.

მეორე მეცადინეობაზე მოხსენებები წაიკითხეს აკადემიის წევრ-კორესპოდენტმა ლალი ჯავახიშვილმა, პროფესორებმა ჯონდო გეასალიამ, გურამ ყორანაშვილმა, შოთა ბადრიძემ, დოცენტმა ვახტანგ ითონიშვილმა“ (მზია აბრამია, ახალი ტიპის სამეცნიერო კერა, გაზ. „სახალხო განათლება“, 1990, №3).

ვახტანგის მოხსენება მიეძღვნა ოსებთან ურთიერთობის პრობლემას შემდეგი ფორმულირებით: „ცხადია, შიდა ქართლსა და მიმდებარე რეგიონებში დღესდღეობით შექმნილი ურთულესი ვითარების გათვალისწინებით იშვიათი აქტუალობით გამორჩეული „ოსიანობის“ (ან „ოსობის“) მეცნიერული შესწავლა ქართული ისტორიოგრაფიის უპირველესი ამოცანაა და ამ უმნიშვნელოვანესი საკითხის შტუდირების საქმის შემდგომ გაჭიანურებას გამართლება არ შეიძლება მოეძებნოს. მაგრამ ამ მიმართულებით წარმართულ სპეციალურ კვლევა-ძიებას ნამდვილად არაფერი აქვს საერთო ქართველი და ოსი ხალხების ურთიერთობის მრავალსაუკუნოვანი მატიანის უთუოდ მიქ ფერებში წარ-

მოხენის ცდასთან. პირიქით, „ოსიანობის“ (ან „ოსობის“) ობიექტური შეფასების გზით საქართველოს ერთ-ერთ უმთავრეს სატიკვარზე სრული სიმართლის თქმა და ქვეყნის ძველი, ახალი და უახლესი ისტორიის მწარე გაკვეთილებიდან სწორი დასკვნების გამოტანა ოსთა და ქართველთა შორის „ნატეხილი ხიდის“ გამთელებისა და ორი ხალხის ურთიერთობის ნორმალიზაციის ერთ-ერთი ყველაზე უფრო ეფექტიანი საშუალებაა“ (ამონარიდი გაზეთიდან „ქართველი ერი“).

ეს მოსაზრება ეახტანგმა მრავალ ნაშრომში განავითარა, რაც მის გამოსვლებშიც ვლინდებოდა. ამ მხრივ ნიშანდობლივია ივანე ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიის, არქეოლოგიისა და ეთნოგრაფიის ინსტიტუტის თანამშრომლებთან დიალოგში ჩამოყალიბებული თვალსაზრისი: „დაბეჯითებით შეიძლება ითქვას ის, რაც სამხრეთ ოსეთში ხდება, არის სპექტაკლი სცენარისა, რომელსაც გაწაფული რეჟისორი ჰყავს.

სიტუაციის გამწვავებას ხელს უწყობს ელემენტარული უცოდინარობა იმ საკითხებისა, რომლებიც დიდხანს მიჩქმამული იყო, არ განიხილებოდა და არც რაიმე ღონისძიებებიც ხორციელდებოდა. რა მაქვს მხედველობაში? სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური ოლქი, ეს არ არის მხოლოდ სამაჩაბლო. იგი ისტორიულად შიდა ქართლია და მოიცავს არა მარტო სამაჩაბლოს, არამედ იმერეთისა და რაჭის ტერიტორიების ნაწილსაც, საამილახეროს ნაწილს, ქსნის საერისთავოს უზარმაზარ ტერიტორიას. ასე რომ, მთელი ეს ტერიტორია, რომელიც სახელდებულია სამხრეთ ოსეთის ავტონომიურ ოლქად, არის შიდა ქართლი, რომლის მხოლოდ მცირეოდენ ნაწილს შეადგენს სამაჩაბლო, „ადამონ ნიხასის“ ზოგიერთ ლიდერში ასე ცუდი ასოციაცია რომ გამოიწვია.

მდგომარეობა გაამართლა იმანაც, რომ ჩვენი მეცნიერები ამ პრობლემებზე ნაკლებად წერდნენ. შეიძლება დაბეჯითებით ითქვას, რომ უმნიშვნელო იყო რეაგირება იმ მკვლევართა ნაშრომებზე და მნიშვნელოვანწილად მოვლენები, რაც სამხრეთ ოსეთში მიმდინარეობს, სტიმულირებულია სწორედ ოს ავტორთა ნაშრომებით. როცა ყოველივე

ეს ობიექტურად გაირკვევა და მათ თავისი სახელი დაერქმევა, დარწმუნებული ვარ, (ჯხოვრება, ქართველ-ოსთა ურთიერთობა ჩვეულებრივ კალაპოტში ჩადგება.

ჩვენ, მეცნიერებმა, ყველაფერი უნდა ვთქვათ შეუღამაზებლად, მიუკერძოებლად იმაზე, რაც შეეხება დღევანდელი სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური ოლქის არსებობას. როცა ეს საკითხები გაირჩევა, სინამდვილე გაანალიზდება, გაცილებით უფრო თავშეკაპებით, უფრო დარბაისლურად და ბრძნულად მოგვარდება ყველა სადავო საკითხი. ასე რომ, ბევრი რამ ჩვენზეც არის დამოკიდებული და უნდა შეექმნოს სასიკეთო ცვლილებების შეტანა.

არავისა აქვს უფლება, ფიზიკური, მორალურ-ზნეობრივი ეთნოკრიზისებით თუ სხვა პოლიტიკური ხრიკებით გზა გადაუღობოს საქართველოს ეროვნული სუვერენიტეტის მომავალს“ (გაზ. „თბილისი“, 1989, №295).

მრავალ სხვა ნაშრომთან ერთად ეს ინფორმაცია(ც ე.წ. „სამხრეთ ოსეთის“ მხარეთა ლოკალიზაციას გვაცნობს. ყოველივე ამის მიუხედავად ჩვენი ბედოვლათი პოლიტიკოსები, პოლიტოლოგები, ექსპერტები თუ ჟურნალისტები მთელ სამხრეთ ოსეთს სამაჩაბლოს ან ოსეთს უწოდებენ. ამ რეგიონისადმი ოსეთის წოდება მკრეხელობაა, მაგრამ სამაჩაბლოდ მისი გამოცხადებაც უმეცრების ტოლფასია. ესოდენ მცდარი ლოკალიზაციით თვით ახალგორის რაიონიც (ყოფილი ქსნის საერისთავო), რომელიც 2008 წლის აგვისტოში საქართველოს უბადრუკი მთავრობის მიერ დაწყებული უგუნური ომით დაეკარგეთ და რუსეთს „სამხრეთ ოსეთის სახელმწიფო“ შევაქმნევინეთ, სამაჩაბლო ყოფილა.

გამოქვეყნებული შრომები

ვახტანგის დედაწლი მეცნიერებაში ნათლად ჩანს გამოქვეყნებული ნაშრომებიდან. გარდაცვალებამდე მან მოასწორო ხუთი წიგნისა და მრავალი სტატიის გამოქვეყნება. 2000 წლის 29 ნოემბერს მომხდარი ტრაგედიის შემდეგ კი შრომების უმრავლესობა ჩემი რედაქტორობით გამოქვეყნდა. აქვე შევნიშნავ, რომ ვახტანგის შრომების ნაწილი შევიდა ივანე ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიისა და ეთნოგრაფიის ინსტიტუტის გრიფით გამოცემულ ბიბლიოგრაფიაში (1924-1994 წწ.) ვახტანგის ზოგიერთი ნაშრომი – წიგნი თუ სტატია, შეტანილია აგრეთვე ისტორიის ინსტიტუტის კატალოგში (1998-2003) თბ., 2003. ამჯერად ვახტანგის შრომების სრული რაოდენობა ჩემს მიერ აღრიცხულია ქრონოლოგიური თანმიმდევრობით.

1. ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობა საქართველოში 1905-1907 წლებში. მოხსენებად წაკითხული ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სტუდენტთა სამეცნიერო კონფერენციაზე 1977 წელს (თეზისები, თბილისი, 1977 წ.)

2. მოსახლეობის სოციალური შემადგენლობა აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთში (მთიულეთი, გუდამაყარი, ხანდო, ჭართალი) გიორგი ბრწყინვალის „ძეგლის დადების“ მიხედვით, ჟ. „მაცნე“ (ისტორიის... სერია), 1980, №2, გვ. 62-73. რეზიუმე რუსულ ენაზე.

გიორგი ბრწყინვალის მიერ შექმნილი კანონების კრებულის – „ძეგლის დადების“ მონაცემების ანალიზის საფუძველზე სტატიაში ნაწვენებია მოსახლეობის სოციალური კატეგორიები, მათი უფლებამოსილება და სისხლის ფასი „ძეგლის დადების“ მოქმედების ტერიტორიაზე.

3. ხანდოს ხევი და მთიულეთი (ლოკალიზაციის საკითხები). საქართველოში საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების 60 წლისაა. და საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის დაარსების მე-40 წლისთავისადმი მიძღვნილი თბილისის ახალგაზრდა მეცნიერთა საიუბილეო კონფერენცია. მუშაობის გეგმა და მოხსენებათა თეზისები, თბილისი, 1981.

4. ნ. ჭილაშვილის ცნობები მთიულეთის შესახებ. ახალგაზრდა მეცნიერ მუშაკთა საიუბილეო სესია მიძღვნილი საბჭოთა კავშირის შექმნის 60 წლისთავისადმი მუშაობის გეგმა და თეზისები, თბილისი, 1982 წ.

5. მთიულეთ-გუდამაყრის მოსახლეობის სოციალური შემადგენლობა XVIII საუკუნეში. ივანე ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიის, არქეოლოგიისა და ეთნოგრაფიის ინსტიტუტის ახალგაზრდა მეცნიერთა კონფერენციის (მიძღვნა გეორგიევსკის ტრაქტატის 200 წლისთავს). მუშაობის გეგმა და მოხსენებათა თეზისები, თბილისი, 1983 წ.

6. მთიულეთ-გუდამაყრის მოსახლეობის სოციალური სტრუქტურა XVIII საუკუნეში (მოსახლეობის აღწერის მონაცემებით), ჟ. „მაცნე“ (ისტორიის... სერია), 1983, №4, გვ. 103-118. რეზიუმე რუსულ ენაზე.

სტატია გვაცნობს მოსახლეობის აღწერაში ფიქსირებულ სოციალურ კატეგორიებს, მათ უფლებამოსილებას და იმ განსხვავებას, რაც არსებობდა ამ მხარის ავტონომიურობასა და ბარის საზოგადოებას შორის.

7. მიწათმფლობელობის ფორმები აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთში (ხანდოს ხევის მონაცემების მიხედვით), კრ. „საქართველოს მთიანეთის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების თავისებურებანი ფეოდალიზმის ხანაში“, თბილისი, 1983, გვ. 73-81.

ნაშრომში დასაბუთებულია, რომ საკელევე რეგიონში მიწების ძირითადი ფონდი საოჯახო მფლობელობაში იყო. ამის პარალელურად არსებობდა აგრეთვე პატრონიმული, სასოფლო და სათემო მიწებით სარგებლობის წესიც.

8. რეკენზია გ. ხორნაულის წიგნზე – „მთები და სახელები (მთიულეთ-გუდამაყრის ტოპონიმიკური ძიებანი)“, ჟურნალი „მაცნე“ (ისტორიის... სერია), 1984, №3, გვ. 156-161.

კრიტიკულადაა შეფასებული წიგნში დაშვებული სერიოზული შეცდომები და ამის შესაბამისად მოცემულია დასაბუთებული განმარტებანი.

9. Социальная структура населения горной части Восточной Грузии в XIV-XVIII веках (Мтиулет и Гудамакари), Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата исторических наук, Тбилиси, 1964, 1-24 с.

10. ხანდოს ხევი (ლოკალიზაცია, ეთნონიმიკა, განსახლება), კრ.: „ისტორიულ-გეოგრაფიული შტუდიები“, თბილისი, 1985, გვ. 135-150, რეზიუმე რუსულ ენაზე.

მოსახლეობის აღწერის მასალების, სამეცნიერო ლიტერატურის მონაცემებისა და ავტორის მიერ ნაწერილი ეთნოგრაფიული მასალების ანალიზის საფუძველზე გეცნობით ხანდოს ხევის შვიდივე სოფლის მდებარეობას, სამეურნეო პირობებს და მოსახლეობის შემადგენლობას.

11. ეთნოგრაფიული ექსპედიცია ლენინგორის რაიონში, გაზეთი „ლენინელი“, 1986, 27 მაისი.

ინფორმაციით გეცნობით ექსპედიციის შემადგენლობას, სამუშაო გეგმას და მუშაობის შედეგებს.

12. ერთხელ კიდევ „ძეგლის დადების“ შედეგის მიზეზისა და მიზნის, სამართლის წიგნის მნიშვნელობისა და მოქმედების ტერიტორიის შესახებ. კრ. „მასალები საქართველოს ეთნოგრაფიისათვის“, 1987, ტ. XXIII, გვ. 36-71, რეზიუმე რუსულ ენაზე.

„ძეგლის დადების“ ანალიზისა და ისტორიულ-ეთნოლოგიური მონაცემების კრიტიკული შეფასების საფუძველზე ნაშრომში ახლებურად და უფრო სრულადაა გაშუქებული საკითხი გიორგი V ბრწყინვალის კანონთა კრებულის შექმნის მიზეზებისა და მიზნების შესახებ.

13. მთიულეთის და გუდამაყრის მოსახლეობის სოციალური შემადგენლობა XVIII საუკუნეში (მონაცემები ძეგლისა – „განჩინება ბარისა და მთიურთა ადგილთა“), კრ. „ქართველი ხალხის ტრადიციული სამეურნეო და სულიერი კულტურა“, თბილისი, 1988, გვ. 70-76, რეზიუმე რუსულ ენაზე.

საკითხის შესწავლის წყაროა „განჩინების“ პირველი ნაწილი – „განჩინება მთიურთა ადგილთა“ და მის საფუძველზეა ნაჩვენები არაგვის საუფლისწულოს მთიანეთის მოსახლეობის სოციალური შემადგენლობის სურათი.

14. ივანე ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიის, არქეოლოგიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის სოციალურ ურთიერთობათა ეთნოგრაფიული შესწავლის განყოფილების საველე მუშაობის შედეგები 1981-1986 წლებში, კრ. „ქარ-

თველი ხალხის თანამედროვე ყოფა და ტრადიციები“, თბილისი, 1988, გვ. 184-199.

სტატიაში მიმოხილულია 1981-1986 წლებში ჩატარებული ექსპედიციების მუშაობის შედეგები. ექსპედიციის სამუშაო საკითხები: მოთელთა მიგრაცია ბარის რაიონებში, არაგვის ხეობის ლოკალიზაცია და ეთნონიმიკა, ურთიერთობის ფორმები, ნათესაობის სისტემა, ქალის საოჯახო და საზოგადოებრივი მდგომარეობა, ბავშვის აღზრდის ხალხური წესები, სტუმარ-მასპინძლობა, ხალხური რწმენა-წარმოდგენები.

15. არაგვის ხეობის ისტორიის საკითხები, ჟ. „მაცნე“ (ისტორიის... სერია), 1989, №4, გვ. 158-176, რეზიუმე რუსულ ენაზე.

ნაშრომში კრიტიკულადაა შეფასებული ჯ. გვასალიას მცდარი შეხედულებები არაგვის ხეობაში შემავალი ლოკალური კუთხეების გეოგრაფიულ მდებარეობასთან დაკავშირებით და ახალი არგუმენტებითაა გამაგრებული ვახტანგ ითონიშვილის კვლევის შედეგები 1986 წელს გამოცემულ წიგნში – „არაგვის ხეობა“.

16. კაეკასიის უძველესი ეთნონიმიდან („ჰონთა“ ეთნიკური კუთვნილებისა და „ჰონთა ქვეყნის“ ლოკალიზაციის საკითხებისათვის), ჟ. „მაცნე“ (ისტორიის... სერია), 1991, №1, გვ. 132-143, რეზიუმე რუსულ და ინგლისურ ენებზე.

საისტორიო წყაროების საფუძველზე სტატიაში გარკვეულია, რომ ტერმინი „ჰონი“ თურქული ეთნონიმიკის, ხოლო „ჰონთა ქვეყანა“ – თანამედროვე დაღესტნის კასპიისპირა დაბლობზე ლოკალიზებული ისტორიულ-გეოგრაფიული რეგიონის სახელწოდებაა.

17. ნამდვილად საწუხარ არს ესე, ჟ. „განთიადი“, 1991, №10, გვ. 169-180.

პოლემიკური ჟანრის წერილში განხილულია დ. გოგოჭურისა და ივ. ლიჭოკელის უსაფუძვლო კომენტარები ვახტანგ ითონიშვილის წიგნის – „არაგვი და არაგველები“ (1989 წ.) შესახებ და მხილებულია ისტორიული სინამდვილის ფალსიფიკაცია.

18. ოსების ეთნოევოლუციის საკითხისათვის. თბილისის უნივერსიტეტი „გეორგია“, პროფესორ-მასწავლებელთა

სამეცნიერო სესიის მოხსენებათა თეზისები, თბილისი, 1992.

19. რას გვეუბებიან ოსები? გაზეთი „ქართველი ერი“, 1993, №14, 15.

სტატიაში მხილებულია ოსების უსაფუძვლო პრეტენზიები საქართველოს მიმართ და სეპარატისტული ტენდენციები.

20. ოსიანობა. არსებობს რამდენიმე პუბლიკაცია: გაზეთი „ქართველი ერი“, 1992, №3; კრებული «Осетинский вопрос» Тб., 1994, გვ. 209-228; კრებული „ოსთა საკითხი“, გორი-თბილისი, 1996, გვ. 228-257.

ფაქტობრივ მონაცემებზე დაფუძნებით დასაბუთებულია, რომ ოსიანობა თავისი არსით (ყაჩაღობა, მკვლელობა, ადამიანის დატყვევება) ქართველი ხალხის ცხოვრებაში ისეთივე ოდიოზური მოვლენა იყო, როგორიც ავად სახსენებელი ლეკიანობა.

21. სამხრეთ ოსეთი ცენტრალურ საქართველოში? დაიბეჭდა ჯერ რუსულ ენაზე კრებულში – «Осетинский вопрос» Тб., 1994, გვ. 7-26, ხოლო შემდეგ ამ გამოცემის ქართულ ვარიანტში – „ოსთა საკითხი“, 1996, გვ. 5-44. გამოქვეყნდა აგრეთვე აკაკი ბრეგაძის მიერ გამოცემულ კრებულში – „არა ოდენ ხმლით“, 2004, №9, გვ. 305-323.

წერილობითი წყაროებისა და არსებული ლიტერატურის კრიტიკული ანალიზის საფუძველზე ავტორი გვაცნობს ე. წ. „სამხრეთ ოსეთის“ უკანონო ფორმირების ისტორიას და მის ანტიქართულ შედეგებს. მსჯელობა გამაგრებულია შესაბამისი რუკების გამოყენებით.

22. ქართველი ხალხის ეთნოსტრუქტურის საკითხი. „ყოველთა ქართველთა მსოფლიო კონგრესი, ქართველოლოგიური სამეცნიერო სიმპოზიუმი თემაზე – „საქართველო“, ბიულეტენი, №2, 1994, გვ. 3-14. ამავე ბიულეტენში სტატია დაიბეჭდა რუსულ და ინგლისურ ენებზე.

საისტორიო წყაროების, ეთნოგრაფიული და ონომასტიკური მონაცემების ანალიზის საფუძველზე ნაშრომში ნაჩვენებია ქართველი ხალხის ეთნოსტრუქტურა მისი შემადგენელი ეთნიკური დანაყოფების ნომინაციით.

23. საქართველოს ეთნოგრაფიული რუკა, თბილისი, 1997 წ.

24. კავკასია და კავკასიელები (ქართველები), ვიზუალური მონაცემებით (ეთნოგრაფიული რუკა და ქართველთა ტიპები ეროვნულ ტანსაცმელში), გაზ. „თვალთაი“, 1997, №16, გაზ. „ციცინათელა“, 1998, №25.

სტატია გვაცნობს საქართველოს ტერიტორიულ სივრცეს სხვადასხვა ეპოქაში, ქართველი ხალხის ფორმირების პროცესს, ქართველთა ეთნოგრაფიულ და ენობრივ თავისებურებებს.

25. კავკასია და კავკასიელები (ხუნძები), გაზ. „თვალთაი“, 1997, №42.

სტატიაში მოცემულია დაღესტნის ერთ-ერთი ტომის – ხუნძების ანუ ავარიელების ეთნოგრაფიული დახასიათება. სტატია ილუსტრირებულია დაღესტნის ადმინისტრაციული რუკით და ეროვნულ ტანსაცმელში გამოწყობილი ტიპებით.

26. კავკასია და კავკასიელები (ჩაჩნები), გაზ. „თვალთაი“, 1997, №37; გაზ. „ციცინათელა“, 1998, №24 (ეთნოგრაფიული რუკით).

სტატია გვაცნობს ჩაჩნების ვინაობას, მათი განსახლების ტერიტორიას, მოსახლეობის შემადგენლობას და ეთნიკურ კუთვნილებას.

27. კავკასია და კავკასიელები (ინგუშები), გაზ. „ციცინათელა“, 1997, №20; გაზ. „თვალთაი“, 1997, №38 (ეთნოგრაფიული რუკით).

სტატიაში ნაჩვენებია ინგუშთა ვინაობა, სამოსახლო სივრცე, მოსახლეობის შემადგენლობა, ყოფისა და ენის თავისებურებანი.

28. კავკასია და კავკასიელები (მშვიდობიანი თუ მშვიდი კავკასია) // გაზ. „თვალთაი“, 1997, 13-19 აგვისტო. ეახტანგ ჟღენტმა წიგნში – „მართლმადიდებლური სამყარო და მასონობა“ გამოაქვეყნა სტატიის შემოკლებული ვარიანტი, 2001, გვ. 103-105.

სტატია გვაცნობს რუსეთის დიდმპყრობელობის პოლიტიკას და კავკასიელთა გადაგვარების საფრთხეს.

29. ხელისუფლებას ტერიტორიული მთლიანობის იდეა არა აქვს! გაზ. „თვალთაი“, 1997, №19.

სტატიაში კრიტიკულადაა შეფასებული საქართველოს ხელისუფლების მცდარი ეროვნული პოლიტიკა ტერიტორიების დაკარგვასთან დაკავშირებით.

30. კავკასია და კავკასიელები, გაზ. „თვალთაი“, 1997, №34, 35, 36.

სტატია გვაცნობს კავკასიის ტერიტორიას, ცალკეული ხალხების განსახლების სტრუქტურას, მათ ეთნოგრაფიულ და ენობრივ თავისებურებებს.

31. სომხები (ეთნოგრაფიული რუკით და ნაციონალურ ტანსაცმელში გამოწყობილი ტიპებით), გაზ. „თვალთაი“, 1997, №39; გაზ. „ციცინათელა“, 1998, №23.

სტატია გვაცნობს სომხების სამოსახლო სივრცეს სხვადასხვა ეპოქაში, მათ ეთნოგრაფიულ და ენობრივ თავისებურებებს.

32. ქართველთა ეთნოციდი. არსებობს რამდენიმე პუბლიკაცია: „დილის გაზეთი“, 1997, №115, 116; საერთაშორისო ასოციაცია კავკასია – ეთნიკური ურთიერთობები, ადამიანის უფლებები, გეოპოლიტიკა (შემოკლებით – საკეაგ), ჟ. „წელიწდეული“, I, თბილისი, 2001, გვ. 7-12 (ქართულ ენაზე), გვ. 56-59 (ინგლისურ ენაზე); ჟ. „ხატაური“, 2001, №3, გვ. 56-61.

აფხაზეთში და შიდა ქართლში დატრიალებული სისხლიანი მოვლენების ფიქსაციით სტატიაში მხილველია საქართველოზე თავსდატეხილი უბედურება ეთნოციდის, როგორც გენოციდის უმაღლესი ფორმის სახით.

33. რუსიანობა. არსებობს რამდენიმე პუბლიკაცია: გაზ. „თვალთაი“, 1997, №№47, 48, 49, 50, 51 (კავკასიის რუკით); „დილის გაზეთი“, 1999, №242; საკეაგ – ჟ. „წელიწდეული“, II-III, თბილისი, 2003, გვ. 126-151 (ქართულ, რუსულ და ინგლისურ ენებზე).

წერილობითი წყაროებისა და არსებული ლიტერატურის მონაცემების ანალიზის საფუძველზე ნაჩვენებია რუსეთის იმპერიის კოლონიალური პოლიტიკა, ქართველი ხალხის ეროვნული ცნობიერების განადგურების პროცესი, ფაქტიურად გარუსების მცდელობა, რომლის შესატყვისად

აგტორმა „ოსიანობისა“ და „ლეკიანობის“ პარალელურად პრესის ფურცლებზე დაამკვიდრა ცნება „რუსიანობა“.

34. ოსები, გაზ. „ციცინათელა“, 1998, №21 (ეთნოგრაფიული რუკით).

სტატიაში განხილულია ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მონაცემები ოსებისა და ოსეთის შესახებ.

35. ჭეშმარიტების და სამშობლოს სიყვარულის შესახებ ანუ „რუსიანობის“ გაკვეთილები // გაზ. „პერსონა“, 1998, №3.

სტატიაში მხილებულია ცარიზმის ბატონობის პირობებში წარმოქმნილი მტკივნეული მოვლენები.

36. საქართველოს საკითხი (უნდა შეიქმნას ქართველი ერის უფლებათა დეკლარაცია), გაზ. „თვალთა“, 1998, №45, 46. მოგვიანებით გამოქვეყნდა საკეაგ-ის ჟ. „წელიწდეულში“, თბილისი, 2004, გვ. 38-49. ერთვის რეზიუმე ინგლისურ ენაზე.

ამ საპროგრამო სტატიაში გაშუქებულია ეთნოკონფლიქტების შედეგად საქართველოში შექმნილი უმძიმესი ვითარება და დასახულია კრიზისიდან გამოსვლის პერსპექტიული გეგმა.

37. კავკასიური კალენდარი (ქართველები), 1998 წ. მის ისტორიულ-ეთნოგრაფიულ ღირებულებას მატებს ვიზუალური მონაცემები (რუკები, გერბები, ტიპები ნაციონალურ ტანსაცმელში).

38. ყოველი საქართველო (პლაკატი), 1998 წ. რუკები: 1. ისტორიული საქართველოს გენერალური ისტორიულ-გეოგრაფიული და ტერიტორიულ-ადმინისტრაციული დარაიონება; 2. ეთნოგრაფიული საქართველო აწინდელ შეკვეცილ საზღვრებში; 3. საქართველოს თანამედროვე ტერიტორიულ-ადმინისტრაციული დაყოფა; 4. საქართველოს ტერიტორიული მოწყობის ოპტიმალური ვარიანტი. რუკებთან ერთად პლაკატზე გამოსახულია როგორც ისტორიული საქართველოს, ისე XIX საუკუნეში შექმნილი გერბები.

39. კავკასიური სამყარო (პლაკატი), 1998 წ. პლაკატი აღჭურვილია მდიდარი ვიზუალური მონაცემებით (კავკასიის ეთნიკური და კონფესიური რუკები, ანთროპოტიპები,

კავკასიელთა ტიპები ეროვნული ტანსაცმლით, კავკასიის ხალხთა ენების ლინგვისტური კლასიფიკაცია).

40. აზერბაიჯანლები, გაზ. „ციცინათელა“, 1999, №30 (ეთნოგრაფიული რუკით).

სტატიაში ნაჩვენებია აზერბაიჯანელთა ვინაობა, განსახლების სივრცე, ყოფისა და ენის თავისებურებანი.

41. საქართველოს საზღვრები, კალენდარი თანამედროვე საქართველოს რუკით, 1999.

42. ქართული კალენდარი, ისტორიული რუკით, გერბებით, ტიპები ეროვნული ჩაცმულობით, 1999.

43. ქართული კალენდარი, ისტორიული რუკით, გერბებით, მეფეთა პორტრეტებით, 2000.

44. ყოველი საქართველო, პლაკატი სამეფო და საგვარეულო გერბებით, დემოგრაფიული მაჩვენებლებით. 2000.

45. ბერძნები, გაზ. „ციცინათელა“, 2000, №44.

სტატიაში ნაჩვენებია საქართველოში დასახლებული ბერძნების ვინაობა, ენა, ყოფითი კულტურა, დემოგრაფიული მაჩვენებლები.

46. მხედრობითა აღზრდილნი, კალენდარი ისტორიული რუკით, ხუთჯგერიანი დროშით, საქართველოზე მოიყვრიშეთა ტიპები მხედრული სამოსლითა და იარაღით.

47. საქართველოს საკითხი, გაზ. „მესამე ნაპირი“, №16, სტატიას ახლავს ისტორიული და თანამედროვე ეთნიკური რუკები, გერბები და ტიპები ეროვნულ ტანსაცმელში.

სტატიაში განხილულია მტკივნეული ეროვნული პრობლემები.

48. დვალთა მიგრაციის საკითხისათვის. კრ. „ისტორიულ-ეთნოგრაფიული ძიებანი“, I, თბილისი, 2000, გვ. 89-97.

წერილობითი წყაროების, ეთნოგრაფიული მონაცემებისა და სპეციალური ლიტერატურის ანალიზის საფუძველზე გამოკვლევაში დადგენილია დვალთა მიგრაციის პროცესი ისტორიული დვალეთიდან მდ. ლიახვის სათავეებში.

49. „კავკასიანთა“ ეთნიკური ვინაობისა და ისტორიულ-ეთნოგრაფიული ლოკალიზაციის საკითხისათვის. კრ. „ისტორიულ-ეთნოგრაფიული ძიებანი“, II, თბ., 2000, გვ. 47-82.

წერილობითი წყაროების, ეთნოგრაფიული და ონომასტიკური მონაცემების საფუძველზე გამოკვლევაში დადგენილია „კავკასიანთა“ ეთნიკური ვინაობა და მათი განსახლების ტერიტორია.

50. სტრაბონის „გეოგრაფიის“ ერთი ცნობის სწორი გაგებისათვის. კრ. „ისტორიულ-ეთნოგრაფიული ძიებანი“, III, თბ., 2001, გვ. 9-41.

ნაშრომში მოცემულია სტრაბონის ერთი ცნობის ანალიზი სკეითურ-სარმატულ-ალანური ტომების ლოკალიზაციის შესახებ. ამასთან მიმართებაშია განხილული დევალთა ვინაობის საკითხი და გაკრიტიკებულია ოსურ და რუსულ ისტორიოგრაფიაში გაერკველებული აზრი ალანებისადმი დევალთა მიკუთვნების შესახებ.

51. ტერმინ „ბარბაროსის“ წარმომავლობისათვის, კრ. „ისტორიულ-ეთნოგრაფიული ძიებანი“, III, თბ., 2001, გვ. 41-53.

საისტორიო წყაროებისა და ლინგვისტიკური მონაცემების შედარებითი ანალიზის საფუძველზე დადგენილია ტერმინ „ბარბაროსის“ რეალური შინაარსი, გამოვლენილია ეთნონიმთა სემანტიკური ტრანსფორმაციის გამომხატველი უხვი ლექსიკური მანევრებლები.

52. დევალური წარმომავლობის ზოგიერთი გვარის შესახებ (კასრაძეები, ხაჩიძეები), ჟ. „მნათობი“, 2001, №5-6, გვ. 142-146.

სტატიაში განხილული მონაცემები ავსებს დევალთა ეთნიკური ისტორიის საკითხს, რაც ავტორის მიერ საფუძვლიანადაა შესწავლილი დევალეთის ისტორიისადმი მიძღვნილ შრომებში.

53. ქრისტიანული სარწმუნოების განმტკიცებისათვის ბრძოლა ფეოდალიზმის ხანის აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთში, ჟ. „მნათობი“, 2002, №3-4, გვ. 122-128.

წერილობითი წყაროების ანალიზის საფუძველზე ნაჩვენებია ქართული ეკლესიის ბრძოლა აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთში ქრისტიანული რელიგიის განმტკიცებისათვის.

54. ვახუშტი ბაგრატიონი დევლებისა და დევალეთის შესახებ, ჟ. „მნათობი“, 2002, №11-12, გვ. 116-119.

სტატიაში განხილულია ვახუშტის ცნობები დევალთა ვინაობისა და მათი განსახლების არეალის შესახებ; კრიტიკულადაა შეფასებული ამასთან დაკავშირებით გამოთქმული მცდარი შეხედულებები.

55. ლეონტი მროველის ცნობები საქართველოს მთიანეთისა და მისი გადასასვლელების შესახებ, კრ. „ისტორიულ-ეთნოგრაფიული ძიებანი“, IV თბ., 2002, გვ. 17-52.

ნაშრომში მოცემულია ლეონტი მროველის ცნობების ანალიზი როგორც საქართველოს მთიანეთის, ისე მის ტერიტორიაზე არსებული კომუნიკაციების შესახებ.

56. ჯვრის უღელტეხილის სახელწოდების წარმომადგენლობის შესახებ, კრ. „ისტორიულ-ეთნოგრაფიული ძიებანი“, IV, თბ., 2002, გვ. 53-77.

სტატიაში კრიტიკულადაა განხილული ზოგიერთი მცდარი შეხედულება ჯვრის უღელტეხილის ლოკალიზაციასთან და სახელწოდების წარმომადგენლობასთან დაკავშირებით.

57. შავი ზღვის აუზის ეთნიკური გეოგრაფიიდან (წინასწარი მონახაზი). კრ. „ისტორიულ-ეთნოგრაფიული ძიებანი“, IV, თბ., 2002, გვ. 78-83.

სტატიაში ნაჩვენებია შავი ზღვის აუზის ეთნიკური გეოგრაფიის სივრცე და კრიტიკულადაა შეფასებული შეხედულებები აფხაზთა ვინაობის შესახებ.

58. ეთნოგრაფიული კვლევის პრიორიტეტული პრობლემა, კრ. „ისტორიულ-ეთნოგრაფიული ძიებანი“, V, თბ., 2003, გვ. 3-24.

პრიორიტეტულ პრობლემად ნაშრომში წარმოიწინილია ეთნიკური ისტორია და ეთნიკური პროცესები, განხილულია მცდარი შეხედულებანი ქართველი ხალხის ეთნიკური სტრუქტურის შესახებ. მეთოდოლოგიური ხასიათის ამ ნაშრომს ახლავს საქართველოს ეთნოგრაფიის პროგრამა.

59. ასირიელები (აისორები), გაზ. „ციცინათელა“, 2003, №68.

სტატია გვაცნობს საქართველოში დასახლებული ასირიელების ვინაობას და ყოფა-ცხოვრების თავისებურებებს.

60. ქურთები, კრ. „საქართველო არის ესე“, 2003, №8, გვ. 430, შემდგენელ-რედაქტორი და გამომცემელი აკაკი ბრეგვაძე.

სტატია გვაცნობს ქურთების ვინაობას და ეთნოგრაფიულ თავისებურებებს.

61. ხანდოს ხევი, კრ. „საქართველო არის ესე“, 2003, №8, გვ. 294, შემდგენელ-რედაქტორი და გამომცემელი აკაკი ბრეგვაძე.

სტატია გვაცნობს ხანდოს ხევის მდებარეობას და ძირითად ეთნოგრაფიულ ნიშნებს.

62. საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესია, ჟ. „მნათობი“, 2003, №3-4, გვ. 125-136.

საისტორიო წყაროების მონაცემებზე დაყრდნობით სტატიაში მოთხრობილია ქრისტიანობის გავრცელების ისტორია უძველესი დროიდან თანამედროვეობამდე.

63. საქართველოს საკითხი: უნდა შეიქმნას ქართველი ერის უფლებათა დეკლარაცია, „საკეაგ. წელიწდეული“, 2004, გვ. 47-48; რეზიუმე ინგლისურ ენაზე, გვ. 49.

სტატიაში გაშუქებულია საქართველოში შექმნილი უმძიმესი მდგომარეობა, რომლის რეაგირება უნდა მოხდეს ქართველი ერის უფლებათა დეკლარაციის სახით.

64. ქართველ მთიელთა ურთიერთობა სამეფო ხელისუფლებასთან და ფეოდალურ ზედაფენასთან (რეზიუმე ინგლისურ ენაზე), კრ. „ისტორიულ-ეთნოგრაფიული ძიებანი“, VI, თბ., 2004, გვ. 3-27.

საისტორიო წყაროებისა და ეთნოგრაფიული მონაცემების ანალიზის საფუძველზე ნაშრომში ნაჩვენებია ქართველ მთიელთა ურთიერთობის ხასიათი სამეფო ხელისუფლებასთან და ფეოდალურ ზედაფენასთან.

65. ეპიზოდები საარაგვოს ისტორიიდან, კრ. „ისტორიულ-ეთნოგრაფიული ძიებანი“, (რეზიუმე ინგლისურ ენაზე), VIII, 2005, გვ. 12-66.

საისტორიო წყაროებისა და ეთნოგრაფიული მასალების ანალიზის საფუძველზე ნაშრომში გაშუქებულია საარაგვოს ისტორიისა და მოსახლეობის ტრადიციული ყოფის საკითხები.

66. იოჰან ანტონ გიულდენშტედტის ცნობები ქართველ მთიელთა შესახებ (რეზიუმე ინგლისურ ენაზე). კრ. „ისტორიულ-ეთნოგრაფიული ძიებანი“, VIII, 2006, გვ. 3-14.

ავტორი გვაცნობს გერმანელი მეცნიერის დაკვირვებებს ქართველ მთიელთა შესახებ, იზიარებს მის ზოგიერთ შეხედულებას, მაგრამ კრიტიკულად განიხილავს დაშვებულ შეცდომებსაც.

67. კავკასიის ხალხთა ეთნონიმიკიდან (რეზიუმე ინგლისურ ენაზე), კრ. „ისტორიულ-ეთნოლოგიური ძიებანი“, IX, 2007, გვ. 3-16.

ნაშრომში კრიტიკულადაა შესწავლილი ყველა ის შეხედულება, რაც გამოითქვა კავკასიის მოსახლეობის ეთნიკურ კუთვნილებასთან დაკავშირებით. დადგენილია, ვინ იყო მოდგმით კავკასიელი და ვინ – კავკასიაში მცხოვრები არაკავკასიური წარმოშობის ხალხი.

68. უცხოელ მკვლევართა ცნობები დვალეებისა და დვალეთის შესახებ (რეზიუმე ინგლისურ ენაზე). კრ. „ისტორიულ-ეთნოლოგიური ძიებანი“, X, 2008, გვ. 13-31.

ნაშრომში განხილული და შეფასებულია ყველა იმ უცხოელი ავტორის დაკვირვება, რომელიც შეეხება დვალეების ვინაობას და დვალეთის ლოკალიზაციას. ამ შეხედულებების გათვალისწინება ევალება დვალეთის ისტორიით დაინტერესებულ ყველა მკვლევარს.

69. Осетины (краткий историко-этнографический очерк), Сб., «Некоторые вопросы истории осетин Шиди Картли», стр. 23-36.

70. Осетинщина, Сб., «Некоторые вопросы истории осетин Шиди Картли», стр. 113-132.

71. Сведения И. Гюльденштедта о «лекианоба» и «осианоба», Сб., «Некоторые вопросы истории осетин Шиди Картли», стр. 133-137.

72. «Осианоба» в интерпретации Коста Хетагурова, Сб., «Некоторые вопросы истории осетин Шиди Картли», стр. 138-145.

73. Антигрузинская идеология осетинского «Адамон Ныхас», Сб., «Некоторые вопросы истории осетин Шиди Картли», стр. 395-402.

შენიშვნა: მკითხველი, ალბათ, დამეთანხმება, რომ ხანმოკლე სიცოცხლეში ვახტანგმა კოლოსალური სამეცნიერო და პოლიტოლოგიური მემკვიდრეობა შექმნა. აღრიცხული გამოკვლევებისა და საგანთო წერილების შინაარსი აისახა მის წიგნებში, რომლებსაც ქვემოთ გავეცნობით.

წიგნებად გამოცემული

1. არაგვის ხეობა (მთიანეთის კუთხეების ლოკალიზაციისა და ეთნოინიშის საკითხები), თბილისი, გამომცემლობა „მეცნიერება“, 1986, 166 გვ. რეზიუმე რუსულ ენაზე.

საისტორიო წყაროებისა და ეთნოგრაფიული მასალების ანალიზის საფუძველზე შესწავლილია არაგვის ხეობის ლოკალიზაციისა და ეთნიკური ისტორიის საკითხები. დადგენილია ლოკალური ტერიტორიული ერთეულების ისტორიული საზღვრები და ამ კუთხის მნიშვნელობა ქართულ სახელმწიფოში.

2. არაგვი და არაგველები, თბილისი, გამომცემლობა „მეცნიერება“, 1989, 223 გვ. რეზიუმე რუსულ ენაზე.

წერილობითი წყაროების, სპეციალური ლიტერატურისა და დღემდე უცნობი ეთნოგრაფიული მონაცემების კრიტიკული ანალიზის საფუძველზე ნაშრომში განხილულია არაგვის ხეობის ლოკალიზაციის, ეთნიკური და სოციალური ისტორიის საკითხები. დაზუსტებულია ცნებების – „საარაგვისა“ და „არაგველის“ ისტორიული ნომინაცია, დადგენილია 300 არაგველის ვინაობა და ნაჩვენებია მათი საარაკო გმირობა კრწანისის ბრძოლაში, 1795 წ.

3. ქართველი ხალხის ეთნოსტრუქტურა მრუდე სარკეში, თბილისი, გამომცემლობა „მეცნიერება“, 1990, 85 გვ. რეზიუმე რუსულ ენაზე.

ნაშრომში კრიტიკულადაა შეფასებული რუსული სამეცნიერო ლიტერატურის ანტიქართული ტენდენციუ

ბი, „დაყავი და იბატონეს“ პოლიტიკა ერთიანი ქართველი ხალხის დაქუცმაცების მიზნით, მცდელობა იმისა, რომ სვანები, მეგრელები და სხვა ეთნიკური ერთეულები დამოუკიდებელი ეთნოსების სახით გამოყონ ქართველი ერიდან.

4. აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთის ისტორიიდან, თბილისი, გამომცემლობა „მეცნიერება“, 1992, 208 გვ. რეზიუმე რუსულ ენაზე.

ნაშრომში გაშუქებულია აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთის ეთნიკური ისტორიისა და ეთნოგრაფიის, არაგვის ხეობაში ლოკალიზებული ტერიტორიული ერთეულების ისტორიულ-ეთნოგრაფიული ნომინაციის და ტოპონიმთა ეტიმოლოგიის საკითხები. შესწავლილია წერილობით წყაროებში დაცული ცნობები დევალთა ვინაობისა და ოსებთან მათი მიმართების შესახებ, ნაჩვენებია ჰონთა ლოკალიზაცია და საქართველოში ოსთა ჩამოსახლება-განსახლების პროცესი.

5. ქართულ-ოსურ ურთიერთობათა ისტორიიდან, თბილისი, 1995, 112 გვ. + 9 რუკა.

წიგნში შესწავლილია „სამხრეთ ოსეთად“ სახელდებული რეგიონის ლოკალიზაციის საკითხები, ცენტრალურ საქართველოში მისი ფორმირების ისტორია, ოსიანობა, როგორც ლეკიანობის ანალოგიური მოვლენა და ზოგიერთი პრობლემა დევალეთის ისტორიიდან.

6. აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთის მოსახლეობის სოციალური სტრუქტურა XIV-XVIII საუკუნეებში, თბილისი, 2001, 190 გვ. რეზიუმე რუსულ ენაზე.

ქართული სამართლის ძეგლების, საისტორიო დოკუმენტების, ეთნოგრაფიული, ფოლკლორული, ტოპონიმიკური, ონომასტიკური მონაცემებისა და სპეციალური ლიტერატურის კრიტიკული ანალიზის საფუძველზე მონოგრაფიაში შესწავლილია აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთის მოსახლეობის სოციალური სტრუქტურა XIV-XVIII საუკუნეებში და იმ ეპოქისათვის დამახასიათებელი ტრადიციული ყოფის თავისებურებანი.

7. დევალეთის ისტორიის საკითხები მრუდე სარკეში“, თბილისი, 2002, 120 გვ. + 4 რუკა.

საისტორიო წყაროების, ეთნოგრაფიული, ტოპონიმიკური, ონომასტიკური, ლინგვისტური მონაცემებისა და სპეციალური ლიტერატურის კრიტიკული ანალიზის საფუძველზე ნაშრომში შეფასებულია დედალთა ვინაობისა და დედალეთის ისტორიის საკითხებში დაშვებული მცდარი შეხედულებები. ეს ნაშრომი სცილდება პოლემიკის ფარგლებს, ვინაიდან მასში მოცემულია მრავალი საკითხის მეცნიერული ინტერპრეტაცია და ობიექტური კვალიფიკაცია.

8. ნარკვევები კავკასიის ისტორიიდან, თბილისი 2002, 284 გვ. + 9 რუკა.

საისტორიო წყაროების, ეთნოგრაფიული, ტოპონიმიკური, ონომასტიკური და სპეციალური ლიტერატურის მონაცემების ანალიზის საფუძველზე ნაშრომში გაშუქებულია დღემდე შეუსწავლელი საკითხები ცენტრალური კავკასიის ხალხთა ისტორიიდან. ნარკვევებში მნიშვნელოვანი ადგილი უჭირავს საქართველოს ისტორიისა და თანამედროვეობის მტკიცეულ პრობლემებს.

9. ვერტიკალური ზონალობის პანორამა და დემოგრაფიული პროცესები საქართველოში, თბ., 2003, 104 გვ.

წერილობითი წყაროების, ეთნოგრაფიული, ტოპონიმიკური და ფოლკლორული მონაცემების მოხმობით გამოკვლევაში მონოგრაფიულადაა შესწავლილი საქართველოს ტერიტორიის ისტორიულ-გეოგრაფიული და ისტორიულ-ეთნოგრაფიული დარაიონების ტრადიცია. მასთან კავშირშია განხილული აგრეთვე დემოგრაფიული პროცესები.

10. ხანდოს ხევი, თბილისი, 2003, 174 გვ.

წერილობითი წყაროების, ეთნოგრაფიული, ტოპონიმიკური, ონომასტიკური და სპეციალური ლიტერატურის მონაცემების ანალიზის საფუძველზე ნაშრომში შესწავლილია ქართლის არაგვის ერთი კუთხის განსახლების სტრუქტურა, მოსახლეობის ეთნიკური და სოციალური შემადგენლობა, სამეურნეო პირობები და მიწათსარგებლობის ფორმები.

11. ნარკვევები ქართული ქრისტიანობის ისტორიიდან, თბილისი, 2003, 84 გვ.

ძირითადად წერილობითი წყაროების და მის პარალელურად ეთნოგრაფიული მასალების გამოყენების საფუძველზე ნაშრომი გვაცნობს ერთი მხრივ ქრისტიანობის გავრცელების პროცესს უძველესი დროიდან დღემდე, ხოლო მეორე მხრივ ქრისტიანული რელიგიის მდგომარეობას გვიანფეოდალური ეპოქის აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთში.

12. ნარკვევები ქართველ მთიელთა ტრადიციული ყოფის ისტორიიდან, თბილისი, 2003, 324 გვ.

წერილობითი წყაროების, ეთნოგრაფიული მასალების, ტოპონიმიკური და ონომასტიკური მონაცემების ანალიზის საფუძველზე გამოკვლევაში შესწავლილია მიწათმფლობელობისა და მიწათსარგებლობის ფორმები მთიულეთ-გუდამაყარში, ქსნის ხეობაში, ხევსურეთში და ფშავში. ნაშრომში ასევე შეფასებულია XIX საუკუნის დამკვირვებელთა ცნობები საადგილმამულო ურთიერთობის შესახებ, შესწავლილია XVIII საუკუნის სტატისტიკური მონაცემები არაგვის ხეობის შესახებ და საერთოდ ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მაჩვენებლები საქართველოს მთიანეთის შესწავლისათვის.

13. კაკასია და კაკასიელები (ისტორიულ-ეთნოგრაფიული ცნობარი), თბილისი, 2005, 127 გვერდი + ილუსტრაციები.

ნაშრომის მიზანია მკითხველს გააცნოს ისტორიულ-ეთნოგრაფიული, დემოგრაფიული და ლინგვისტური მონაცემები როგორც კაკასიური წარმოშობის, ისე კაკასიაში მცხოვრები არაკაკასიური მოდგმის ხალხების შესახებ.

14. უცხოტომელთა ავაზაკობა საქართველოში, თბილისი, 2005, 81 გვ.

საკითხთან დაკავშირებით ნაშრომში წარმოჩენილია საისტორიო ცნობების შინაარსი და მწერალთა (ილია ჭავჭავაძე, სოფრომ მგალობლიშვილი, კოსტა ხეთაგუროვი) დვაწლი საქართველოში უცხოტომელთა ავაზაკობის შესწავლის სფეროში.

15. იმამი შამილი, თბილისი, 2005, 26 გვ.

ნარკვევში ნაჩვენებია ცარიზმის წინააღმდეგ წარმოებული კაკასიური ომის ეპიზოდები, ფიქსირებულია ამ

ომში ქართველთა მონაწილეობის ფაქტები და გრიგოლ ორბელიანის მხედრული დამსახურება.

16. ტოპონიმიურ-ონომასტიკური და ზოგიერთი ისტორიული დოკუმენტის მონაცემები, თბილისი, 2006, 52 გვ.

ნაშრომში თავმოყრილია ტოპონიმიკური, ონომასტიკური და XVIII-XIX საუკუნეების ზოგიერთი საისტორიო დოკუმენტის მონაცემები, რომლებსაც პირველწყაროს მნიშვნელობა ენიჭება ზემოხსენებული თემატიკის კვლევაში.

17. ნარკვევები არაგველთა ისტორიიდან, თბილისი, 2006, 127 გვ.

ისტორიულ-ეთნოგრაფიული და ტოპონიმიკურ-ონომასტიკური ძიების საფუძველზე ნარკვევში განხილულია საარაგვოს მმართველობის სისტემა, ქართველ მთიელთა ურთიერთობა სამეფო ხელისუფლებასთან, ფეოდალურ ზედაფენასთან და ცალკეული ეპიზოდები საარაგვოს ისტორიიდან.

18. ქართველთა გოდება გაპარტახებულ სამშობლოში, თბილისი, 2007, 193 გვ.

ფაქტობრივ მონაცემებზე დაფუძნებული პოლიტოლოგიური წერილები სხვადასხვა ასპექტში წარმოგვისახავს ქართველი ხალხის გეგმაზომიერი განადგურების პროცესს XIX-XX საუკუნეებში. განხილული მონაცემების ანალიზის პარალელურად სტატიები აღჭურვილია ოპტიმალური რეკომენდაციებით.

19. ისტორიულ-ეთნოგრაფიული ნარკვევები, თბილისი, 2108, 173 გვ.

საისტორიო წყაროების, ეთნოგრაფიული, ტოპონიმიკური და ონომასტიკური მონაცემების ანალიზის საფუძველზე ნარკვევებში განხილულია ქართველ მთიელთა ისტორიისა და ეთნოგრაფიის საკითხები. ნაჩვენებია აგრეთვე ეთნოგრაფიული ექსპედიციის მუშაობის შედეგები.

20. ეთნიკური ისტორიის ნარკვევები, თბილისი, 2008, 146 გვ.

საისტორიო წყაროების, ეთნოგრაფიული მასალების, ტოპონიმიურ-ონომასტიკური, ლინგვისტური მონაცემებისა და სპეციალური ლიტერატურის კრიტიკული ანალიზის საფუძველზე ნარკვევებში გაშუქებულია დევალთა ისტო-

რიის, ტერმინ „ბარბაროსის“ შინაარსის, ხეთაგუროვების გვარის წარმომავლობის, ყვარულელთა ეინაობის და აფხაზთა ეთნიკური ატრიბუციის საკითხები.

21. ისტორიოგრაფიული ნარკვევები, თბილისი, 2010, 138 გვ.
წიგნში თავმოყრილი ნარკვევების დიდი ნაწილი გვაცნობს ქართველი და უცხოელი სწავლულების დეაწლს საქართველოსა და კავკასიის ისტორიულ-ეთნოგრაფიული შესწავლის სფეროში. პოლემიკური შინაარსის შრომებში კრიტიკულადაა შეფასებული ზოგიერთი ავტორის მიერ დაშვებული შეცდომები თუ სუბიექტური შეხედულებანი, ხოლო ორი ნარკვევი მიმოხილვითი ხასიათისაა.
22. დვალეები და დვალეთი – ორ ტომად 2016 წელს გამოსცა საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნულმა აკადემიამ. ამ ერცელ გამოკვლევას ახლავს 14 რუკა. მონოგრაფია დაწერილია წერილობითი წყაროების, არსებული სამეცნიერო ლიტერატურის კრიტიკული შეფასების, ეთნოგრაფიული, ლინგვისტური და ტოპონიმიკურ-ონომასტიკური მონაცემების ანალიზის საფუძველზე. დასაბუთებულია დვალეების ქართველობა და გაქარწყლებულია ოს ისტორიკოსთა მცდარი შეხედულება დვალეების ოსობასთან გაიგივების შესახებ.

ჩამონათვალის გარდა ჯერ კიდევ წიგნებად გამოსაცემია:

1. ნააზრევი.
2. ქართველი ხალხის წარმომავლობა და რუსიანობა.
3. უცხოტომელთა საკითხი ერეკლე მეორის ეპოქაში.
4. ეპიზოდები საქართველოს ისტორიიდან.
5. საქართველო და ქართველები.

ასევე უნდა გამოიცეს ვახტანგის ეთნოგრაფიული ჩანაწერები არაგვის ხეობაში (მთიულეთი, გუდამაყარი, ხანდო, ჭართალი), ქსნის ხეობაში, ფშაგ-ხევსურეთში, თიანეთსა და საგურამოში.

რეცენზიები და გამოხმაურებანი ვახტანგის შრომებზე

ვახტანგის წიგნებსა და სამეცნიერო სტატიებს მრავალმხრივი შეფასება მიეცა ქართული ჟურნალ-გაზეთებისა და სამეცნიერო კრებულების ფურცლებზე. ვახტანგის პირველი წიგნი – „არაგვის ხეობა“ გამომცემლობა „მეცნიერების“ გრიფით გამოქვეყნდა 1986 წელს. მის გამოცემამდე საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის საგამომცემლო გეგმაში აღინიშნა: „წერილობითი წყაროების, ეთნოგრაფიული მასალებისა და სამეცნიერო ლიტერატურის მონაცემების კრიტიკული ანალიზის საფუძველზე ნაშრომში შესწავლილია არაგვის ხეობის ლოკალიზაციისა და ეთნიკური ისტორიის საკითხები. დადგენილია, რომ არაგვის ხეობის მთიანეთი მოიცავდა ტერიტორიას ჯვრის უღელტეხილიდან ანანურამდე. მის ფარგლებში შედიოდა მთიულეთი, გუდამაყარი, ხანდო და ჭართალი. განსაზღვრულია ცნებების „მთიულისა“ და „მთიელის“, აგრეთვე „მთიულეთისა“ და „მთიანეთის“ ისტორიულ-ეთნოგრაფიული შინაარსი. ნაშრომი განკუთვნილია მკითხველთა ფართო წრისათვის“.

წიგნის გამოქვეყნებისთანავე გაზეთ „კომუნისტში“ (1986 წ. №287) დაიბეჭდა ლევან ფრუიძის ინფორმაცია – ახალგაზრდა ეთნოგრაფის პირველი წიგნი, რომელშიც ნათქვამია:

„ქართველმა მკითხველმა კარგი საჩუქარი მიიღო – „მეცნიერებამ“ გამოსცა ვახტანგ ითონიშვილის მონოგრაფია „არაგვის ხეობა“. ნაშრომი მთის კუთხეთა ლოკალიზაციისა და ეთნონიმიკის საკითხებს ეძღვნება. დადგენილია არაგვის ხეობის ისტორიულ-ეთნოგრაფიული ერთეულების – მთიულეთის, გუდამაყრის, ხანდოსა და ჭართლის საზღვრები, ეთნიკური შემადგენლობა, მოსახლეობის მოძრაობა და განსახლების თავისებურებანი, გარკვეულია ტერმინების „მთიელისა“ და „მთიულის“ არსი.

ავტორი კრიტიკულად და, რაც მთავარია, ამომწურავად განიხილავს არსებულ ლიტერატურას, ისტორიულ წყაროებს, რომელთაც საველე-საექსპედიციო მუშაობის

შედგად მოპოვებულ უხე ეთნოგრაფიულ მონაცემებთან აჯერებს.

ნაშრომის რედაქტორია ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი გ. თოგოშვილი, გამომცემლობის რედაქტორი – რ. ფეიქრიშვილი, რეცენზენტები: ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი გ. ჯალაბაძე და ისტორიის მეცნიერებათა კანდიდატი გ. გასიტაშვილი.

წიგნს ერთადერთი ნაკლი აქვს – ილუსტრაციების სიმცირე, რაშიც ავტორს ბრალი არ მიუძღვის. საერთოდ, ეთნოგრაფიული ლიტერატურა ან საჭირო თვალსაჩინოების გარეშე გამოდის, ანდა იმდენად სუსტი, უმწეო ვიზუალური მასალა ახლავს, რომ მკითხველი უხერხულ მდგომარეობაშიც ვარდება. ამ საკითხის მოგვარებაზე დარგის მესვეურებმა დროულად უნდა იზრუნონ“.

ლ. ფრუიძე

ამ ინფორმაციას მოჰყვა ლევან ფრუიძის ერცელი რეცენზია (ჟ. „მნათობი“, 1987, №3).

დროის მოთხოვნათა გათვალისწინებით

იყო დრო, როდესაც ქართველი ეთნოგრაფები ძველსა და ახალ ყოფას ცალ-ცალკე სწავლობდნენ და ზოგიერთმა ამ ერთიანი პროცესის გასამიჯნავად ლამის წინური კედელიც კი გააგდო, მაგრამ ასეთმა მეთოდოლოგიურმა მიდგომამ ვერ გაამართლა. მიჯნები ძალიან ხელოვნური გამოდგა და ძველის გაუთვალისწინებლად ახლის წარმოჩენა თანდათან შეუძლებელი გახდა. ისტორიულ-ეთნოგრაფიული კვლევა, უპირველეს ყოვლისა, ამა თუ იმ ეთნოსის შესწავლას გულისხმობს, აქედან არსებითია საცხოვრისის ზუსტად განსაზღვრა, ეთნიკურ თავისებურებათა გამოვლენა და დღემდე მოღწეული მოსახლეობის სადაურობის დადგენა. ამ მხრივ განსაკუთრებულ გულისყურს ჯერ კი-

დეგ ძველი ქართველი მემკვიდრეები იხენდნენ, ხოლო ვახუშტი ბაგრატიონმა სამაგალითოდ შესძლო საქართველოს ყოველი ისტორიულ-ეთნოგრაფიული ერთეულის ლოკალიზაცია და ცხოვრების წესის ჩვენება. სწორედ ეს იყო დიდი ეროვნული საქმის მეტად შედეგიანი დასაწყისი. შემდგომ, წინაპართა ღვაწლის გათვალისწინებით, თანდათან უნდა გარკვეულიყო ჩვენი ქვეყნის თითოეული კუთხის რაობა და ყოფა, დადგენილიყო როგორც გეოგრაფიული, ისე ისტორიულ-ეთნოგრაფიული საზღვრები, საერთო ყოფითი მოვლენების ჩვენებასთან ერთად. გარკვეულიყო განსხვავებანიც, რაც თავს იჩენდა მკვიდრთა ხასიათსა და ტემპერამენტში, საქმიანობასა თუ გართობა-დასვენებაში. ეს ეკუთვნოდა სამუშაო ქართულმა ეთნოგრაფიულმა მეცნიერებამ უნდა შეასრულოს. სხვაგვარად არც ძველ ყოფას მოველება და არც ახალს. უპირველესად უნდა ვიცოდეთ საქართველოში მცხოვრები ყოველი ეთნოსის წარმოშობის ისტორია, უფრო სწორედ ეთნოგენეზი, გავრცელების არეალი დღევანდელი ვითარებით და ისტორიული სიღრმით. ამის გარეშე ეთნოგრაფიულ კვლევას აზრი არ აქვს. სწორედ ამ მოთხოვნათა შესაბამისად განვიხილავთ ახალგაზრდა ეთნოგრაფის ვახტანგ ითონიშვილის წიგნს: „არაგვის ხეობა“, რომელიც 1986 წელს „მეცნიერებამ“ გამოსცა.

კავკასიის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი მაგისტრალი არაგვის ხეობას მიუყვება და ეს საერთაშორისო მნიშვნელობის გზა ყოველთვის ყურადღების ცენტრში იყო. შეიქმნა მდიდარი ლიტერატურა. მიუხედავად ამისა, გაურკვეველი რჩებოდა ადგილობრივი ისტორიულ-ეთნოგრაფიული „ქუეყნების“ – მთიულეთის, გუდამაყრის, ხანდოს და ჭართალის თავისთავადობა და ურთიერთმიმართება. ავტორმა ისტორიულ წყაროებთან ეთნოგრაფიული მასალის ამომწურავი ანალიზით და შეჯერებით შესძლო ჭეშმარიტების დადგენა, ცხადყო, რომ არაგვის ხეობის მთიანეთი მოიცავდა ტერიტორიას ჯვრის უღელტეხილიდან ანანურამდე და ითავსებდა თემებს – მთიულეთს, გუდამაყარს, ხანდოსა და ჭართალს. ერთი შეხედვით ამ უბრალო ჭეშმარიტების წარმოჩენას ხანგრძლივი და დაძაბული შრომა დასჭირდა. ჯერ დაბეჯითებით გასარკვევი გახდა არაგვის ხეობის ეთ-

ნონიმიკა. თითქოს აქ ყველაფერი რიგზე უნდა ყოფილიყო, მაგრამ აღმოჩნდნენ მეკლევარები, რომლებმაც ძველი „უკუღმართული ტრადიციის“ თანახმად, ფხოველები, მთიულები და წარმოიდგინეთ წილკნელებიც კი ცალკე ხალხებად გამოაცხადეს (გვ. 8). იყო დრო, როდესაც მეფის რუსეთის „ნაფიცი სწაველები“ საქართველოს თითო კუთხის მცხოვრებლებში ცალ-ცალკე ეთნოსს ხედავდნენ და ამ ვითომდა – „ხალხების“ შესწავლა დიდ აღმოჩენად ეთვლებოდათ. იქმნებოდა სათანადო სტატისტიკაც და ა. შ. ასეთ ვითარებაში სარეცენზიო წიგნი ძვირფასი შენაძენია. კრიტიკულად არის რა შეფასებული აბსოლუტურად ყველა მონაცემი, თვალწინ არაგვის ხეობის ეთნონიმიკის სრული სურათი გვეშლება. ცნობილია, რომ ეროვნებათა შორის ყოველგვარი გაუგებრობის წყარო ისტორიული სიმართლის უცოდინარობაა. მით უმეტეს, სამწუხაროდ, ჯერ კიდევ არსებობენ „მეცნიერები“, რომლებიც ხალხთა მეგობრობის საზიანოდ ფაქტებს ამრუდებენ და ხელოვნურ დაძაბულობას ქმნიან.

გაუგებრობათა ერთ-ერთი სათავე ცნებების აღრევაა: „მთიანეთი“, „მთიულეთი“, „მთიელი“, „მთიული“, რასაც დასაბამი ჯერ კიდევ, ძალაუნებურად, ძველმა ქართველმა მემკთიანეებმა მისცეს. მეკლევარს გამოვლენილი აქვს ამ ტერმინებს ვინ როგორ ხმარობდა და ასკენის: საყურადღებოა, რომ ვახუშტი ბაგრატიონთან ტერმინების „მთიულის“ და „მთიელის“ პარალელურად ხმარების ფაქტი არ დგინდება. ვახუშტიმ გაითვალისწინა ამ ტერმინების იგივეობა და ამიტომ საჭიროდ ჩათვალა მათგან მხოლოდ ერთი („მთეულნი“) დაენერგა ხმარებაში. ამასთან, თუ ვახუშტის თხზულების ისტორიულ ნაწილში ტერმინი „მთეული“ ნიშნავს, როგორც კავკასიელ, ისე ქართველ მთიელებს. მისი ნაშრომის ისტორიულ-გეოგრაფიულ ნაწილში სიტყვა „მთიული“, როგორც წესი, უკვე ქართველ მთიელთა ერთ-ერთი ტომის კონკრეტულ სახელწოდებად წარმოგვიდგება (გვ. 10).

ვახტანგ ითონიშვილი ადგენს რა ქართლ-კახეთის მთიანეთის თემებს, არაგვის მთიელებში აერთიანებს ჭართლებს, ხანდოელებს, გუდამაყრელებს, ცხავატელებს

და ხადელებს. „არაგვის მთიულეთში“ ისტორიულად შედიოდა აგრეთვე ხევი და თრუსო, რომლის მკვიდრნი – მოხვევები და დვალეები (მოგვიანებით თრუსოში ჩამოსახლდნენ ოსები) წყრილობით წყაროებში, აგრეთვე „არაგვის მთიულების“ ზოგადი სახელწოდებით ფიგურირებენ (გვ. 14). ეს იმიტომ რომ თავის დროზე, „არაგვი“ ერქვა თერგსაც, რაც შეეხება ფხოვის – მერმინდელ ფშაგ-ხევსურეთს – „ტერიტორიულად უთუოდ კახეთის მთიანეთში თავსდება“ (გვ. 15).

ნიშნდობლივია, რომ აღმოსაელეთ საქართველოს მთიანეთი ვახუშტი ბაგრატიონმა მკვეთრად გამიჯნა ქართლისა და კახეთის მთიანეთად – წერს ავტორი, – ქსნისა, დიდი და პატარა ღიახვის ხეობებთან ერთად ქართლის მთიანეთი (ჭართალი, ხანდო, გუდამაყარი, მთიულეთი, ხევი, თრუსო), ხოლო კახეთის მთიანეთს მიაკუთვნა: ხევსურეთი, ფშავი, თუშეთი და დიდოეთი. ანალოგიურ დაყოფას გეტაფაზობს იოანე ბაგრატიონიც (გვ. 15-16).

ამჯერად, ფხოვის არაგვის ხეობაში ლოკალიზაცია და წილკნის საეპისკოპოსოში შეყვანა ისტორიული უზუსტობაა. ავტორის მსჯელობა ლოგიკას მოკლებული არ არის, მაგრამ, ვფიქრობთ, გათვალისწინებული უნდა იყოს საზღვრების დადგენის ძველქართული ტრადიცია, რომელიც წყალგამყოფების პრინციპს ეყრდნობა, რასაც სრულიად სამართლიანად, გადამწვეტ მნიშვნელობას ანიჭებს პროფ. დ. მუსხელიშვილი.

ცნობილია, რომ ვახუშტი ბაგრატიონმა საქართველოს მთა და ბარი მკვენახეობის გაერცვლების მიხედვით დაყო. ასეთ ნიშნულად მან არაგვის ხეობაში ანანური მიიხსნია. რა თქმა უნდა, არცერთ მკვლევარს ვრცელი მსჯელობა არ დასჭირდებოდა, რომ სამეცნიერო ლიტერატურაში ასეთ მიჯნად რატომღაც ჭართალი არ დაესახელებინათ. სპეციალური ლიტერატურისა და ისტორიული წყაროების ანალიზით ცხადადაა დასაბუთებული, რომ ყოველად შეუძლებელია „ქუეყანა“ ჭართალს ასეთი პრეტენზია ჰქონოდეს. არა მარტო გეოგრაფიულ-ბოტანიკური, არამედ არაგვის ხეობის მთასა და ბარს შორის „სოციალური“ საზღვარიც ანანურზე უნდა გადიოდეს, თუმცა ამ „სოციალურში“ რა იგულისხმება, მთლად ნათლად გამოკვეთილი

როდია. გეოგრაფიულ-ბოტანიკური საზღვარი მყარია და იშვიათად ცვალებადი. რაც შეეხება ისტორიულ-ეთნოგრაფიულსა და, მეტადრე, სოციალურ-პოლიტიკურს, შედარებით არამდგრადია და ამდენად ძნელად დასადგენი, თუმცა სოციალური ჩამორჩენილობა ან დაწინაურება, ჩვენი ღრმა რწმენით, რელიეფზე მეტად პირობითადაა დამოკიდებული.

საგანგებო თავი აქვს დათმობილი არაგვის ხეობის მთის კუთხეების ლოკალიზაციის საკითხებს მე-18-მე-19 საუკუნეების მკვლევართა შრომებსა და ამავე პერიოდის წერილობით წყაროებში. კრიტიკული მიმოხილვა და მონაცემების ურთიერთ შეჯერების საფუძველზე მიღებულია დასკვნა: მე-18-მე-19 სს. ავტორებთან (ვახუშტი ბაგრატიონი, ი. ბაგრატიონი, თ. ბაგრატიონი, ნ. ჭილაშვილი, ფ. ლანდი, ნ. ნიკიფოროვი და სხვ.). აგრეთვე ამავე პერიოდის სტატისტიკურ მასალებსა და სხვადასხვა სახის დოკუმენტებში მთიულეთი, გუდამაყარი, ხანდო და ჭართალი ერთმანეთის მეზობლად ფიგურირებენ; ამასთან ხსენებული პერიოდის წერილობითი წყაროების მონაცემების მიხედვით ნათელი წარმოდგენა გვექმნება დასახელებულ კუთხეებში მცხოვრებ ქართველ მთიელებზე (მთიულებზე, გუდამაყრელებზე, ხანდოელებზე და ქართლელებზე), რომელთა ეთნიკური ნომენკლატურის განსაზღვრაში რაიმე გაუგებრობას, იშვიათი გამონაკლისის გარდა, არსებითად არც აქვს ადგილი (გვ. 68).

წერილობითი წყაროების არამართებული ინტერპრეტაციის საფუძველზე ჩვენს სამეცნიერო ლიტერატურაში თავი იჩინა მთიულეთთან გუდამაყრისა და ხანდოს გაიგივების ტენდენციამ. ზოგიერთმა მკვლევარმა მთიულეთის საზღვარი სამხრეთით უინვალამდე გადმოიტანა, ხოლო ჩრდილოეთით ოსები დაუმეზობლა. როგორც ჩანს, ამ ავტორს მხედველობაში აქვს მთიულეთის ტერიტორიაზე (დუდის ხევი, ჯვრის უღელტეხილის რაიონი) და ქსნის ხეობის მაღალმთიან ნაწილში (ქაშურის ხეობა) ოსების დასახლება გვიანფოდალურ ხანაში და ამის შედეგად მთიულებთან მათი დამეზობლება. მაგრამ საქართველოს ამა თუ იმ ხეობაში ოსების დასახლება და ამ გზით ქართულ მოსახლეობასთან მათი დამეზობლება სრულებითაც არ

ნიშნავს იმას, რომ მთიულეთის ჩრდილოეთიდან და დასავლეთიდან ოსეთი ესაზღვრებოდა. განმარტებას არ უნდა საჭიროებდეს ის ფაქტი, რომ დასავლეთი მხრიდან მთიულეთს ესაზღვრება ქსნის ხეობა, კერძოდ, ცხრაშმის ხევი, ხოლო ჩრდილოეთი მხრიდან – ხევი (ყაზბეგის რაიონი) (გვ. 75).

კვლევა-ძიების საბოლოო შედეგი ასეთია: ისტორიულ-ეთნოგრაფიული წყაროების ანალიზი და არსებული ლიტერატურის კრიტიკული განხილვა ნათელყოფს, რომ გუდამაყარი, ხანდო და ჭართალი მთიულეთის ფარგლებში არ შედის. გუდამაყარი შავი (გუდამაყრის) არაგვის ხეობას მოიცავს და აღმოსავლეთიდან ემიჯნება მთიულეთს, ხოლო ხანდო წარმოადგენს რა დამოუკიდებლად არსებულ კუთხეს აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთში (და არა მთიულეთის ნაწილს, როგორც ეს სპეციალურ ლიტერატურაშია აღნიშნული), სამხრეთიდან ემეზობლება მთიულეთს. რაც შეეხება ჭართალს, მას ტერიტორიულად არაგვის ხეობის ერთი განსაზღვრული მონაკვეთი უჭირავს ხანდოს და ანანურს შორის (გვ. 82).

აგეორი აღადგენს მთიულეთის (ძველი ხადა-ცხავატის), გუდამაყრის, ხანდოს და ჭართალის ყველა სოფლის თუ ნასოფლარის სახელწოდებას, მათი გეოგრაფიული მდებარეობის აღნიშვნით, დღეს არსებული მდგომარეობის ჩვენებით (მიტოვებულია თუ მიტოვების პირასაა მისული და სხვ.). რა თქმა უნდა, ცალ-ცალკეა განხილული ტერიტორიულ თემებად დარაიონების ისტორიული სიღრმიდან მომდინარე თანამედროვე ვითარების შეძლებისდაგვარად ასახვით.

საკუთრივ მთიულეთის შესახებ მკვლევარი წერს, რომ გეოგრაფიული ნიშნის მიხედვით მისი ტერიტორია ორ ნაწილად იყოფა: მაღალმთიანი ზემო ნაწილი თავმთიულეთად იწოდება, ხოლო ქვემო – მთიულეთად. ასეთი გეოგრაფიული დაყოფა არ უნდა აირიოს ამ კუთხის ტერიტორიულ თემებად დარაიონების ისტორიულ ტრადიციასთან, რომლის მოქმედების ძალით ერთმანეთთან შეპირისპირებაში განხილება არა თავი და ბოლო მთიულეთი, არამედ ხადა და ცხავატი. საყურადღებოა, რომ მთიულეთში დროთა განმავლობაში წარმატებით განხორციელდა. ამ კუთხის გეოგრაფიული დარაიონებისა და ტერიტორიულ თემებად დაყოფის უბ

ველეის ტრადიციების შერწყმა, რასაც მოწმობს ხალხური ლექსის შემდეგი სტრიქონები: „თავს ხადა, ბოლოს ცხავატი, შეიქმნა დიდი ერიო“ (გვ. 123).

წილკნის თემის მდებარეობის საკითხის გაშუქებასთან დაკავშირებით გასათვალისწინებელია ის გარემოებაც, რომ ქართულ წერილობით წყაროებში წილკნელები იხსენიებიან ფხოველებთან, გუდამაყრელებთან და ჭართლელებთან ერთად და არა მათთან მეზობლობაში, როგორც ამის შესახებ იყო აღნიშნული. მაგრამ რა კუთხითაც არ უნდა მიეუდგეთ ხადის თემისა და წილკნის ურთიერთმომართების საკითხს, ყოვლად გამორიცხულია იმის შესაძლებლობა, რომ ბარის ზოლში ლოკალიზებული ძველი წილკნის თემი არაგვის ხეობის სათავეში მდებარე ტერიტორიულ ერთეულად იქნეს გააზრებული. საამისო პირობას არ ქმნის ჩვენს ხელთ არსებული ისტორიულ-გეოგრაფიული მონაცემების ობიექტური ანალიზი, რაც საბოლოო ანგარიშით იმ აზრისაკენ გვეწევა, რომ ხადის ტერიტორიაზე ოდითგანვე აღნიშნული სახელწოდების მატარებელი „ქვეყანა“ ლოკალიზდებოდა, ხოლო ამ ქვეყნის მკვიდრთ ძველთაგანვე შეადგენდნენ ჯერ ხადელებად, შემდგომში კი მთიულებად სახელდებული მთიელები (გვ. 112).

ასეთია ავტორის ლოგიკა, რასაც შეუძლებელია არ დავეთანხმო.

გუდამაყარს ცალკე კუთხისთვის დამახასიათებელი მკვეთრად გამოყოფილი გეოგრაფიული და ისტორიულ-ეთნოგრაფიული საზღვრები აქვს. ეთნოგრაფიული მონაცემებით იგი სამ ძირითად ნაწილად იყოფა: თავგუდამაყრად, საშუალო თემად და „ქოით თემად“ (გვ. 133). მსგავსი გეოგრაფიული დარაიონება, როგორც ვიცით, დამახასიათებელია მთიულეთისთვისაც.

მკვლევარი ახდენს რა ხანდოს სრულ ლოკალიზაციას, დაწვრილებით განიხილავს მისი ყველა სოფლის მდებარეობას, სალოცავებს, დღეობებს, საგვარეულო გადმოცემებს, გვარის შიგნით პატრონიმიულ დანაყოფებს და ა. შ. დასკვნა შემდეგნაირია:

ხანდოს სოფლები მთის ტიპური დასახლებებია მათი ფორმისა და სტრუქტურის მიხედვითაც. დასახლების ძვე-

ლი სახეობისთვის დამახასიათებელი იყო სოფლის შიგნით ერთი გვარით მჭიდროდ დასახლებული უბნების არსებობა. დაკვირვებამ გეისენა სოფლის მონოგენურობის პირველადობა, რომლის შეცვლა პოლიგენურობით გამოიწვია, ერთი მხრივ, მკვიდრი გვარიდან ახალი გვარის გამოყოფამ, ხოლო მეორე მხრივ, სხვაგნინდან მოსულთა დამკვიდრებამ. დროთა ვითარებაში მივიღეთ მონოგენურ და პოლიგენურ დასახლებათა თანაარსებობა, რაც ზემოხსენებული სოციალური პროცესის ლოგიკური შედეგია. რაც შეეხება თვით გვარის სტრუქტურას, იგი წარმოადგენს პატარ-პატარა ნათესაური ჯგუფების ანუ პატრონიმიული ერთეულების გაერთიანებას. ასეთი ერთეულების ადგილობრივი სახელწოდებებია „მამიშვილობა“ ან „ჩამომავლობა“, რომლის შემადგენლობაში გაერთიანებულია რამდენიმე კომლი. ამდენად, მამიშვილობის პარალელურად „კომლის“ ხმარება, რაც ზოგჯერ გვხვდება, ერთგვარ გაუგებრობას ქმნის, ვინაიდან ხელოვნური გათანაბრება ხდება პატრონიმიასა და ოჯახის აღმნიშვნელ სოციალურ ტერმინებს შორის (გვ. 150).

ნაშრომის დასასრულს, გეცნობით ჭართალს, რომელიც წერილობით წყაროებში მე-11 საუკუნიდან იხსენიება. ჭართალის თანამედროვე მოსახლეობა გვიანდელია (დაახლ. მე-19-მე-20 სს.), ამიტომ ამ ისტორიული კუთხის დამახასიათებელი ტრადიციები მის ყოფაში შემონახული არ არის, მაგრამ ეს გარემოება არ გამოდგება უარყოფით ჭართალის, როგორც ისტორიულ-ეთნოგრაფიული ერთეულის არსებობა, რაც ისტორიული მონაცემებით აშკარაა. ჭართალელთა ვინაობით დაინტერესება, — ხაზგასმით აღნიშნავს ავტორი, — არავითარ შემთხვევაში არ გულისხმობს მათი არსებობის ეჭვქვეშ დაყენებას (და მით უმეტეს ხელაღებით უარყოფას). ეს აუცილებლად გასათვალისწინებელია სამერმისო კვლევა-ძიებისათვის, რაც ქართლის მთიანეთში მიმდინარე ეთნიკური პროცესების კომპლექსური (ისტორიულ-ეთნოგრაფიული, არქეოლოგიური და ენათმეცნიერული) შესწავლის უმნიშვნელოვანეს ამოცანას უკავშირდება (გვ. 156).

მაშ ასე, კვლევა-ძიება არა თუ მთავრდება, არამედ ახლა იწყება. შეიძლება ითქვას, განხილული მონოგრაფია

შესავალი ნაწილია არაგვის ხეობის ისტორიულ-ეთნოგრაფიული შესწავლისა. ჯერ მხოლოდ თითოეული კუთხეა სწორად ლოკალიზებული, კრიტიკის ქარცეცხლშია გატარებული გადაცდომანი და შეუსაბამობანი. ამჯერად ასეთივე ენერგიულ, დაუინებით კვლევას, საქმის ცოდნით ჩაძიებას მოელის არაგვის ხეობის ყოველი სოფელი, მეტადრე, რომ იქაც მრავლდება ნასოფლარები და გაქრობის პირას მისული დასახლებანი. ისე ვერავენ ვერ გამოიკვლევენ მოსახლეობის მოძრაობას, ურბანიზაციის პროცესს, ტრადიციული მეურნეობის თანამედროვეობასთან შეთანაწყობის აუცილებლობას და ამ სათუთ სფეროში არსებულ მძიმე ვითარებას, ყოფაში მატერიალური კულტურის ძეგლების როლს, რელიგიურ დანაშრევებს, მცხოვრებთა ნიუთიერ და სულიერ მოთხოვნილებებს, როგორც ეთნოგრაფი. ეთნოგრაფი ხომ ხალხსა და მის ყოფას მთლიანობაში სწავლობს, წარსულის გამოცდილებათა გათვალისწინებით და მომავლის პერსპექტივების დანახვა-განჭკრეტით.

სარეცენზიო წიგნის მეოხებით საკვლევი რეგიონის მისამართი ზუსტადაა დადგენილი. გადაწვეტილია ეთნოგრაფიული მუშაობის არსებითი საკითხი. სახელდობრ, მოცემულია კონკრეტულ გეოგრაფიულ გარემოში კონკრეტული ეთნოსის ისტორიულ-ყოფითი სარბიელი, განსახლები-სა და თითოეული კუთხის ჩამოყალიბების თავისებურებანი. სანამ სოფლის მოსახლეობას ჯერ კიდევ შენარჩუნებული აქვს ხსოვნა მამაპაპური ცოდნა-გამოცდილებისა, კიდევ იცის კუთვნილი საცხოვრისის, საკუთარი შთამომავლობის თავგადასავალი, პრაქტიკულად და თეორიულად შეცნობილ-გააზრებული აქვს სამოქმედო გარემო, თუ გნებავთ, საგვარეულო გადმოცემებსა და ადგილმდებარეობის სახელწოდებებში, მანამ უნდა მოესწროს ამ სასიცოცხლოდ აუცილებელი მასალის შეკრება. სწორედ ეთნოგრაფს, ვახტანგ ითონიშვილის დონის მომზადების სპეციალისტს, ძალუძს ხალხში დაუნჯებელი, ეროვნული ისტორიისათვის ესოდენ საჭირო საგანძური მეცნიერების კუთვნილება გახადოს. ასეთი მიდგომით და თავდაუზოგავი შრომით გამოძიებულ-გამოკვლეული უნდა იყოს საქართველოს ყველა ხეობა. ვერც წერილობითი წყაროები და ვერც

არქეოლოგიური გათხრების მონაპოვრები ვერ აანაზღაურებს ქართველი ხალხის დღემდე მოღწეულ მრავალსაუკუნოვან ცოდნა-გამოცდილებას, ჩვენს თვალწინ ასე განუკითხავად რომ იკარგება. დროა, ყოველმა ეთნოგრაფმა გულმხურვალებითა და საქმის სიყვარულით აღასრულოს დაკისრებული მოვალეობა. მაშინ საქართველოს ეთნოგრაფიულ რუკას თეთრი ლაქები ძლიერ შეუმცირდება.

ამავე წიგნის შესახებ მეორე წელს ჟ. „ცისკარში“ (1988 წ. №11) გამოქვეყნდა პროფესორ ილია ანთელავას საფუძვლიანად არგუმენტირებული რეცენზია სახელწოდებით – „მნიშვნელოვანი ნაშრომი მთის კუთხეების ლოკალიზაციისა და ეთნონიმიკის შესახებ“, ი. ანთელავა წერს:

გამომცემლობა „მეცნიერებათ“ 1986 წ. დასტამბა ისტორიის მეცნიერებათა კანდიდატის ვახტანგ ითონიშვილის მონოგრაფია „არაგვის ხეობა (მთის კუთხეების ლოკალიზაციისა და ეთნონიმიკის საკითხები)“. ნაშრომი დაფუძნებულია წერილობით საისტორიო წყაროებსა და ისტორიულ-ეთნოგრაფიულ ლიტერატურაზე. საკვლევი თემა მნიშვნელოვნად გაამდიდრა მონოგრაფიის ავტორის მიერ 1979-1984 წწ. მთიულეთში, გუდამაყარში, ხანდოსა და ჭართალში მოპოვებულმა ეთნოგრაფიულმა მასალამ. განსახილველი ნაშრომი წარმოადგენს მნიშვნელოვან ისტორიულ-ეთნოგრაფიულ გამოკვლევას, რომელიც საგრძნობი წვლილია საქართველოს მთიანეთის კომპლექსური შესწავლის საქმეში და ეხმაურება საქართველოს კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტისა და რესპუბლიკის მინისტრთა საბჭოს მიერ დაგეგმილ ღონისძიებებს საქართველოს მთიანეთის აღორძინებისათვის.

რამდენადაც მთიულეთის, გუდამაყრის, ხანდოსა და ჭართლის ლოკალიზაციის საკითხებში დაშვებული შეცდომების გამომწვევე ერთ-ერთ უმთავრეს მიზეზს წარმოადგენდა ცნებების „მთიულეთის“ და „მთიანეთის“, აგრეთვე „მთიულის“ და „მთიელის“ ერთმანეთში არევა, ნაშრომის პირველ თავში ყურადღება აქცენტირებულია ტერმინ „მთიულეთის“ მნიშვნელობის განსაზღვრაზე.

დადგენილია, რომ ხსენებული ცნებების იდენტიფიკაციის ტრადიციას ბარში ჩაეყარა საფუძველი და მან აქ ისე მტკიცედ მოიკიდა ფეხი, რომ დღემდე ბარის მკვიდრთა დიდი ნაწილი ტერმინ „მთიულს“ მთიელის მნიშვნელობით ხმარობს, ხოლო ცნება მთიულეთის ქვეშ გულისხმობს მთიანეთს. სწორედ ამ ტრადიციისადმი ერთგულებამ ძველ ქართულ ისტორიკოსებს არ მისცა ხსენებულ ტერმინებს შორის არსებითი შინაარსობრივი სხვაობის დანახვის შესაძლებლობა, რის კვალობაზეც ძველ ქართულ წერილობით წყაროებში, ვახუშტი ბაგრატიონამდე, „მთიული“ (ან „მთიელი“) ზოგადად „მთიელს“, ხოლო „მთიულეთი“ (ან „მთიულეთი“) ზოგადად „მთიანეთის“ აღმნიშვნელ ისტორიულ-გეოგრაფიულ ცნებებად ფიგურირებენ.

ასეთი ხარვეზის მიუხედავად წერილობითი წყაროების ცნობების კრიტიკული შეფასების საფუძველზე წიგნში დაზუსტებულია აღმოსავლეთ საქართველოს „მთიულთა“ (ე. ი. მთიელთა) შემადგენლობა, რომელშიც ირიცხებიან ფხოველები (გვიანდელი ფშაველები და ხევსურები), თუშები, თიანელები, მოხევეები, ხადელები და ცხავატელები (გვიანდელი მთიულები), გუდამაყრელები, ჭართლელები, ხანდოელები და ცხრაზმელები. დასახელებულ „მთიელ კაცთა“ სამოსახლო ქვეყნებს შესაბამისად შეადგენდნენ ფხოვი (გვიანდელი ფშავი და ხევსურეთი), თუშეთი, თიანეთი, ხევი, ხადა, ცხავატი (ხადა და ცხავატი მოგვიანებით ქმნიან ერთ განსაზღვრულ ისტორიულ-ეთნოგრაფიულ მხარეს – მთიულეთს). გუდამაყარი, ჭართალი, ხანდო და ცხრაზმა.

დამოწმებული სიიდან გამოირიცხნენ სამეცნიერო ლიტერატურაში მთიელებად გააზრებული „ერწოელნი“, „წილკანელნი“ და „ყვარელნი“, რომელთაგან ერწოელები

და წილკნელები ბარის რაიონებში მცხოვრებლებად დახასიათებას იმსახურებენ, ხოლო რაც შეეხება ყვარლელთ, ეს უკანასკნელნი თიანელთა ეთნოგრაფიულ ჯგუფის შემადგენლობაში უნდა ეგულისხმათ. სამაგიეროდ სიას შეემატნენ ხანდოელები.

წერილობით მონაცემებზე დაყრდნობით ნაშრომში პირველად განხორციელდა აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთის დაყოფა ცალკეულ ისტორიულ-გეოგრაფიულ რეგიონებად (კახეთის მთიანეთი, არაგვის მთიანეთი) და ამ რეგიონების მიხედვით სხვადასხვა მთის კუთხეების დაჯგუფება.

მოცემულ დარაიონებასთან დაკავშირებით დაზუსტდა არაგვის ხეობის, როგორც დამოუკიდებელი ისტორიულ-გეოგრაფიული რეგიონის, ფარგლები. დადგინდა, რომ არაგვის ხეობა ოდითგანვე ქართლის მთიანეთის სფეროში შემავალი თავისი მთის ზონითურთ, მოიცავს წერილობით წყაროებში ქართლის არაგვად (ჯუანშერი) და შავ არაგვად (ვახუშტი) სახელდებულ მდინარის ხეობას, მისი შენაკადი ხეობითურთ (გუდამაყრის ხევი, ხანდოს ხევი, ჭართლის ხევი და სხვ.), რომლის მკვიდრნი ძველთაგანვე იწოდებოდნენ არაგველებად („არაგველნი“), კონკრეტულად „მთის კაცნი“ კი არაგვის მთიულებად („მთიულნი არაგვისა“).

განმარტებულია, რომ ისტორიული ტრადიცია ცნება „არაგვის“ ქვეშ საკუთრივ ქართლის არაგვის გარდა პირიქითი არაგვის (გვიანდელი თურგის) ხეობასაც აერთიანებდა, ხოლო იქ ლოკალიზებული მთის კუთხეების – ხევისა და თრუსოს მოსახლეებს (მოხვეეებსა და დვალეებს, მერმე კი თრუსოში დასახლებულ ოსებს) არაგვის მთიულებს („მთიულნი არაგვისა“) სახელწოდებით გვაცნობდა. ამგვარ მიდგომას საფუძვლად დაედო მდინარეთა ერთიანი სახელწოდება და ერთი პოლიტიკურ-ადმინისტრაციული ერთეულის (იგულისხმება არაგვის საერისთავო) შემადგენელ ნაწილებად „ორი არაგვის“ ხეობის ყოფნა. მაგრამ ეს გარემოება არ უნდა აღძრავდეს მეზობელი ხეობების მარტოოდენ ერთ ისტორიულ-გეოგრაფიულ რეგიონად – არაგვის ხეობად გააზრების მოთხოვნილებას, რაც თავის დროზე გაუჩნდა ზოგიერთ მკვლევარს და რის გამოც სპეციალური ლიტერატურაში არაგვის ხეობის შემადგენელ მთის თემე-

ბად იქნა განხილული ხევი და თრუსო. ასეთი კვალიფიკაციისას არა არის დანახული არსებითი სხვაობა შემკრებლობითი მნიშვნელობით ხმარებულ ცნება „არაგვის“ და მხოლოდ ერთი კონკრეტული ხეობის მისამართით გამოყენებულ ტერმინ „არაგვის ხეობას“ შორის.

იგივე ითქმის არაგვის ხეობის შემადგენელ კუთხეებად ოდითგანვე კახეთის მთიანეთის სფეროში შემავალი ფშავისა და ხევსურეთის (ძველი ფხოვის) გააზრების ცდაზე, რასაც ასევე პქონდა ადგილი სამეცნიერო ლიტერატურაში. ამ შემთხვევაში შეცნობის წყაროდ იქცა ზოგიერთი მკვლევრის გადაწყვეტილება, რომ არაგვის ხეობის მიჯნები დაედგინა მდ. არაგვის აუზის მოცულობის შესაბამისად ან კიდევ მდინარეთა სახელწოდებების დამთხვევის (ფშავის არაგვი, ხევსურეთის არაგვი, გუდამაყრის არაგვი, მთიულეთის არაგვი) მიხედვით.

სარეცენზიო ნაშრომის მეორე თავში გაშუქებულია არაგვის ხეობის მთის და ბარის ზონებად დაყოფის საკითხი, რომლის არასწორი ინტერპრეტაცია ასევე იქცა საკვლევი მხარეების, ავტორის აზრით, მცდარი ლოკალიზაციის ერთ-ერთ მიზეზად.

ისტორიულ-ეთნოგრაფიულ მონაცემებზე დაფუძნებით დადგენილია, რომ გეოგრაფიული, სასოფლო-სამეურნეო (ბოტანიკური) და ისტორიულ-ეთნოგრაფიული ნიშნის მიხედვით არაგვის ხეობაში მთისა და ბარის ზონების მიჯნას ანანური წარმოადგენდა. ამ პუნქტის ზევით, ჯერის უღელტეხილამდე გაერცობილ ტერიტორიაზე, ლოკალიზებულია ჩვენთვის საინტერესო მთის კუთხეები.

ნაშრომის ამ მონაკვეთში განსაკუთრებით დიდი ადგილი დაეთმო იმის ჩვენებას, თუ რა შედეგები მოჰყვა არაგვის ხეობის მთისა და ბარის ზონების აღსანიშნავად წერილობით წყაროებში ნახმარი ცალკეული სიტყვების ცალმხრივად ახსნას, როდესაც ზოგიერთმა მკვლევარმა პირაქეთი და პირიქითი არაგვის ხეობების ფარგლებში ჯერ ორი (შემდეგ კი სამი) საერისთავოს არსებობის დამტკიცების ცდა შემოგვთავაზა. ავტორის აზრით ვითარების ასეთი შეფასება არ შეესაბამება სინამდვილეს. აღნიშნულ დებულებებში სათანადო კორექტივებია შეტანილი, რამაც

მოითხოვა არაგვის საერისთავოს, როგორც სათავადოს, წარმოქმნის საკითხის სრულიად ახლებურად გააზრება; წერილობითი წყაროების შეძლებისამებრ ჩადრმაგებული ანალიზიც ხომ ავტორის ამის უფლებას აძლევდა.

მესამე თავში, უწინარეს ყოვლისა, შეფასებულია ვახუშტი ბაგრატიონის ნაშრომის მნიშვნელობა საკვლევი საკითხისათვის. აღნიშნულია, რომ ვახუშტი პირველი იყო ქართველ ისტორიკოსთა შორის, ვინც „მთიულეთი“ ერთი კუთხის ლოკალურ სახელწოდებად გაიაზრა. მისი დამსახურებაა მთიულეთისა და მეზობელი კუთხეების შემოფარგვლა გეოგრაფიული, ისტორიული და ეთნოგრაფიული ნიშნის მიხედვით, „მთიულთა“ დახასიათება ქართველ მთიელთა დამოუკიდებელ ეთნოგრაფიულ ჯგუფად.

ვახუშტის ცნობებზე დაყრდნობით აღნიშნულია, რომ XVIII ს-ში მთიულეთი, გუდამაყარი, ხანდო, ჭართალი და ხევი უკვე ერთმანეთის მომიჯნავე ტერიტორიულ ერთეულებს წარმოადგენდნენ, რომელთა მკიდრნი (მთიულები, გუდამაყრელები, ხანდოელები, ჭართლელები, მოხევეები) უსათუოდ თავ-თავისი სახელწოდებების მქონე „არაგველებად“ უნდა ვიგულოთ.

მაინც რითი უნდა აიხსნას ის ფაქტი, რომ ძველ ქართულ საისტორიო წყაროებში (XI-XVII სს.) ვახუშტი ბაგრატიონამდე, მთიულეთის როგორც დამოუკიდებელი მთის კუთხის და მთიულების, როგორც ქართველ მთიელთა ეთნოგრაფიული ჯგუფის შესახებ, პირდაპირ ცნობას არსად ვხვდებით.

ამ კითხვასთან დაკავშირებით სარეცენზიო ნაშრომში გამოთქმულია შემდეგი მოსაზრებები:

1. მთიულეთის ჩამოყალიბება ცალკე კუთხედ შედარებით გვიან უნდა მომხდარიყო, რამდენადაც ცნება „მთიულეთის“ ქვეშ გაერთიანებული იყო მთის მრავალი „ქვეყანა“ თუ „ხევი“. მათ შორის, ხადა და ცხავატი. ყველა მთიელი, ხადელ-ცხავატელთა ჩათვლით, „მთიულის“ ზოგადი სახელწოდებით იყო ცნობილი. დროთა ვითარებაში, ცნება მთიულეთი, როგორც ჩანს, თანდათან დაეიწროვდა და საბოლოოდ კუთხური გაგებით მხოლოდ არაგვის ხეობას, სახელდობრ, ხადა-ცხავატის ტერიტორიას შემორჩა. ხადამ

და ცხავატმა, მართალია, შეინარჩუნეს თავიანთი ძველი სახელწოდებები, მაგრამ უკვე როგორც „მთიულეთად“ სახელდებული კუთხის შემადგენელმა თემებმა. ამის შესაბამისად, ხადელებსა და ცხავატელებს მთიულები ეწოდათ და ისინი ვახუშტი ბაგრატიონისათვის, როგორც ჩანს, უკვე ამ სახელწოდებით იყვნენ ცნობილნი.

2. შესაძლოა, მთიულეთი ცალკე კუთხედ ძველთაგანვე არსებობდა, მაგრამ მის ლოკალიზაციას ართულებდა ქართველ ისტორიკოსთა მიერ ცნებების „მთიულეთისა“ და „მთიანეთის“ ერთმანეთთან გაიგივების ფაქტორი. როგორც ჩანს, მათ ნაშრომებში კუთხური სახელწოდება „მთიულეთი“ მექანიკურად იკარგებოდა სიტყვა „მთიანეთთან“ სიტყვა „მთიულეთის“ შინაარსობრივი იდენტიფიკაციის გამო და ვახუშტი ბაგრატიონამდე არავენ დაინტერესებულა ამ საკითხში გარკვეული სიცხადის შეტანით. შესაძლოა, ვახუშტიმ ძველებური მნიშვნელობა დაუბრუნა სიტყვა „მთიულეთს“ და დააზუსტა მთიულეთის, როგორც ოდითაგანვე დამოუკიდებლად არსებული კუთხის, პირვანდელი საზღვრები. სხვაგვარად ჭირს კიდევ იმ ფაქტის ახსნა, რომ XI-XVI სს. წყაროებში მთიულეთი ცალკე კუთხედ არსად ფიგურირებს, ვახუშტისთან კი ის აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთის მტკიცედ ლოკალიზებულ კუთხედ წარმოგიდგება. თუ XVII ს. დოკუმენტებში სიტყვა „მთიულეთი“ ჯერ კიდევ მთიანეთის აღმნიშვნელი გეოგრაფიული ცნებაა, ვახუშტის ნაშრომში „ანანურს ზემო“ დასახელებულია უკვე ოთხი ტერიტორიული ერთეული: ჭართალის, ხანდოს, გუდამაყრისა და მთიულეთის სახით.

XVIII ს-ის სხვა დოკუმენტებშიც ანალოგიურ ვითარებასთან გვაქვს საქმე. საწინააღმდეგოს არაფერს ამბობს ამავე პერიოდის სტატისტიკური მასალა (1774 წლის არაგვის ხეობის მთის ზოლის მოსახლეობის აღწერა, 1781 წლის არაგვის ხეობის აღწერა) და მთელ რიგ ავტორთა (გიულდენშტედტი, იოანე ბაგრატიონი და სხვ.) ნაშრომები.

იგივე ითქმის XIX ს-ის ლიტერატურის (ნ. ჭილაშვილი, ნ. ნიკიფოროვი, ფ. ლანდი, ე. ვეიდენბაუმი და სხვ.) მონაცემების შესახებ.

ავტორის აზრით, XVIII-XIX ს-ის წერილობითი წყაროების, სტატიკური მასალისა და მრავალრიცხოვან ავტორთა ნაშრომების გაანალიზება ცხადყოფს მთიულეთის, გუდამაყრის, ხანდოსა და ჭართლის დამოუკიდებელ, ერთმანეთის მეზობლად მდებარე კუთხეებად არსებობას.

ნაშრომის მეოთხე თავში ნაჩვენებია, თუ როგორ შუქდებოდა ქართულ საბჭოთა ისტორიოგრაფიაში არაგვის ხეობის ლოკალიზაციისა და ეთნონიმიკის საკითხები. თანმიმდევრულადაა გამომზეურებული საკვლევი კუთხეების არასწორი ლოკალიზაციის გამომწვევი მიზეზები, როგორებიცაა ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მონაცემების მცდარი ანალიზი და ცნებების „მთიულის“ და „მთიელის“ ერთმანეთთან გაიგივება, რაზეც წინა თავებშიც გაკეთდა მინიშნება.

ავტორი აღნიშნავს, რომ საკვლევი კუთხეების არასწორ ლოკალიზაციას ძირითადად განაპირობებდა მკვლევართა მიერ მთიულეთის სამხრეთ მიჯნად მთიულეთკარის, მენესოს, ანანურის ან ჟინვალის მიჩნევა, რაც იწვევდა მთიულეთის შემადგენლობაში ხანდოსა და ჭართლის თემების მექანიკურ შეყვანას. მითითებულია, რომ მთიულეთის მოცულობის ასეთი გაზრდა ისევე გაუმართლებელია, როგორც დაუშვებელია ხანდოს, ჭართლის და გუდამაყრის გაიგივება მთიულეთთან მარტოოდენ ძირითადი ეთნოგრაფიული ნიშნების მიხედვით აღნიშნული კუთხეების მსგავსების საფუძველზე, რასაც ასევე პქონდა ადგილი სპეციალურ ლიტერატურაში.

განხილულ უზუსტობათა კრიტიკული შეფასების ფონზე ნაშრომში აღნიშნულია, რომ საკვლევი საკითხების გაშუქებისათვის აუცილებელი იყო არსებულ წერილობით მონაცემებზე, უწინარეს ყოვლისა კი ვახუშტი ბაგრატიონის ნაშრომში დაცულ პირველხარისხოვან ცნობებზე დაყრდნობა, მითუმეტეს, რომ მთიულეთის და მისი მომიჯნავე თუ მეზობლად მდებარე კუთხეების (ხანდოს, გუდამაყრის, ჭართლის) ისტორიული საზღვრების ვახუშტისეულ გაგებას მხარს უჭერს ადგილზე მოპოვებული ეთნოგრაფიული მასალაც.

სწორედ ვახუშტისეული ცნობებისა და ეთნოგრაფიული მასალის ურთიერთშეჯერების კვალობაზე ნაშრომში დაზუსტებულია მთიულეთის, გუდამაყრის, ხანდოსა და ჭართლის, ამ ერთმანეთის მეზობლად მდებარე დამოუკიდებელი ისტორიულ-გეოგრაფიული მხარეების (კუთხეების) საზღვრები.

საკვლევი კუთხეების საზღვრების დაზუსტებისა და მათ ტერიტორიაზე მოსახლე მთიულთა კუთხური ვინაობის დადგენის შემდეგ, მეხუთე თავში შესწავლილია თითოეული კუთხის ისტორიული გეოგრაფიისა და ეთნონიმიკის საკითხები.

პირველ პარაგრაფში წერილობითი წყაროებისა და ეთნოგრაფიული მასალის გაანალიზების საფუძველზე განხილულია მთიულეთის ფარგლებში ხადისა და ცხავატის ტერიტორიული თემების ფორმირების სურათი მათში შემავალი სოფლებისა და ნასოფლარების ჩვენებით. დაზუსტებულია ხადისა და ცხავატის თემების საზღვრები, გარკვეულია ის, თუ რა პრინციპით უნდა განხორციელებულიყო XVIII ს-ში ცხავატის თემის დაყოფა კიდევ რამდენიმე ერთეულად, ახსნილია ამ უკანასკნელთა სახელწოდებების წარმოშობა. აღნიშნული საკითხების კვლევისას კრიტიკულად არის შეფასებული სპეციალურ ლიტერატურაში გამოთქმული არაერთი მოსაზრება.

ანალოგიური ხასიათის კვლევა-ძიებაა ნატარებული დანარჩენ პარაგრაფებშიც, რომლებშიც თანმიმდევრულად გაშუქებულია გუდამაყრის, ხანდოსა და ჭართლის ისტორიული გეოგრაფიისა და ეთნონიმიკის საკითხები.

სარეცენზიო ნაშრომში ავტორის მიერ ნატარებული კვლევა შეჯამებულია ძირითად დასკვნებში.

ვ. ითონიშვილის გამოკვლევის საფუძველიანი გაცნობა გვარწმუნებს, რომ საქმე გვაქვს ნაშრომთან, რომელსაც გვერდს ვერ აუვლის აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთის ვერც ერთი მკვლევარი, მას სიამოვნებით გაეცნობა ფართო მკითხველიც.

გამოქვეყნებული რეცენზიების შინაარსს რამდენადმე ავსებს ვახტანგის არქივში შემონახული კიდევ ერთი რეცენზია (30.VII.1986), რომლის ავტორი იყო ცნობილი ეთნოგრაფი და სოციოლოგი აკაკი კაცაძე. იგი წერს:

ახლა ხან მკითხველმა მიიღო ახალგაზრდა მეცნიერის ვახტანგ ითონიშვილის ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მონოგრაფია „არაგვის ხეობა“. წიგნი დაისტამბა საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობაში („მეცნიერება“) ივ. ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიის, არქეოლოგიისა და ეთნოგრაფიის ინსტიტუტის გრიფით; რედაქტორია ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი გიორგი თოგოშვილი.

სენი სამეცნიერო საზოგადოება ყოველთვის ინტერესით და ყურადღებით ეკიდება მკვლევართა რიგების შევსებას ახალი საიმედო ძალებით. ამიტომ გასაგებია ის ინტერესი, რომლითაც ამ ნაშრომს შეხედნენ ისტორიკოსები, ეთნოგრაფები, ისტორიული გეოგრაფიის სპეციალისტები.

მთის პრობლემა დღეს განსაკუთრებული ყურადღების ქვეშ მოექცა. საქართველოს კპ ცენტრალური კომიტეტის ხელმძღვანელობა და საქართველოს სსრ მინისტრთა საბჭო სახაგს და ახორციელებს მთის რეგიონების დაჩქარებული განვითარების კომპლექსურ ღონისძიებებს. ამ „თვალსაზრისით მთის რაიონების ისტორიული და ეთნოგრაფიული შესწავლა აქტუალურ პრობლემათა რიგში მოექცა.

წიგნში ახალი კუთხით გაშუქებულია საქართველოს ერთ-ერთი ისტორიულ-გეოგრაფიული რეგიონის მთიულეთისა და მისი მეზობელი მხარეების – გუდამაყრის, ხანდოს და ჭართლის ლოკალიზაციის და იქ განსახლებული ქართულ-ეთნიკური ნომენკლატურის საკითხები.

არაგვის ხეობის მთის თემების გეოგრაფიული არეალის საზღვრები გარკვეულია ისტორიული წყაროებისა და სპეციალური ლიტერატურის კრიტიკული ანალიზის გზით, რაც სავსეა ეთნოგრაფიული მასალის მოშველიებით კორექტირებულია. ავტორმა ვრცელ ისტორიულ გზაზე განჭვრიტა და ნათლად წარმოაჩინა „მთიელისა“ და „მთიულის“, „მთიანეთისა“ და „მთიულეთის“ ინტერპრეტაციისა

თუ განსხვავების პროცესი. ლეონტი მროველის, ჯუანშერის, „მატიანე ქართლისაის“ ავტორის და „ძეგლის დადების“ მიხედვით „მთიულში“ „მთიელის“ შინაარსი თავსდება, ხოლო ვახუშტი ბაგრატიონის და მისი მომდევნო პერიოდის რიგი ავტორების ინტერპრეტაციით „მთიული“ და „მთიულეთი“ არაგვის ხეობის გარკვეულ ტერიტორიულ მონაკვეთს და იქ მცხოვრებ ქართველებს ასახავენ.

მკვლევარი საგანგებოდ მსჯელობს არაგვის ხეობის ცალკეულ ტერიტორიულ ერთობათა გამგებელ-ერისთავების შესახებ (შაბურიშვილები, თექთურმანიძეები, ჭარმეულები და სხვ.); სამართლიანად არის საზგასმული, რომ „სონის მიწა“ ხევის ისტორიულ ტერიტორიასთან კავშირში უნდა განვიხილოთ და, რომ „სონის მიწებში“, უწინარეს ყოვლისა, იგულისხმება ისტორიული ხევის ტერიტორია“ (გვ. 44-47). ავტორი მომავლის საქმედ მიიჩნევს ოსურ „სოენასა“ და ყაბარდოულ „სოენეს“ ქართულ, ბერძნულ, სომხურ, არამეულ და სპარსულ წყაროებში ნახსენები სან/არ/-წან/არ/თან მიმართების გარკვევას.

პრინციპული ხასიათი აქვს მთური საქართველოსათვის მთისა და ბარის გამმიჯნავი მახასიათებლების დადგენას; ცნობილია ვახუშტი ბაგრატიონის კონცეფცია, რომლის მიხედვით საზღვრის ძირითად მახასიათებლად ვაზის კულტურა ჩანს.

ისტორიული საბუთებისა და მკვლევართა მიერ მოპოვებული საველე-ეთნოგრაფიული მასალების ანალიზის შედეგები ადასტურებს, რომ არაგვის ხეობაში მთისა და ბარის სოციალურად გამყოფ საზღვრად ანანური უნდა მივიჩნიოთ (გვ. 54); მისივე სწორი შენიშვნით, ასეთი საზღვარი გეოგრაფიულადაც დასტურდება.

სპეციალურ თავში განხილულია არაგვის ხეობის მთის ზოლის ეთნო-გეოგრაფიული (უფრო სწორი იქნება დემო-გეოგრაფიული) კუთხეების ლოკალიზაციის საკითხები როგორც XVIII-XIX საუკუნეების ისტორიული დოკუმენტებისა და მკვლევართა შრომების, ისე საბჭოთა პერიოდის მეცნიერ-მკვლევართა შეხედულებების მიხედვით.

როგორც აღინიშნა, ვახტანგ ითონიშვილი მართებულად მიუთითებს, რომ „ქართველ ისტორიკოსთა შორის

ვახუშტი ბაგრატიონი პირველი იყო, ვინც „მთიულეთი“ ერთი კუთხის ლოკალურ სახელწოდებად გაიაზრა („გუდამაყრის ხევის შესართავს ზეით, დასავლეთ-ჩრდილოს შუა, არს მთიულეთი“ (გვ. 55, 56). ვახუშტი ცალკე ტერიტორიულ ერთეულებად წარმოგვიდგენს გუდამაყარს, ხანდოსა და ჭართალს, აგორის კრიტიკული თვალი ვახუშტის უზუსტობებსაც მისწვდა („ჭართალი“ სოფელი კი არა, სოფლების ერთობლიობაა ჭართლის ხევში და „სასახლეში“ შემავალი სოფლები იგივე ცხავეატის სოფლებია, ცხავეატი კი მთიულეთის შემადგენელი ნაწილია ხადასთან ერთად“) (გვ. 57); იგივე შეიძლება ითქვას მსჯელობაზე, რომელიც ეხება „მთიულეთისა“ და „მთიანეთის“ გაიგივების საკითხს. ამასთან დაკავშირებით იგი წერს: „მთიულეთი ცალკე კუთხედ ძველთაგანვე არსებობდა, მაგრამ მის ლოკალიზაციას ართულებდა ქართველ ისტორიკოსთა მიერ ცნებების „მთიულეთისა“ და „მთიანეთის“ ერთმანეთთან გაიგივების ფაქტორი; როგორც ჩანს, მათ ნაშრომებში კუთხური სახელწოდება „მთიულეთი“ მექანიკურად იკარგებოდა მთიანეთთან მთიულების შინაარსობრივი იდენტიფიკაციის გამო და ვახუშტი ბაგრატიონამდე არავინ დაინტერესებულა ამ საკითხებში გარკვეული სიცხადის შეტანით (გვ. 59). ამავე საკითხთან დაკავშირებით ვახტანგ ითონიშვილს სათანადო განმარტებები და კორექტივები შეაქვს ი. ბაგრატიონის, დ. ბაგრატიონის, თ. ბაგრატიონის, ი. გიულდენშტედტის, ნ. ჭილაშვილის, ფ. ლანდის, ნიკოფოროვის, ე. ვეიდენბაუმის, ი. ქართველიშვილის მოსაზრებებსა და დებულებებში; მახვილგონივრული მიგნებებია ისტორიული დოკუმენტების „გერგეტის სულთა მატთანესა“ (XV-XVIII სს.) და „ვილკნელის სამწყსოს სიგელის“ (XVII ს.) ინტერპრეტაციის დროს.

აგტორი 1774 და 1781 წლების აღწერების მონაცემების მიხედვით სამართლიანად მიიჩნევს მთიულეთის ჩრდილოეთ საზღვრად წკერეს, ხოლო სამხრეთის – ქავთარანთკარს (გვ. 71). საგანგებო ყურადღება აქვს დათმობილი ღვაწლმოსილი საბჭოთა ეთნოგრაფების გ. ჩიტაიას, ე. ბარდაველიძის, ს. მაკალათიას, რ. ხარაძის, ა. რობაქიძის, ისტორიკოსების: მ. ბერძნიშვილის, ჯ. გვასალიას, აგრეთვე

გ. ხორნაულის და სხვათა შეხედულებებს, და მოსაზრებებს არაგვის ხეობის ცალკეული კუთხეების ლოკალიზაციის დადგენასთან დაკავშირებით. ავტორი იძლევა არსებულ შეხედულებათა კრიტიკულ შეფასებას.

ნაშრომი მთავრდება მთიულეთის, გუდამაყრის, ხანდოს და ჭართლის სპეციალური ისტორიულ-გეოგრაფიული და დემოტერიტორიული დახასიათებით. ისტორიული წყაროებისა და საველე-ეთნოგრაფიული მასალების შეჯერებით მონოგრაფიის ავტორი აზუსტებს ისტორიულ-ტერიტორიულ საზღვრებში მოქცეული სოფლების შემადგენლობას. აღსანიშნავია ისიც, რომ თითოეული კუთხე განხილულია მისი შინაგანი სტრუქტურის მიხედვით. მაგალითად, მთიულეთის ტერიტორიულ სტრუქტურაში მოქცეულია ხადა (გაღმა და გამოღმა ხადა), გარეშემო, მრეველი, ცხაოტი მასში შემავალი სოფლებით (გვ. 84). წარმოდგენილია, აგრეთვე, ისტორიული გზა-გადასასვლელები.

ცხადია, უნდა გავიზიაროთ ავტორის შეხედულება, რომ „საგუდამაყრო“, „სამთიულო“ და „სახანდოო“ აღნიშნავს მათ გარეთ არსებულ ტერიტორიებზე გარკვეული უფლებების არსებობას (გვ. 134).

ვახტანგ ითონიშვილის საყურადღებო მონოგრაფიული გამოკვლევის გაცნობამ მოწონებასთან ერთად შენიშვნის გამოთქმის სურვილიც დაბადა.

ავტორი მსჯელობს მთიულებზე, გუდამაყრელებზე, ხანდოელებზე, ჭართლელებზე, აღნიშნავს მათ „ეთნიკურ ნომენკლატურულ განსაზღვრულობას“. უნდა შევნიშნოთ, რომ მართებულად არ მიგვანია, როცა „ეთნიკური ნომენკლატურის“ ცნებაში ვათავსებთ მთიულებს, გუდამაყრელებს, ხანდოელებს, ჭართლელებს, რადგან ამ შემთხვევაში ერთი ეთნოსის ფარგლებში თავსდება დასახელებული ხეობის მოსახლეობა. ეს ცნებითი უზუსტობა ავტორის ბრალი არ არის. ქართულ ისტორიულ-გეოგრაფიული რაიონების, რეგიონების მოსახლეობას ვერ მოეძებნა ზუსტი ცნებითი ტერმინი — ხმარობენ სხვადასხვაგვარ გამოთქმებს. იქნებ უმჯობესი იყოს გამოთქმა „ქართული დემოტერიტორიული ერთობა“.

დასასრულ უნდა ითქვას, რომ ვახტანგ ითონიშვილი მაძიებელი გონების, დიდად შრომისმოყვარე, ნიჭიერი მკვლევარია, მისგან კვლავ მოვევლით ისეთ გამოკვლევებს, რომლებშიც გაშუქებული და გადაწვეტილი იქნება საქართველოს ისტორიისა და ეთნოგრაფიის არაერთი ჯერ კიდევ ბუნდოვანი საკითხი და პრობლემა. ამის სრულ იმედს იძლევა „არაგვის ხეობის“ ავტორი.

განხილული მონოგრაფიული გამოკვლევა მნიშვნელოვანი მეცნიერული შენაძენია, რომელშიც დამაჯერებლად არის დასაბუთებული წამოყენებული დებულებები.

ისეთ პერიოდში, როდესაც საბჭოურ რუსულ ისტორიოგრაფიაში ბოგინებდა „დაყავი და იბატონე“-ს აღვირახსნილი პოლიტიკა და ეს ქართველი ხალხის მთლიანობის იდეის დამსხვრევასაც ითვალისწინებდა. გამოქვეყნდა ვახტანგის წიგნი „ქართველი ხალხის ეთნოსტრუქტურა მრუდე სარკეში“. ნაშრომში მხილებული და უარყოფილია ქართველი ხალხის დანაწევრების ტენდენცია. ვახტანგის ნააზრევო სათანადოდაა შეფასებული გახეთ „წიგნის სამეაროს“ (1990, №23) სარედაქციო ინფორმაციაში, რომელიც გვაუწყებს:

„მეცნიერებამ“ ივ. ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიის, არქეოლოგიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის გრიფით გამოსცა ვახტანგ ითონიშვილის „ქართველი ხალხის ეთნოსტრუქტურა მრუდე სარკეში“.

ნაშრომში გაშუქებულია ქართველი ხალხის ისტორიის მტკივნეული საკითხები, რასაც განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება როგორც წარსულის შესწავლისათვის, ისე თანამედროვე ეროვნულ პრობლემებში ორიენტირებისათვის. მასში კრიტიკულად არის შეფასებული არაერთი ავტორის მცდარი შეხედულებებიც და ანტიქართული ტენდენციებიც. ავტორი მრავალი გამოქვეყნებული ნაშრომის მიმოხილვით ამხელს ამ ავტორების მცდელობას, რომ ქართველი ხალხის შემადგენლობიდან გამოთიშონ სვანე-

ბი, მეგრელები, აჭარლები, იმერლები, თუშები, ხევსურები და ა. შ.

ნაშრომში დასაბუთებულია, რომ ქართველი ხალხის ერთობის ხელყოფა, მისი ხელოვნური დაქუცმაცება და ყოველი ეთნოგრაფიული ჯგუფის დამოუკიდებელ ხალხად სახელდება ეწინააღმდეგება ეროვნული მთლიანობისა და თვითშეგნების ინტერესებს. ამდენად, ვახტანგ ითონიშვილის ნაშრომი თანაბრად საინტერესოა როგორც სპეციალისტების, ისე მკითხველთა ფართო წრისათვის, რათა ვიცოდეთ, თუ როგორი ტენდენციური ბრძოლა მიმდინარეობს ქართველი ხალხის ეროვნული ერთობის განმტკიცების საპირისპიროდ.

ვახტანგის მიერ შექმნილ პირველხარისხოვან შრომებს შორის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი მონაპოვარია წიგნი – „არაგვი და არაგველები“ (თბილისი, 1989 წ.). წიგნის გამოცემა დაიგეგმა საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობაში, რომლის თემატურ გეგმაში მკითხველს წინასწარ ეუწყა: „წერილობითი წყაროების, სპეციალური ლიტერატურისა და დღემდე უცნობი ეთნოგრაფიული მონაცემების ანალიზის საფუძველზე ნაშრომში განხილულია არაგვის ხეობის ლოკალიზაციის, ეთნიკური და სოციალური ისტორიის საკითხები. საქართველოს მთიანეთის რა ნაწილს მოიცავს არაგვის ხეობა, ისტორიული განვითარების სხვადასხვა საფეხურზე ვინ ცხოვრობდა აქ და ვინ იყვნენ არაგველები – ამ საკითხებზე მკითხველი მიიღებს ზუსტსა და ამომწურავ პასუხს. ნაშრომში დაზუსტებულია სამასი არაგველის ვინაობა და ნაჩვენებია მთიელთა ღვაწლი უცხოელ დამპყრობელთა წინააღმდეგ ბრძოლაში. გათვალისწინებულია როგორც ჰუმანიტარული დარგების მკვლევართათვის, ისე სტუდენტების, ასპირანტების, ისტორიის მასწავლებლებისა და ფართო მკითხველი საზოგადოებისათვის“.

ესოდენ დიდი აუდიტორიისათვის განკუთვნილმა წიგნმა, რომელიც 20000 ცალად დაიბეჭდა, შუქი მოჰფინა ქართველ მთიელთა ისტორიის შეუსწავლელ საკითხებს. წიგნმა საყოველთაო აღიარება მოიპოვა, მაგრამ მას დიდი გულმოდგინებით დაუპირისპირდნენ ხევესურომანიით შეპყრობილი „სწაველულები“ – დავით გოგოჭური, ივანე ლიქოკელი და გიორგი ჭინჭარაული. ამ ვაიკრიტიკოსებს თავის დროზე საკადრისი პასუხი გასცა თვით წიგნის ავტორმა. ყოველივე ამის შესახებ სასურველია მკითხველმა ნახოს ვახტანგის წიგნი – „ისტორიოგრაფიული ნარკვევები“, თბილისი, 2000, გვ. 80-104.

მიხანშეწონილი იქნება ზემოთქმულს დაემატოს ი. წიკლაურის მიერ ობიექტურად დაწერილი სტატია „არაგვი და არაგველები“ (გაზეთი „არაგვი“, 1992, №37).

ისტორიის ფურცლები არაგვი და არაგველები

როგორც ცნობილია, 1795 წლის 11 სექტემბერს კრწანისის ომში ქართველები დამარცხდნენ. ბრძოლაში განსაკუთრებული გულოვანობით თავი გამოიჩინა სამასმა არაგველმა. ისინი თავგანწირვით ეკვეთნენ ურიცხვ მტერს და დღის პირველ ნახევარში სამასივე გმირულად დაეცა.

სამასი არაგველი გმირის კონკრეტული ვინაობის შესახებ ისტორიას არავითარი ცნობები არ გააჩნია, უცნობია მათი გეარები და სახელები. სამას არაგველს ისტორია იცნობს მხოლოდ როგორც „სამას არაგველს“.

მაინც რა არის ცნობილი მათ შესახებ?

იმის გამო, რომ დღევანდელი მღეთის, გუდამაყრის, ფასანაურის, ჭართლის, ანანურის, ყეაგილის, ბაზალეთისა და დუშეთის საკრებულოების ტერიტორიაზე განსახლებული სოფლები, ყაზბეგის რაიონის ჩათვლით, მეცხრამეტე საუკუნეში, მის წინ და შემდეგ, წარმოადგენდა ერთიან ადმინისტრაციულ-ტერიტორიულ დანაყოფს და სახელად „არაგვი“ ერქვა, რაც ისტორიაში „არაგვის საერისთავოდ“,

შემდეგში კი „არაგვის საუფლისწულოდ“ იწოდებოდა. ასევე, მთიულეთში ჩამომდინარე წყალს, გუდამაყრის, ფშავისა და ხევსურეთის წყლებსაც „არაგვი“ ერქვა. ამასთან ერთად, მდინარე თერგიც „არაგვად“ იწოდებოდა. ყველა ეთნოგრაფიული კუთხე სახელგანთქმულ გმირთა ჯგუფს – სამას არაგველს თავისად მიიწნევს.

სამასი არაგველის ეინაობით დაინტერესებულ მხარეთა შორის გაჩაღებულ დავას რომ ბოლო მოღებოდა და საკითხი ჭეშმარიტად სამართლიანად გარკვეულიყო, სამასი არაგველის ეინაობის ამსახველი ისტორიული მასალები მეცნიერულად დაამუშავა ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორმა, ბატონმა ვახტანგ ითონიშვილმა. მან ღრმა ანალიზი გაუკეთა ყველა ისტორიულ წყაროსა და დღემდე უცნობ ეთნოგრაფიულ მონაცემებს და დაადგინა, რომ მე-18 საუკუნეში (მის წინ და შემდგომ პერიოდში) „არაგვად“ იწოდებოდა არაგვის საერისთავო (შემდეგში საუფლისწულო). როგორც ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული დანაყოფი, ხოლო „არაგველებად“ – მისი მრევლი.

ფშავი და ხევსურეთი არაგვის საერისთავოში გაერთიანებული არასოდეს ყოფილა. ის იმ საუკუნეებში თიანეთთან ერთად კახეთის სამეფოში შედიოდა.

ვ. ითონიშვილმა ამ საკითხს მიუძღვნა მთელი წიგნი სახელწოდებით „არაგვი და არაგველები“, რომლის რედაქტორი არის ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი ი. ანთელავა, ხოლო რეცენზენტები არიან ისტორიის მეცნიერებათა კანდიდატები: გ. არახამია და გ. გასიტაშვილი. წიგნი გამოიცა 1989 წელს.

ვ. ითონიშვილი სამასი არაგველის კუთხურობას და ეინაობას ადასტურებს მრავალ ისტორიულ სარწმუნო წყაროზე დაყრდნობით, რომელთაგან დავასახელებთ რამდენიმეს.

1743 წელს, როდესაც „არაგვის საერისთავოს“ გაუქმება და „არაგვის საუფლისწულოდ გარდაქმნა მოხდა, მასალებში კვლავ „ორი არაგვია“ დასახელებული. პირიქითა არაგვი (დღევანდელი თერგი) და პირაქეთა არაგვი (მთიულეთის არაგვი), ამ ორი მდინარის აუზში (დუშეთიდან დარიალამდე) არსებულ მონაკვეთში განსახლების ადმინისტრაციულ-ტერიტორიულ დანაყოფს „არაგვის საერისთა-

ვო“, შემდეგში საუფლისწულო ეწოდებოდა. ამიტომაც ასეთი ტერმინები იხმარებოდა: „სრულიად არაგვის საერისთავო“, „სრულიად არაგვის საუფლისწულო“, „არაგვის მპყრობელი“, „სრულიად არაგვის მპყრობელი“ (ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. 5, რედაქტორი პროფესორი ი. დოლიძე, თბ., 1974 წ. გვ. 129, 374...) და სხვა, ხოლო არაგვის საერისთავოს (საუფლისწულოს) ყმები არაგველებად იწოდებოდნენ.

1770 წელს ქართლ-კახეთის მოსახლეობის აღწერის მასალებში „არაგვი“ იხსენიება, როგორც ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული დანაყოფი: „არაგვზე არს მცირე ქალაქი ანანური“ (ერთხანობას არაგვის საერისთავოს რეზიდენცია ანანურში იყო, მეტხანს, კი ღუშეთში). აღწერის მასალებში დასახელებულია ქართლ-კახეთის სხვა ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული დანაყოფი და იქ მოსახლეთა რაოდენობანი: „არაგვის ქრისტიანენი... კომლი 2000... „ხევსურეთი – კერძო ქრისტიანენი, კომლი 1200. არს ფშავი მართლმადიდებელნი ქრისტიანენი, კომლი 1000. არს თუშეთი მართლმადიდებელნი ქრისტიანენი კომლი 1400“ [ქართლ-კახეთის მოსახლეობა 1770 წელს] (ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. 2, გვ. 420-421).

1791 წლის ერთ სამეფო ჩანაწერში ვკითხულობთ: „აბა, ვთქვათ, როგორ უნდა ამეღო ან საუფროსო, ან საუფლისწულო, თუ ამ ქვეყანაში, ქალაქში, ქიზიყში, თუშეთში, ქსანსა, არაგვსა და ლიახეში, პირაქეთ და პირიქით ოსებში, ხევსურეთში, ყაზახში, ბორჩალოში, შამშადილოში... ტფილისი, გორი, ქისიყი, თუშეთი, ფშავი, ხევსურეთი, არაგვი, ქსანი, ლიახვი, ქართლისა და კახეთის თათარი, ბორჩალ-ყაზახი, ბაიდარ-შამშადილი, შამქორი და, რაც ოსები გვყავს...“ (იქვე, გვ. 517).

ასევე, 1801 წელს შედგენილ საბუთში, რომელიც შეეხება ქართლ-კახეთის მთიელთა გადასახადებისაგან განთავისუფლებას, მითითებულია: არაგვის, ქსნის, თუშეთის, ფშავის, ხევსურეთის და ოსების მოსახლეობა, რაც იმის მაუწყებელია, რომ „არაგვი“ წარმოგვიდგება როგორც ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული დაყოფის ერთეული და მასში ფშავი და ხევსურეთი არ შედიოდა, როგორც არ შე-

დიოდა ქსანი, თუშეთი, ქიზიყი და სხვა. ამიტომაც ისინი „არაგვთან“ ერთად ცალ-ცალკე არიან დასახელებული (აღწერილობა შემოსავლების შესახებ საქართველოში, 1801 წ., ტ. I, გვ. 481).

ისტორიული წყაროებით დასტურდება, რომ ერეკლე მეორის მეფობის დროს, მის ადრეც და შემდეგაც, ფშავ-ხევსურეთი თიანეთთან ერთად კახეთის სამეფოში შედიოდა და ე. წ. „ცენტრში“ მდინარე არაგვები (არაგვი ერქვა რვა მდინარეს) ერთი მეორეში რომ არ შეშლოდათ, მთიულეთის არაგვს უწოდებდნენ „ქართლის არაგვს“, ხოლო ფშავ-ხევსურეთის არაგვს – „კახეთის არაგვს“ (ქართული სამართლის ძეგლები, გვ. 396).

დადასტურებულია, რომ „არაგვი“ ეწოდებოდა არაგვის საერისთავოს (საუფლისწულოს), რომელშიც ფშავი და ხევსურეთი არ შედიოდა, ამიტომაც ისინი ისტორიულ წყაროებში არაგვთან ერთად დასახელებული არიან ცალ-ცალკე, როგორც ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული დაყოფის ერთეულები. ფშავ-ხევსურეთი არაგვის საერისთავოს შემადგენლობაში შემავალი რომ ყოფილიყო, ცხადია, აღნიშნულ ისტორიულ წყაროებში ცალკე „არაგვი“ და ცალკე „ფშავ-ხევსურეთი“ არ იქნებოდა დასახელებული.

მოსახლეობის მართვა-გამგებლობის ნიადაგზე წარმოქმნილ ტერმინს „არაგვს“ და აქედან გამომდინარე ტერმინს „საარაგვოს“ არავითარი კავშირი არა აქვს ფშავ-ხევსურეთში ფიქსირებულ ხალხურ ტერმინთან „საარაგვოსთან“. რომელიც საგულისხმოა, წარმოადგენს ფშავისა და ხევსურეთის მდინარეების „ფშავის არაგვის, ხევსურეთის არაგვის, არხოტის არაგვის (ასა) და შატილის არაგვის (არღუნი) მთლიანი აუზის ზოგად სახელწოდებას. ამ დროს მდინარეები „ასა“ და „არღუნი“ არაგვებად იწოდებოდა.

ქართველი მთიელებისადმი მეფე სოლომონისაგან გაგზავნილ წერილში მითითებულია: „საყვარელი ძმები არაგველები, თუშები, ხევსურები და ფშაველები... ყველა მთის ხალხია“ (ჩილიაევის ჩანაწერები საქართველოს სამხედრო გზის გასწვრივ მცხოვრებ მთიელთა შესახებ, 1827 წ. 7. გვ. 470).

აქაც კელავ აშკარად მოჩანს, რომ არაგველებად იწოდებოდნენ არაგვის საერისთავოს (საუფლისწულოს) ქვეშევრდომნი, მთიულები, გუდამაყრელები, ხანდოელები, ჭართლელები, მოხევეები, ყეაეილის, დუშეთისა და ბაზალეთის ჩათვლით.

კრწანისის ომის მონაწილე თეიმურაზ ბაგრატიონი ასე აღწერს ომის ვითარებას: „მიაშველნა მეფემან კუალად ძე თავისი ვახტანგ მეწინავეთი მხედრობათა და სხვათაგანცა გუნდთა აღმორჩევით მებრძოლნი, ხოლო მხედრობათა მათგან აღერჩივნეს კაცნი მამაცნი ქიზიყელნი, არაგველნი და ფშავე-ხევსურნი. შეუხდეს სპარსთა მხედრობასა მაღალთა მათ კლდიერთა და მისდრიკნეს სპარსთანი“ (თეიმურაზ ბაგრატიონი, დავით ბაგრატიონი. ისტორია, გვ. 35).

თეიმურაზ ბაგრატიონს 1795 წლის 11 სექტემბრის დილით თავისი თვალით აქვს ნანახი და შემდეგ აღწერილი ის ფაქტი, რომ მეფე ერეკლე მეორემ ბრძოლის ველზე, შეიღს, ვახტანგ ბატონიშვილს, რომელიც არაგვის საუფლისწულოს, ყოფილ საერისთავოს, განაგებდა და იქიდან მოწვეულ სამას მებრძოლ გლეხს, შემდეგში სამას არაგველად წოდებულ რაზმს, მეთაურობდა, ბრძოლაში ჩაბმის წინ, თადარიგში მყოფი გუნდებიდან ამოარჩევინა მებრძოლნი და გაძლიერებული ლაშქრით შეტევაზე გადავიდა. შეტევის დაწყებისას ვახტანგის რაზმის შემადგენლობაში იყვნენ: „ქიზიყელნი, არაგველნი და ფშავე-ხევსურნი“ მათ ფიცხელი ომი გაუმართეს სპარსელებს, მაგრამ სრული გამარჯვებისათვის სიმცირის გამო უძლურნი აღმოჩნდნენ, მიუხედავად იმისა, რომ ვახტანგის ლაშქარს თბილისელი მეწინავენიც შეუერთდნენ.

კრწანისის ომის დამთავრებისას გაირკვა, რომ არაგვის საუფლისწულოდან წაყვანილი სამასი მებრძოლიდან სამასივე გმირულად დაღუპულიყო.

მემატიანეთა ცნობებით სრულყოფილადაა დადგენილი, რომ კრწანისის ომში იბრძოდა მთელი ქართლ-კახეთი, მათ შორის არაგველნი და ფშაველ-ხევსურნი, განსაკუთრებული თავგანწირვა გამოიჩინეს არაგველებმა და ურიცხვ მტერთან ბრძოლაში გმირულად დაეცნენ.

გარდა პროფესორ ვახტანგ ითონიშვილისა, სამასი არაგველის საკითხი შეისწავლა ისტორიის სახელოვანმა მკვლევარმა, პროფესორმა საგის კაკაბაძემ და გამოსცა წიგნი „კრწანისის ომი“, სადაც მიუთითებს, რომ კრწანისის ომის უშუალო მონაწილენი და თვალთ მხილველნი თეიმურაზ და დავით ბატონიშვილები, იაკობ ბებუთაშვილი, სერობი და სხვანი კრწანისის ომის მიმდინარეობის შესახებ პირველხარისხოვან წყაროებს იძლევიან და უნდა ვერწმუნო მათ ჩანაწერებსო.

სერობის მოთხრობა კრწანისის ომის შესახებ, რომელიც გამოიცა 1796 წელს, გვამცნობს, რომ 1795 წლის 10 სექტემბრისათვის ქართლ-კახეთის ჯარი შედგებოდა შემდეგი შენაერთებისაგან: მეფის მსახურნი (მუდმივი ჯარი) – 600 კაცი, გარე კახელები – 600 კაცი, არაგველნი – 300 კაცი, თათარი – 150 კაცი, არტილერისტები 300 კაცი, რჩეულნი – 300 კაცი, ფუშ-ფშავ-ხევსურნი – 500 კაცი, მუხრანის ბატონის მებრძოლნი – 200 კაცი (ს. კაკაბაძე, კრწანისის ომი, გვ. 112-113).

ამ ჩამონათვალშიც აშკარად გამოკვეთილია, რომ არაგველნი სხვანი არიან და ფშავ-ხევსურნი სხვანი.

იმავე წიგნში პროფესორი სარგის კაკაბაძე წერს, რომ კრწანისის ომის დაწყებისას, არაგვის საუფლისწულოს გამგებელი ვახტანგ ბატონიშვილი თბილისში იმყოფებოდა 300 კაციით და წყაროდ ასახელებს თეიმურაზ ბატონიშვილის ჩანაწერს, რომლის ცნობებიდან ჩანს აგრეთვე ისიც, რომ კრწანისის ომში მარცხენა ფრთაზე ფშავ-ხევსურთა, არაგველთა და ქიზიყელთა გარდა შემტევ რაზმში მონაწილეობდნენ რჩეული მოქალაქენი, რომელნიც ასევე სამასნი იყვნენ და რომელთაც ხელმძღვანელობდა ცნობილი მაჩაბელი (ს. კაკაბაძე, კრწანისის ომი, გვ. 98).

კრწანისის ომის მაყურებელი თ. ბატონიშვილი წერს: „... ხოლო ბრძოლნი ესე იყვნენ მკვირცხლნი და მიმართეს ქვეითა და ბრძოდეს მტერი, ფიცხლად და შეეროდა გუნდიცა ესე გუნდსა მას ფშავ-ხევსურთ, არაგველთა და ქიზიყელთა“ (ს. კაკაბაძე, კრწანისის ომი, გვ. იგივე).

საერთოდ, ვახტანგ ბატონიშვილის რაზმის მებრძოლებთან, სადაც „ადირჩივნეს კაცნი მამაცნი ქიზიყელნი,

არაგველნი და ფშავ-ხევსურნი“, ხოლო მათთან შეერთებულ რიგეულებზე, რომელნიც ძირითადად თბილისელები იყვნენ, თეიმურაზ ბატონიშვილი წერს: „და შეუერთდა გუნდიცა ესე გუნდსა მას ფშავ-ხევსურთა, არაგველთა და ქიზიყელთასა და ჰყვეს მათ ატაკა მტერთა მიმართ“ (ს. კაკაბაძე. კრწანისის ომი, გვ. იქვე).

ვახტანგ ბატონიშვილის რაზმის, ე. ი. სამასი არაგველისა და მათთან შეერთებულ ფშავ-ხევსურთა, ქიზიყელთა და რიგულთა ბრძოლის მნახველმა ქართველთ სისხლის მსმელმა ალა მაჰმად ხანმა, რომელიც უკვე 80 წლისა იყო, გააკვირვებით წარმოთქვა: „სიყრმითგან ჩემით, ვიდრე აქამოდე, და მიყოფიეს ბრძოლასა შინა და არსად მიხილავს მე წინააღმდეგნი, ვითარ ეს კაცი ჩემდა მიმართ, მყოფენ ბრძოლასა“ და შემდეგ დაამატა, როგორც ქართველების ვაჟეცობა გამეგონა, იმაზედ უკეთესი ყოფილანი“ (ს. კაკაბაძე, კრწანისის ომი, გვ. 120. მითითებულია სპარსელი წყაროც).

აბა გავიხსენოთ, რას წერს პოეტი ლადო ასათიანი: „ჰეი, თქვენ არაგველებო, გაუმარძღარხო ომითა“, ანდა „შაენოხიანო ვაჟებო, ასე რამ გაგახალისათ“ და ა. შ.

შესაძლებელია, ომით გაუმადლარი სხვასაც უწოდო, მაგრამ „შაენოხიანო“ ვერ ვეტყვით ვერც ფშაველსა და ვერც ხევსურს, რადგან შავ ნოხას არც ფშაველი ატარებდა და არც ხევსური. შავ ნოხას მხოლოდ მთიულები, გუდამაყრელები, ხანდოელები და ჭართლელები იცვამდნენ. ისინი სახლში მოქსოვილ შალს (ოსურას) ღებავდნენ მურყნის ხის ქერქისა და „ძაღას“ ნაზავში და ღებულობდნენ შავ ფერს. ეს წესი არ ჰქონდა არც ერთ სხვა ეთნოჯგუფს.

ხევსურები იცვამდნენ ჭრელ „ხალათს“, ხოლო ფშაველები – ღეგა, რუხი ფერის ნოხას. ასე იცვამდნენ მე-20 საუკუნის ოცდაათიან, ორმოციან წლებამდე, ვიდრე საქმეში ქიმიკა ჩაერეოდა. ამ ჩაცმულობათა მომსწრე მეც ეარ, ამ სტრიქონების ავტორი.

გავიხსენოთ გრიგოლ ორბელიანის ნათქვამიც: „სამასი არაგველნი... იყვნენ ვახტანგ ბატონიშვილის ხელქვეით და კრწანისის ბაღებთან დაიღუპნენ“ (გრ. ორბელიანი, თხზულებათა სრული კრებული, გვ. 97).

ვახტანგ ბატონიშვილი კი, ვიმეორებ, „არაგვის საუფლისწულოს“ განაგებდა და მასში შედიოდნენ მხოლოდ და მხოლოდ დღევანდელი საკრებულოების მიხედვით რომ ვთქვათ, მლეთის, გუდამაყრის, ფასანაურის, ჭართლის, ანანურის, ყვავილის, დუშეთის, ბაზალეთის საკრებულოების სოფლები და მოხევეები.

დიდ ვაჟა-ფშაველას ლექსში „მოხუცის ნაამბობი“ სწორად აქვს ნათქვამი, რომ კრწანისის ომის მებრძოლებში სხვებთან ერთად იყვნენ „არაგველები“ და „ფშაველ-ხევსურნი“ (ვაჟა-ფშაველა, თხზულებანი, ტ. 3, გვ. 9-15, თბილისი, 1964 წ.).

ამ წერილების ავტორები, რომლებიც სამას არაგველს ფშაველად და ხევსურებად მოიხსენიებენ, შეურაცხყოფას აყენებდნენ როგორც თვით გმირებს, სამას არაგველს, ასევე მემამულებს, ჟამთააღმწერლებს და დიდ ვაჟა-ფშაველას, რომლებიც გარკვევით გადმოგვცემდნენ, რომ იმ „არაგველთ“ შემადგენლობაში, რომელთაც კრწანისის ომში თავი ისახელეს, იყვნენ არაგვის საუფლისწულოს ქვეშევრდომნი და არა ფშაველ-ხევსურნი, ამიტომაც „არაგველების“ მცნებაში რომ ფშაველები და ხევსურები იგულისხმებოდნენ, მაშინ მემამულები და ჟამთააღმრიცხველები მათ არაგველებს ცალკე და ფშაველ-ხევსურთ ცალკე არ დაასახელებდნენ.

კრწანისის ომის შემდეგ სამასი არაგველის მიმართ პატივისცემის ნიშნად მეფე ერეკლე მეორეს მთიულეთისთვის ოქროს ჯვარი უწეუქებია, ხოლო მის ძეს, ვახტანგ ბატონიშვილს, როგორც არაგვის საუფლისწულოს გამგებელს, სამასი არაგველის სულის მოსახსენიებლად 1797 წელს ღომისას წმინდა გიორგისათვის (სოფელი მლეთა) ვერცხლის თავი შეუწირავს წარწერით. იმ წარწერის ციტირებას ვერ ვაკეთებ, რადგან ტექსტი დიდია. ამასთან ნაღვარევის ეკლესიაში სამასი არაგველის სახელზე სამასი ცხვარი დაუკლავთ (ს. მაკალათია, მთიულეთი, გვ. 34).

სამას არაგველზე მთიულებს შექმნილი აქვთ უღამაზესი ხალხური სასიმღერო ლექსი (იბეჭდება შემოკლებით).

„მთიულებს შემოუთვალეს:
 ბრძანება ქალაქისაო:
 გვიშველეთ, მთიულთ შვილებო,
 ძალა დაგეადგა მტრისაო,
 თბილისის ბოლოს მოვიდა
 ჯარები სპარსეთისაო,
 შეგროვდნენ მთიულთ ბიჭები,
 ღრო არის ჩვენი (კდისაო,
 ფიცი აქვს ღომისაშია,
 ხანჯლებს უწყობენ პირსაო,
 ბევრჯერ ყოფილა ომშია,
 გამკაფავია გზისაო...
 მიცვიდნენ მთიულთ ბიჭები,
 წავიდა სისხლის ღვარიო,
 გაანადგურეს სპარსელნი, დღე
 დააყენეს მწარიო...
 მეფე ერეკლემ მთიულებს
 უბოძა ოქროს ჯვარიო,
 საღმთო ქნეს ღომისაშია,
 დაკლეს სამასი ცხვარიო“.

(ქართველ მთიელთა ზეპირსიტყვიერება, ე. ვირსალაძის გამოცემა, გვ. 153). ქართული ხალხური სიტყვიერება, ქ. სიხარულიძის გამოცემა, გვ. 24, ხალხური პოეზია, 11, გვ. 57).

მიუხედავად იმისა, რომ მე-18 საუკუნის უამთააღმრიცხველნი ქართულად და გასაგებად წერენ, რომ „არაგველები“ სხვანი არიან და „ფშაველ-ხევსურნი“ – სხვანი, ზოგიერთი „კალმოსანი“ ფშაველი და ხევსური პრეტენზიას აცხადებს სამასი არაგველის ენაობაზე და წერს, რომ ისინი ფშაველები და ხევსურები იყვნენო. საიდან სადაო, გაკვირვებით იკითხავს კაცი: თუ აღნიშნულ წყაროებში დასახელებული „არაგველები“ ფშაველ-ხევსურები იყვნენ. მაშ „არაგველებთან“ ერთად მეგრძოლი „ფშაველ-ხევსურნი“ ვინლა იყვნენ? განა სხვა ფშავი და ხევსურეთიც არსებობს? ანდა, არაგვის უფლისწულის ვახტანგ ბატონიშვილის მიერ გაწვეული და კრწანისის ომში მეგრძოლი სამასი არაგველი სადლა გაქრა?

ყოველივე აღნიშნულიდან გამომდინარე, გასაგებია, რომ კრწანისის ომში მებრძოლი „არაგველნი“ სხვანი არიან (ძირითადად მთიულები, გუდამაყრელები, ხანდოელები, ჭართლელები და მოხვეეები) და „ფშაველ-ხევსურნი“ სხვანი.

მართალია, კრწანისის ბრძოლაში 1795 წლის 11 სექტემბერს არაგველებთან, ე. ი. არაგვის საუფლისწულოს მეომრებთან ერთად ფშაველები და ხევსურებიც იბრძოდნენ, მაგრამ განსაკუთრებული თავგანწირვის გამო არაგველები, როგორც ერთი, ყველანი გმირულად დაიღუპნენ და ამით დაიმსახურეს კრწანისის ომის გმირების სახელი.

ახლა რამდენიმე კითხვით მივმართავთ იმ პირებს, რომელნიც სამასი არაგველის ვინაობის შესახებ წერენ, რომ ისინი ფშაველები და ხევსურები იყვნენო.

- თუ სამასი არაგველნი ფშაგ-ხევსურნი იყვნენ, ისინი ფშაურ და ხევსურულ ხალხურ პოეზიაში რატომ არ ფიგურირებენ?

სამასი არაგველნი თუ ფშაველ-ხევსურნი იყვნენ, ეაუა-ფშაველას „მოხუცის ნათქვამს“ რაღა ვუყოთ, როცა ამბობს: კრწანისის ომში სხვებთან ერთად არაგველები და ფშაველ-ხევსურებიც იბრძოდნენო?

- თუ ისტორიულ წყაროებში დასახელებული არაგველები ფშაველ-ხევსურნი იყვნენ, იმავე წყაროში არაგველებთან ერთად დასახელებული ფშაველ-ხევსურნი ვინღა იყვნენ?

რა თქმა უნდა, როგორც ამ წერილში დასახელებული ისტორიული წყაროების გაბათილება, ასევე აქ დასმულ კითხვებზე ჭეშმარიტი პასუხის გაცემა შეუძლებელია. ამიტომ თხოვნით მოგმართავთ მოეშვით ისტორიის გაყალბების მცდელობას და იწამეთ, რომ სამასი არაგველნი იყვნენ არაგვის საუფლისწულოს ქვეშევრდომნი და მათ შორის არ ყოფილა არც ერთი ფშაველ-ხევსური.

ამას ღალადებს მემატიანეთა და ჟამთააღმრიცხველთა ხელით ნაწერი ისტორია, თვით იმ დასაწველი დღის 1795 წლის 11 სექტემბრის ჩანაწერები და სხვა სარწმუნო მნიშვნელობის წყაროები. ამ ომში მონაწილედ დასახელებული

ფშაველ-ხევსურნი ფშაველები და ხევსურები არიან, ხოლო არაგველნი – არაგვის საუფლისწულოს ქვეშევრდომნი.

კრწანისის ომში დამარცხებული მეფე ერეკლე მეორე უკუიქცა და მცირე ამალით არაგვის ხეობაში გაუჩინარდა, გაიქცა მთიულეთში. მას სპარსული ჯარის ნაწილი დაედევნა, მაგრამ მათ ერეკლეს ნაცვლად უინვალსა და ბულაჩაურს შორის წინ შემოხვდა კრწანისის ომში მიმავალი სამასი კაცისგან შემდგარი ფშაველ-ხევსურთა ლაშქარი, რომელმაც ფიცხელი ომი გაუმართა სპარსელებს და დაამარცხა.

შესაძლებელია, ზოგიერთს ისიც პგონია, რომ აქ აღნიშნული სამასი ფშაველ-ხევსური სწორედ ის სამასი გმირია, რომელთაც თავი ისახელეს კრწანისის ომში, ცხადია არა.

როგორც ჩანს, მეფის დავალებით სამასი მეომარი გლეხი უნდა გამოეყვანა არაგვის საუფლისწულოს და სამასი ფშაველ-ხევსურეთის წარმომადგენლებს. დაავიანდათ და ომში მიდიოდნენ მაშინ, როცა კრწანისის ბრძოლა დამთავრებული და სამასი არაგველი მკედარი იყო. ფშაველ-ხევსურთა სამასკაციანი ჯგუფი თბილისში აღარ ჩასულა, დაბრუნდა უკან.

რაც შეეხება იმ საკითხს, თუ ვინ იყვნენ ის ფშაველ-ხევსურნი, რომლებიც კრწანისის ომში არაგველებთან ერთად იბრძოდნენ, ცხადია, ისინი მეფის დაცვაში და მუდმივ ჯარში მყოფი მეომრები იყვნენ. ეს იქიდანაც ჩანს, რომ მეფემ თავის ძეს, ვახტანგ ბატონიშვილს ბრძოლაში ჩაბმის წინ თავისი დაცვიდან გადასცა ქიზიყელთა და ფშაველ-ხევსურთა ჯგუფები.

ახლა მსურს სამას არაგველთა შთამომავლობას მივმართო თხოვნით: ნუ დაგვეზარება, ვიყოთ წინაპართა სახელის პატივისმცემელნი, სამშობლოს ასაოხრებლად შემოსული მტრის წინააღმდეგ ბრძოლაში 1795 წლის 11 სექტემბერს დაღუპული სამასი არაგველი ვაჟკაცის გახსენების დღედ დავაწესოთ 11 სექტემბერი და დიდი გაზვიადების გარეშე აღვნიშნოთ ადგილობრივ წმინდა გიორგის სალოცავში.

ი. წიკლაური

ვახტანგის სადისერტაციო თემა იყო „აღმოსავლეთ საქართველოს მოსახლეობის სოციალური სტრუქტურა XIV-XVIII საუკუნეებში. ავტორის სიცოცხლეში ამ მონოგრაფიიდან რამდენიმე ნაწილი გამოქვეყნდა სტატიების სახით. ავტორის გარდაცვალებიდან ერთი წლის შემდეგ მისი წიგნად გამოცემა ითავა ბუბა კუდავამ. რეცენზია გამოაქვეყნა გივი ბოჯგუამ (იხ. „100 მწერლის გაზეთი“, 2002, №211) სახელწოდებით – „ცოცხლად დაწერილი ნაშრომი“. გავეცნოთ ამ რეცენზიას.

ვახტანგ ითონიშვილი „აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთის მოსახლეობის სოციალური სტრუქტურა XIV-XVIII საუკუნეებში (მთიულეთი და გუდამაყარი)“, გამომცემლობა „არტანუჯი“, 2001 წელი, რედაქტორი, პროფესორი ვალერიან ითონიშვილი, რეცენზენტები: ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი დავით პავლიაშვილი და ისტორიის მეცნიერებათა კანდიდატი ლევან ფრუიძე.

ამ წიგნის ავტორი ვახტანგ ითონიშვილი მხოლოდ ორმოცდამეორე წლისა იყო, როცა ხელიდან გამოგვეცალდა. როგორც იტყვიან, თავად ღვთივ განისვენა, მაგრამ მშობლებს, მეგობრებს, თანატოლებს, მეცნიერ კოლეგებს ღრმა ჭრილობა დაუტოვა საწუთროს გაცვლით.

„აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთის მოსახლეობის სოციალურ სტრუქტურაზე“ მუშაობა ვახტანგმა სტუდენტობის დროს დაიწყო, ასპირანტურაში სწავლისას (დამთავრა 1983 წ.), როცა 24 წლისა გახლდათ და საკანდიდატო დისერტაცია დაიცვა მომდევნო (1984) წელს.

ათი წლის განმავლობაში (1986-1995) ვახტანგ ითონიშვილმა შექმნა ხუთი მონოგრაფია და ქართულ თუ უცხოურ (რუსულ, ინგლისურ) სამეცნიერო პერიოდიკაში გამოაქვეყნა ხუთ ათეულზე მეტი ნაშრომი. პარალელურად იგი მოღვაწეობდა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში და კითხულობდა ლექციებს, როგორც ეთნოგრაფი და კავკასიის ისტორიის სპეციალისტი. ვახტანგის ლექციებს კარგად იცნობდნენ აგრეთვე ვენის უნივერსიტეტშიც.

ვახტანგ ითონიშვილისათვის დამახასიათებელი იყო სისტემატური, სულმოუთქმელი მუშაობა, ამიტომ იყო ხეაგრიელი მისი ნაღვაწი, თუმცა იგი ყოველთვის ვერ ახერხებდა მათ წიგნად გამოცემა. ვახტანგს გამოუქვეყნებელი დარჩა მრავალი ღირებული ნამუშევარი, მათ შორის – სადოქტორო დისერტაციად აღქმული ფუნდამენტური ნაშრომი „ღვალები და დვალები“.

ისტორიულ-ეთნოგრაფიული გამოკვლევა „აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთის მოსახლეობის სოციალური სტრუქტურა XIV-XVIII საუკუნეებში“, რომელიც ძირითადად განიხილავს მთიულეთსა და გუდამაყარს, ახალგაზრდა მეცნიერმა შექმნა ფაქტობრივი მასალის ღრმა ცოდნისა და ხანგრძლივი დაკვირვების ნიადაგზე, ამასთან, საკითხი შესწავლილია არა მარტო მთიულეთისა და გუდამაყარის რეგიონების ვიწრო მასშტაბებით, არამედ კომპლექსურად, ფართოდ, ამომწურავად. აღმოსავლეთ და დასავლეთ საქართველოს მთიანეთის რეალობისა და ურთიერთკავშირის დადგენით.

აღნიშნული ნაშრომის რეცენზირებისას აკადემიკოსი გიორგი ჩიტიია აღნიშნავდა: „ას წელზე მეტია, რაც საქართველოს მთიანეთის სოციალური სტრუქტურა კვლევა-ძიების არეშია მოქცეული, მაგრამ დღემდე პრობლემის გადაჭრა მეტნაკლები სისრულით და დამაჯერებლობით არ მომხდარა. პრობლემის სირთულე აზრთა სხვადასხვაობას ბადებს, ხოლო არსებული მემკვიდრეობის კრიტიკული შეფასება და ობიექტური კამათი არეალის გაფართოებად, სწორედ პრობლემის გადაჭრის სასიკეთოდ უნდა მივიჩნიოთ“.

ცნობილია, რომ მთიულეთისა და გუდამაყარის მოსახლეობის სოციალური სტრუქტურა ე. ითონიშვილამდე სუსტად იყო შესწავლილი. წარმოიდგინეთ, მკვლევარნი ერთმანეთში ურევდნენ თვით ისეთ ცნებებს, როგორიცაა „მთიულეთი“ და „მთიანეთი“, „მთიული“ და „მთიელი“.

საკვლევი თემა ავტორმა წარმოადგინა წერილობითი წყაროების (სამართლის ძეგლები და სტატისტიკური აღწერის მასალები) მონაცემებსა და ისტორიულ-ეთნოგრაფიულ ლიტერატურაზე დაყრდნობით, რასაც ამაგრებდა ადგილზე მოპოვებული ეთნოგრაფიული მონაცემებიც. ნაშ-

რომში დაწერილებითაა განხილული და შესაბამისად გამოყენებული გიორგი ბრწყინვალის წიგნი, აგრეთვე – „ძეგლი ერისთავთა“ და სხვა მასალები. ყოველივე ამან მკვლევარს საშუალება მისცა მართებულად გაეკრიტიკებინა ქართველ მეცნიერთა მიერ საკითხის კვლევისთან დაკავშირებული უსწორობანი და დაემკვიდრებინა ახლებური მართებული მიდგომა.

გ. ითონიშვილმა თავისი დისერტაციით მეცნიერულად დაადგინა, რომ: „XIV საუკუნეში მთიულეთი და გუდამაყარი საქართველოს ბარის კუთხეებთან შედარებით სუსტად დიფერენცირებულ სახასო „ქვეყნებს“ წარმოადგენდა, რომელთა დაქვემდებარება ცენტრალური ხელისუფლებისადმი აშკარად პატრონჟმურ ხასიათს ატარებდა და ბატონყმობის რანგში არ იყო აყვანილი; საკვლევი რეგიონის მოსახლეობის სამეფო კარისადმი დამოკიდებულება სახელმწიფო გადასახადების გადახდასა და „სალაშქრო“ ვაღდებულებათა „ულაპარაკო“ შესრულებაში გამოიხატებოდა... ამდენად, ფეოდალურ ურთიერთობაში სუსტად ჩაბმული მთიულეთი და გუდამაყრელები XIV საუკუნეში სახასო ყმების სტატუსით სარგებლობდნენ და... მხოლოდ „სახელმწიფო ფეოდალიზმის რეჟიმს ემორჩილებოდნენ“ (გვ. 71-72).

ამას მოსდევს მორიგი დასკვნა, რომ XV-XVII საუკუნეებში მთიულეთი და გუდამაყარი „საერისთაოდ დაპყრობილ“ კუთხეებს წარმოადგენდნენ, მაგრამ ბატონყმობამ და ადგილობრივი წარმოშობის ფეოდალური არისტოკრატიის ბატონობამ მაინც ვერ მოიკიდა ფეხი (გვ. 85).

დაბოლოს, XVIII საუკუნეში მთიულეთ-გუდამაყარის მოსახლეობის შიგნით არ დასტურდება წარმოშობით მთიელი აზნაურის არსებობის არც ერთი ფაქტი. მთიულეთი და გუდამაყარი არაგვის საუფლისწულოში შემავალ კუთხეებს წარმოადგენდნენ, მათი მკვიდრნი კი ჩვეულებრივ ასრულებდნენ დაკისრებულ მოვალეობებს (სამხედრო ბეგარა, სახელმწიფო გადასახადები) და კვლავინდებურად ემორჩილებოდნენ სახელმწიფო ფეოდალიზმის რეჟიმს (გვ. 181).

ნაშრომი კარგი ქართულითაა დაწერილი და სასიამოვნოდ იკითხება. წიგნს ახლავს რეზიუმე რუსულ ენაზე.

ამ წიგნის გამოცემით „არტანუჯმა“ მადლიანი საქმე გააკეთა. მაგრამ, როგორც ზემოთ ითქვა, ე. ითონიშვილს მრავალი ნაშრომი დარჩა გამოუქვეყნებელი (ეს წიგნიც ხომ მისი გარდაცვალების შემდეგ გამოვიდა), მათ შორის „დეალები და დეალეთი“. ვფიქრობ, საჭიროა მისი სხვა წიგნების გამოცემაც, რითაც გამდიდრდებოდა ქართული ისტორიული მეცნიერება და საფუძველი ჩაეყრებოდა უდროოდ გარდაცვლილი უნიჭიერესი ავტორის უკვდავებას.

1992 წელს გამოქვეყნდა ვახტანგის წიგნი – „აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთის ისტორიიდან“. რამდენიმე სხვა საკითხთან ერთად მასში I-XV საუკუნეების წერილობითი წყაროების მონაცემების მიხედვით შესწავლილია დევალთა ეთნიკური ვინაობის და დევალეთის ეთნოგეოგრაფიის საკითხებიც. უსახსრობის მიზეზით ჯერ-ჯერობით გამოქვეყნებული არ არის მაღალხარისხოვანი ვრცელი მონოგრაფია – „დეალები და დეალეთი“, რომლის გამოცემა შუქს მოუვნიდა დევალბთან ოსების მიმართების საკითხს და ამხელდა ოსი ისტორიკოსების მიერ შეთითხნილ თეორიას ოსებისა და დევალბების ეთნიკური იდენტობის შესახებ.

ზემოხსენებული წიგნის გამოქვეყნებამდე გამომცემლობა „მეცნიერებას“ წარედგინა ისტორიის მეცნიერებათა კანდიდატის ლეილა მარგოშვილისა და ზაზა ხიდურელის რეცენზიები, რომელთა აქ დამოწმება განაპირობა წიგნის მნიშვნელობის წარმოჩენის საჭიროებამ.

როგორც ზაზა ხიდურელმა აღნიშნა, – სარეცენზიო ნაშრომი ორიგინალური გამოკვლევაა, რასაც საფუძვლად უდევს როგორც წერილობითი წყაროების მონაცემები, ისე ტოპონიმიკური და ეთნოგრაფიული მასალები. იგი მოიცავს რამდენიმე, დღემდე შეუსწავლელ, საკითხს ეთნიკური ისტორიისა და ტოპონიმიკის სფეროდან. ავტორმა საგანგებოდ შეისწავლა პირველ რიგში „ძეგლი ერისთავთა“-ს მონაცემები დევალთა ვინაობის შესახებ, რომელზე დაფუძნებითაც მიუღებლად ცნო არაერთი მკვლევარის

თვალსაზრისი აღნიშნული ეთნიკური ერთეულის ეროვნული კუთვნილების შესახებ. პერსპექტიული ნაწი იმის დამტკიცების შესაძლებლობა, რომ დეალები არ მიეკუთვნებოდნენ არც ოსებს და არც ვაინახებს და უფრო ახლო ნათესაურ კავშირში იმყოფებოდნენ ქართველ მთიულებთან.

ეთნიკური ისტორიისათვის ასევე საინტერესოა ვახტანგ ითონიშვილის კვლევის შედეგები ჰონთა ვინაობისა და საქართველოს მთიანეთთან მათი დამოკიდებულების საკითხთან დაკავშირებით. დაინტერესების საფუძველია სინამდვილის დამახინჯება, რაც დამახასიათებელია ძირითადად რუსულენოვანი სამეცნიერო ლიტერატურისათვის. ამ მხრივ ანალოგიური სურათია აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთში ოსთა განსახლების შესახებაც, რაც ნაშრომში დასაბუთებულადაა გაკრიტიკებული.

ეთნიკური ისტორიის საკითხებთან ერთად ვახტანგ ითონიშვილის ნაშრომში მნიშვნელოვანი შედეგებია მიღებული ტოპონიმიკური ძიების ხაზითაც. მოლიანობაში სარეცენზიო გამოკვლევა ახალი სიტყვაა ქართულ საისტორიო მეცნიერებაში, რომლის ღირსებას მატებს რთული საკითხების მარტივად, გასაგები ენით გადმოცემის ხერხი. ნაშრომში დიდ ინტერესს გამოიწვევს როგორც სპეციალისტების წრეში, ისე ფართო მკითხველ საზოგადოებაში. იგი პასუხობს არა მარტო ისტორიულ-ეთნოგრაფიული კვლევა-ძიების მეცნიერულ ინტერესებს, არამედ საზოგადოების მოთხოვნილებასაც იცოდეს ის, რისი ცოდნაც ესოდენ საჭიროა ეთნოკრიზისის პრობლემებში სწორი ორიენტაციის, სინამდვილის ობიექტური დანახვისათვის. ყოველივე ეს საფუძველია იმისა, რომ ე. ითონიშვილის წიგნი დიდი ტირაჟით გამოქვეყნდეს.

მეორე რეცენზიაში ნათქვამია: წერილობითი წყაროების, ეთნოგრაფიული მასალებისა და არსებული ლიტერატურის მონაცემების კრიტიკული ანალიზის საფუძველზე ნაშრომში წარმოდგენილია დღემდე შეუსწავლელი უმნიშ-

ენკლოვანესი საკითხები აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთის ისტორიიდან. კვლევა-ძიების საგანია ეთნიკური ისტორიის, ეთნოგეოგრაფიისა და ტოპონიმის საკითხები. ავტორი განსაკუთრებული ყურადღების საგნად მიიჩნევს როგორც ქართველი მთიელების განსახლების, ისე კიდევ უფრო მეტად ქართველურ-კავკასიური მოდემის ტომობრივი ერთეულის – დვალეების ეთნიკური ვინაობისა და სამოსახლო ტერიტორიის დადგენას. ამას უადრესად დიდი მნიშვნელობა ენიჭება იმ შეხედულებების შეფასებასთან დაკავშირებით, რომელთა მიხედვითაც აშკარა გაუგებრობა შეიქმნება თუნდაც იმიტომ, რომ ორი ერთიმეორის გამომრიცხველი მოსაზრების მიხედვით დვალეები ოსებთანაც არიან გაიგივებულნი და ვაინახებთანაც. ვახტანგ ითონიშვილის კვლევის მიხედვით კი სრულიად განსხვავებული შეხედულება იკვეთება და დვალეების ქართულ სამყაროსთან სიახლოვის საკითხი წინაურდება. ამასთან ერთად ნაშრომში უარყოფილია სამეცნიერო ლიტერატურაში არსებული შეხედულება პონთა ვინაობისა და ქართველ მთიელებთან მათი დამოკიდებულების თაობაზე. საფუძვლიანადაა შესწავლილი არაგვის ხეობის ისეთი ძირითადი ტოპონიმები, როგორიცაა ღუდა, ხადა, ცხავატი, გუდამაყარი, ხანდო, ჭართალი. გარკვეულია ღუდის ხევის მოსახლეობის ადრინდელი და მერმინდელი შემადგენლობა, დასაბუთებულია ოსთა წამოსახლების ფაქტი და საერთოდ კრიტიკულადაა გადასინჯული შეხედულებები აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთში ოსთა წამოსახლების შესახებ.

საკითხები, რომლებიც ვახტანგ ითონიშვილის ნაშრომშია განხილული, წარსულის შესწავლასთან ერთად აქტუალურად ეხმიანება ეროვნული ისტორიის სადღეისო პრობლემას. გამოკვლევა ქართული ისტორიოგრაფიის მნიშვნელოვანი შენამატია, რომლის მასობრივი ტირაჟით გამოქვეყნება დააკმაყოფილებს მკითხველთა ფართო წრის მოთხოვნილებას ეროვნული ისტორიის მიმართ. ნაშრომი გამართული ენითაა დაწერილი და ამ მხრივაც ის დადებით შეფასებას იმსახურებს.

ისტორიის მეცნიერების კანდიდატი ლ. მარგოშვილი

გამოქვეყნებულ წიგნს უსაფუძვლო ბრალდებით გამოეხმაურა რ. თოფჩიშვილი (იხ მისი წიგნი – საქართველოში ოსთა ჩამოსახლებისა და შიდა ქართლის ეთნოისტორიის საკითხები, თბილისი, 1997 წ.) ვახტანგმა მას უპასუხა ნაშრომით – „დვალეთის ისტორიის საკითხები მრუდე სარკეში (როლანდ თოფჩიშვილის სუროგატის გამო)“, რაც ავტორის გარდაცვალების შემდეგ 2002 წელს ცალკე წიგნად გამოქვეყნდა.

ვახტანგის მრავალრიცხოვანი წიგნებიდან უმნიშვნელოვანესია „ნარკვევები კავკასიის ისტორიიდან“ (თბილისი, 2002), რომელსაც რამდენიმე რეცენზია მიეძღვნა. წიგნის გამოქვეყნებისთანავე მისი შეფასება ითავა მამუკა წიკლაურმა:

ამ ორიოდ წლის წინათ ტრაგედია დატრიალდა – საკუთარი წიგნის დაკაბადონებისას, მომწამლაგი გაზისაგან დაიღუპა უკვე აღიარებული ახალგაზრდა მეცნიერი ვახტანგ ითონიშვილი. ეს ტრაგედია ერთნაირი სიმძაფრით აღიქვეს ისტორიის ინსტიტუტისა და უნივერსიტეტის თანამშრომლებმა, სადაც წლების განმავლობაში აქტიურად მოღვაწეობდა გარდაცვალებამდე. მთავარი კი ალბათ, ის იყო, რომ მთელმა ჩვენმა საზოგადოებამ დიდად მოისაკლეს ეს ახალგაზრდა მეცნიერი და მამულიშვილი, რომელმაც სახელი გაითქვა, როგორც დიდად ნიჭიერმა მეკლევარმა, ბრწყინვალე პოლემისტმა და ქართული ეროვნული ინტერესებისათვის მებრძოლმა ინტელიგენტმა.

ბატონი ვახტანგ ითონიშვილი, ძირითადად, კავკასიის ისტორიას, კავკასიელი ხალხების კულტურასა და ეთნოლოგიას იკვლევდა და შემთხვევითი არ არის, რომ მის ახლახან გამოსულ წიგნსაც ასეთი დასათაურება მისცა. მკითხველს გარკვეულ შთაბეჭდილებას ამ წიგნში შეტანილი მეცნიერული ნარკვევების ჩამოთვლაც მისცემს. აი, ეს ჩამონათვალიც: „კავკასია და კავკასიელები“, „ცნებების

„კავკასის“ და „კავკასიელის“ გენეზისისა და სემანტიკური გრადაციის შესახებ“, „კავკასიელთა“ ეთნიკური ვინაობისა და ისტორიულ-გეოგრაფიული ლოკალიზაციის საკითხისათვის“, „ცენტრალური კავკასიონის ეთნიკური გეოგრაფიის საკითხები“, „ქართული ეთნოსუბსტრატი კავკასიონის ჩრდილოეთ მაკროფერდობზე“, „კავკასიის უძველესი ეთნონიმიდან“, „ოსების ეთნოგეოლ'ეკიის საკითხისათვის“, „სამხრეთ ოსეთი – ცენტრალურ საქართველოში?“, „ოსიანობა“, „ა. გიულდენშტედტის ცნობები კავკასიის ხალხთა შესახებ“.

დამეთანხმებით, ახლა, როცა ასე აირია და აილუფხა ყველაფერი კავკასიაში, როცა „ზესახელმწიფოების“ პოლიტიკაზე მიბმული, „დამოუკიდებელი სახელმწიფოები“ ისე წერენ ისტორიას, როგორც მოეპრიანებათ, ნამდვილ ისტორიულ გამოკვლევებს დიდი მნიშვნელობა აქვს.

როგორც წიგნის რედაქტორი პროფ. ვალერიან ითონიშვილი შენიშნავს, ვახტანგ ითონიშვილისათვის დამახასიათებელი იყო „მრავალმხრივი განათლება, დიდი შრომისმოყვარეობა, ფართო ერუდიცია, თავისი ქვეყნისა და მისი ისტორიისადმი ფანატიკური სიყვარული, ისტორიული წყაროების, ეთნოგრაფიული, ფოლკლორული, ტოპონიმიკური და ონომასტიკური მონაცემების ღრმად ცოდნა“, ეს ყოველივე კი კარგად გამოჩნდა ამ ახალ წიგნში.

დიდად სამწუხაროა, რომ ახალგაზრდა მეცნიერს ბედმა უმტყუნა და მისი სამეცნიერო მუშაობა მაშინ შეჩერდა, როდესაც კავკასიის თემატიკაზე შესაქმნელი ახალი კაპიტალური ნაშრომები იგეგმებოდა.

წიგნის ბოლო გვერდზე კი ვკითხულობთ: „ავტორის ოჯახი გულწრფელ მადლობას უხდის ვახტანგ ითონიშვილის უფროს მეგობარს გიორგი გაბესკირიას წიგნის გამოცემის დაფინანსებისათვის“. ამ მადლობას ეუერთდებით ჩვენც.

გაზეთ „ახალი ერა“, 2002 წ., №76.

რეცენზიაში „კავკასიისმცოდნეობის მნიშვნელოვანი შენაძენი“, პროფესორმა ჯემალ სტეფნაძემ ობიექტურად წარმოაჩინა ვახტანგის ნაყოფიერი კვლევა-ძიების შედეგები. ჯ. სტეფნაძის თვალსაზრისი წიგნის შესახებ შემდეგნაირადაა ფორმულირებული:

ვახტანგ ითონიშვილი, რომლის ნაშრომის ავტორზე ქვემოთ ვილაპარაკებთ, სრულიად ახალგაზრდა გარდაიცვალა (დაიბადა 1958 წელს, გარდაიცვალა 2000 წ.), მაგრამ ამ ხანმოკლე სიცოცხლის მიუხედავად, უდიდესი ღვაწლი დასდო კავკასიელი და ქართველი ხალხების ისტორიულ-ეთნოგრაფიული კვლევის საქმეს.

ვახტანგ ითონიშვილმა ჯერ კიდევ სტუდენტობის წლებში გამოავლინა კვლევის კარგი უნარი. აქვე გამოჰქადაგნდა, რომ მისი უმთავრესი მოწოდება ისტორიულ-ეთნოგრაფიული საქმიანობა იყო. საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ივ. ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიის, არქეოლოგიისა და ეთნოგრაფიის ინსტიტუტის ასპირანტურაში სწავლისას (1981-1983) ვ. ითონიშვილმა დაწერა ნაშრომი „აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთის მოსახლეობის სოციალური სტრუქტურა XIV-XVIII საუკუნეებში“, რისთვისაც მას ისტორიის მეცნიერებათა კანდიდატის წოდება მიენიჭა. ამის შემდეგ იგი დაუღალავად იკვლევდა ქართველი და კავკასიელი ხალხების ეთნიკური ისტორიის, ეთნოგრაფიის, ეთნოლინგვისტიკის საკითხებს, სოციალურ ურთიერთობათა პრობლემებს, ყოფას და კულტურას. მისი მუშაობის შედეგები აისახა გამოცემულ რვა წიგნში (ბევრი გამოსაცემია), აგრეთვე მრავალრიცხოვან საჟურნალო თუ საგაზეთო სტატიებში.

ვ. ითონიშვილის სამეცნიერო მემკვიდრეობაში დიდი ადგილი უკავია კავკასიის ისტორიის დღემდე შეუსწავლელი საკითხების კვლევას. ამ რთულ პრობლემებთან შესაჭიდებლად ავტორს ყველაფერი გააჩნდა: კვლევა-ძიების დიდი უნარი, მრავალმხრივი განათლება, შრომისმოყვარეობა, სამშობლოსა და მისი ისტორიის უსაზღვრო სიყვარული, საჭირო წყაროების ზედმიწევნით კარგად ცოდნა, სი-ახლის ძიებისადმი დაუოკებელი ლტოლვა. სარეცენზიო

ნაშრომი „ნარკვევები კავკასიის ისტორიიდან“ (რომელიც 2002 წელს ავტორის გარდაცვალების შემდეგ გამოცა გამოცემლობა „არტანუჯმა“) აღნიშნულის ნათელი დადასტურებაა.

ცნობილია, რომ ჩრდილო კავკასიის ისტორიულ-ეთნოგრაფიული შესწავლა მრავალმა მკვლევარმა სცადა. მათი ასეთი დაინტერესება გამოიწვია სხვადასხვა წარმომავლობის ხალხთა სიმრავლემ, მრავალეროვნებამ, მრავალრეგიურობამ, ხალხური წეს-ჩვევების და ყოფითი კულტურის თავისებურებამ და სხვ. გ. ითონიშვილი სწორედ ამ თავისებური „კეყენის“ შემსწავლელთა რიგებში დგას. თუმცა, როგორც თვითონაც აცხადებს, მის ყურადღებას, განსაკუთრებით კავკასიის ცენტრალური რეგიონი იქცევს (იხ. წიგნის შესავალი, გვ. 5), რომელშიც ის მხოლოდ ჩაჩნეთს, ინგუშეთს, ოსეთს, საქართველოს იმიერკავკასიურ მხარეებს – თუშეთს, პირიქითა ხევსურეთს, ხევს და თრუსოს გულისხმობს.

ავტორს სათანადო მონაცემების საფუძველზე გააზრებული ცენტრალური კავკასიის მნიშვნელობა ასე ესმის: „აღნიშნული ტერიტორია მასზე გამავალი უმთავრესი ტრანსკავკასიური კომუნიკაციებითურთ (არაგვის გზა, დვალეთის გზა და სხვა) უყოყმანოდ შეიძლება დახასიათდეს ევრაზიის შემდუღაბებელ მეზოზონად, იმიერ და აზიერ კავკასიის რეგიონებისა და მათზე ისტორიულად მიკონცხული ჩრდილოური (ნომადური) და სამხრეთული (მაღალგანვითარებული აღმოსავლეთის) ცივილიზაციების შემაკავშირებელ იმ ლოკალურ სივრცედ, რომლის გამორჩეული სტრატეგიული მნიშვნელობა ნიადაგ წარმოადგენდა მსოფლიოს გეოპოლიტიკურ ანტურაჟში კავკასიის ოდინდელი და აწინდელი აქტუალობის უზრუნველმყოფელ უმთავრეს ფაქტორს“ (წიგნის „შესავალი“, გვ. 5-6).

ავტორს კარგად აქვს გაცნობიერებული ამ ეთნოგრაფიულად ჭრელი რეგიონის შესწავლის აუცილებლობაც და სიძნელეც. მას შენიშნული აქვს, რომ ცენტრალურ კავკასიაში მიმდინარე ეთნოისტორიული პროცესები სპეციალურ ლიტერატურაში ზერელედ, ანდა არაობიექტურად არის წარმოდგენილი, ხოლო აღნიშნული რეგიონის ხეო-

ბებში მცხოვრებ ხალხთა, ტომთა თუ ეთნოტერიტორიულ ჯგუფთა ოდინდელი ლოკალიზაციის, ადგილმონაცვლეობისა და ეთნიკური ატრიბუციის საკითხების განხილვისას, თავს იჩენს ტენდენციურობა, სქემატიზმი და სხვადასხვა ხასიათის წყაროების თვითნებური გამოყენება. ამის მაგალითად ავტორი იმ გამოკვლევებს თვლის, რომლებიც ცენტრალური კავკასიონი, სანახებში სკვითების, სარმატებისა და ალან-ოსების შემოსვლას და ოსების „სამხრეთის შტოს“ ფორმირების საკითხებს ეხება. ჩვენს მიერ სარეცენზიოდ არჩეული გამოკვლევის ძირითადი მიზანდასახულობა ცენტრალურ კავკასიაში მიმდინარე ეთნოისტორიული პროცესების არაობიექტური გაშუქების უგვანო პრაქტიკის გაბათილებაა.

ნაშრომი, საერთოდ, თერთმეტი განყოფილებისაგან შედგება და თითოეულ მათგანში განხილული საკითხი ცენტრალური კავკასიის ხალხთა ისტორიასთან მჭიდრო კავშირშია. ასე, მაგალითად: I, II, და III ნაწილებში განხილულია კავკასიის და კავკასიელების რაობა, მათი გენეზისი, სემანტიკური გრადაცია და „კავკასიანთა“ ეთნიკური ეინაობისა და ისტორიულ-გეოგრაფიული ლოკალიზაციის საკითხები.

კავკასიასა და კავკასიელებზე მსჯელობისას (წიგნის პირველ თავში) ავტორი ვრცლად საუბრობს სხვადასხვა ეპოქის სწავლულ-მეცნიერთა თუ მოგზაურთა შრომებში მათზე გამოთქმულ შეხედულებებზე. ამასთან დაკავშირებით იგი აანალიზებს იოჰან ანტონ გიულდენშტედტის, ფ. ბოდენშტედტის, ე. სპენსერის, მ. ლერმონტოვის, ე. მარკოვის, ი. ვინკულმანის, ი. კანტის, ა. დიუმას, ა. ბესტუჟე-მარლინსკის, ღონ კრისტოფორე დე კასტელის და სხვა ცნობილი მოღვაწეების ცნობებს.

ე. ითონიშვილს მიაჩნია, რომ ეს ავტორები ძირითადად „ობიექტურად ასახავენ აღნიშნული რეგიონის შთამბეჭდავ ტომობრივ სიჭრელეს, რაც დღესაც გვევლინება კავკასიის შესაშური ეთნოკულტურული ჰაბიტუსის ყველაზე უფრო მიმზიდველ შტრიხად“ (გვ. 25).

ე. ითონიშვილი ვრცლად ლაპარაკობს კავკასიის მოსახლეობის ცალკეული ენობრივი ოჯახების (იბერიულ-

კავკასიური, ინდოევროპული, ალანური და სემიტურ-ქამიტური) შესახებ. მისი სამართლიანი განცხადებით „კავკასიელი ხალხის“ სახელი უფრო იმ ეთნოსებს მიესადაგება, ვინც თავისი ეთნოგენეტიკური ფესვებით სწორედ კავკასიასთან არის დაკავშირებული და ვისმა ეთნიკურმა არქიტექტურამც დანამდვილებით კავკასიის რეგიონში განიცადა ფორმირება (გვ. 28-29).

ვ. ითონიშვილი სამართლიანად თვლის „კავკასიელ ხალხად“ მხოლოდ ე. წ. იბერიულ-კავკასიურ (ან კავკასიურ) ენათა ოჯახის წევრებს: ქართველებს, აფხაზებს, ადიღეულებს, ჩაჩელებს, ინგუშებს და სხვებს. სულ 17 ეთნოსს (გვ. 29).

წიგნის მეორე თავში შესწავლილია ცნებების „კავკასიის“ და „კავკასიელის“ გენეზისი და სემანტიკური გრადაცია. ამასთან დაკავშირებით ავტორი განიხილავს იმ უცხოურ თუ ქართულ წყაროებს, რომლებშიც კავკასიასა თუ კავკასიელების შესახებ არის ლაპარაკი. ავტორი იმ დასკვნამდე მიდის, რომ XI-XIII სს-ის ქართული წერილობითი წყაროების ჩვენებით „კავკასი“//„კავკასია“ ვიწრო გაგებით მდ. თურგისა და კავკასიონის ქედის დასავლეთ კიდეზე შორის მდებარე იმიერკავკასიის მიწაწყალს უდრის, ხოლო ფართო გაგებით კი ისტორიული ადიღედან კასპიის ზღვამდე არსებულ იმიერ და ამიერკავკასიის ტერიტორიას (გვ. 45).

ავტორს არ მიაჩნდა სწორად „კავკასიის“, როგორც გეოგრაფიული ტერმინის, მხოლოდ ცენტრალური კავკასიის მთიანეთის აღსანიშნავად გამოყენება (გვ. 55).

ამ პრობლემასთან მჭიდრო კავშირშია წიგნის მესამე თავიც – „კავკასიანთა“ ეთნიკური ვინაობისა და ისტორიულ-გეოგრაფიული ლოკალიზაციის საკითხისათვის.

ავტორი კრიტიკულად აფასებს იმ ავტორთა ნაშრომებს, რომელნიც „კავკასიანთა“ ქვეშ მხოლოდ ვაინახურ ტომებს ან კიდევ ოსებს გულისხმობენ. მისი სამართლიანი აზრით ძველქართული წყაროების ტერმინები „კავკასნი“ და „კავკასიანი“, „მთიელი“//„მთევლი“ კრებითი სახელია და რომელიმე ცალკე აღებულ ეთნოსს არ გულისხმობს (გვ. 89).

ნაშრომის მეოთხე თავში ავტორი საგანგებოდ იკვლევს ცენტრალური კავკასიონის ეთნიკურ გეოგრაფიას, სხვადასხვა ცნობების საფუძველზე მოცემულია სხვადას-

ხეა ტომების თუ ტერიტორიული ჯგუფების განსახლების ხელახალი სურათი და ზოგიერთი ეთნიკური ერთეულის (მაგ. თაღების და თუალების) ახლებური ლოკალიზაციის ცდა. რაც მოთავარია, ავტორი კრიტიკულად იხილავს სტრაბონის „გეოგრაფიის“ იმ ნაწილს, სადაც მთიელი იბერები „სკეითებისა“ და „სარმატების“ მეზობლად და ნათესავეებად არიან წარმოდგენილნი.

ოსი მეცნიერები, რომლებიც სკეით-სარმატ-ალანთა და ოსთა საერთო წარმოშობას ქადაგებენ, სტრაბონის გეოგრაფიის ამ ნაწილს მთიელი იბერიელების ჩრდილო ირანული ეთნიკური წრისათვის მისაკუთვნებლად იყენებენ. აქედან კი ასკენიან, რომ ცენტრალური კავკასიონის ორივე კალთაზე ოსთა წინაპრები ძველთაგანვე ცხოვრობდნენ. ეს დებულება ჩამოყალიბებულია ცხინვალელი ისტორიკოსის ი. გაგლოითის შრომაში (იხ. Ю. С. Гаглойти, Проблемы этнической истории южных осетин, 1996 г.)

ე. ითონიშვილი დაწვრილებით აანალიზებს ეთნონიმ „სკეითს“ და „სარმატს“, ადგენს ამ ტერმინების შინაარსს სტრაბონის თანამედროვე კავკასიის ეთნიკურ გეოგრაფიასთან მიმართებაში და ასკენის, რომ სტრაბონის ეს ცნობა ცენტრალური კავკასიონის მაღალმთიან ზოლში სკეით-სარმატთა ძველთაგანვე განსახლების და შიდაქართლის მთიანეთში ე. წ. სამხრეთელ ოსთა წინაპრების ძვ. წ. I ს-ის მიწურულისთვის დამკვიდრების სასარგებლოდ არაფერს ლაპარაკობს (გვ. 121).

წიგნის მეხუთე თავში – ქართული ეთნოსუბსტრატის ცენტრალური კავკასიონის ჩრდილოეთ მაკროფერდობზე, – განხილულია ცენტრალური კავკასიონის მაკროფერდობებზე ქართველური მოსახლეობის განსახლების საკითხები. ავტორი სწავლობს აწინდელი ბალყარეთის მიწაზე სვანთა ოდინდელ განსახლებას. იშველიებს რა სხვადასხვა ხასიათის წყაროს, ავტორი იმ დასკვნამდე მიდის, რომ კავკასიონის მთავარი ქედი არ წარმოადგენდა ქართველური მოსახლეობის გავრცელების უკიდურეს ჩრდილოეთ მიჯნას და კავკასიონის პირიქით კალთებზე ქართველური ელემენტის ინფილტრაცია საკმაოდ ინტენსიურ ხასიათს ატარებდა (გვ. 140).

როგორც ამ თავის დასასრულშია ნათქვამი, ავტორს აღნიშნული პროცესის საგანგებო შესწავლა ჰქონია გადაწყვეტილი, მაგრამ ნაადრევი გარდაცვალების გამო, სურვილი შეუსრულებელი დარჩა.

წიგნის 141-161 გვერდებზე დაბეჭდილია საგანგებო გამოკვლევა „ჰონთა“ ეთნიკური კუთვნილებისა და „ჰონთა ქვეყნის“ ლოკალიზაციის საკითხებისათვის. ეს გამოკვლევა ავტორმა წაიკითხა 1989 წ. 2 ივნისს ივ. ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიის, არქეოლოგიისა და ეთნოგრაფიის ინსტიტუტის სამეცნიერო სესიაზე, 1991 წელს კი გამოაქვეყნა ჟურნალ „მაცნეში“ (იხ. მაცნე, ისტორიის... სერია, 1991 წ., №1). რაკი ნაშრომი კავკასიის ისტორიის პრობლემებს განეკუთვნებოდა, ავტორმა იგი სარეცენზიო წიგნშიც შეიტანა.

ვ. ითონიშვილი სამართლიანად არ იზიარებს რუსი მეცნიერის ნ. გ. ვოლკოვას აზრს, რომელიც მან 1973 წ. გამოქვეყნებულ ნაშრომში (იხ. Н. Г. Волкова, «Этнонимы и племенные названия Северного Кавказа, М., 1973, с. 128-130) გამოთქვა.

ნ. გ. ვოლკოვას აზრით, ძველ სომხურ წერილობით წყაროებში არაერთხელ ნახსენები ეთნონიმი „ჰონი“ არა პუნების, არამედ კავკასიური წარმოშობის ერთი რომელიმე ხალხის ან ხალხთა ჯგუფის აღმნიშვნელი სახელი შეიძლება იყოს. V-VII ს-ის სომხური წყაროებით ცნობილ „ჰონთა ქვეყანაში“ კი დარუბანდის ჩრდილოეთით და დასავლეთით მდებარე დაღესტნის მიწა-წყლის გარდა, ვაინახთა მიწა და საქართველოს მთიანეთის მხარეები (თუშეთი, ფშავი, ხევსურეთი) უნდა იგულისხმებოდეს. ნ. გ. ვოლკოვას აზრით, ამას ადასტურებს პირიქითა ხევსურეთში (მდ. ანდაქის წყლის ხეობაში) ტოპონიმ ხონეს არსებობა. აგრეთვე „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“-ში დაცული ცნობა ისტორიულ ხერკის თემში ჰონთა დასახლების არსებობის შესახებ (Н. Г. Волкова, დასახ. ნაშრომი, გვ. 128-130).

ვ. ითონიშვილის დასკვნა ნ. გ. ვოლკოვას შეხედულების შესახებ სრულიად საწინააღმდეგო შინაარსისაა. მას სამართლიანად მიაჩნია, რომ „ჰონი“ თურქული მოდგმის აღმნიშვნელი ეთნონიმია, „ჰონთა ქვეყანა“ კი დარუბანდის

წრდილო მიწების, ძირითადად კი თანამედროვე დაღესტნის კასპიისპირა დაბლობებია. ამ ეთნონიმს, ხანდახან, ფართო შინაარსიც აქვს, მაგრამ მასში არ შესულა საქართველოს მთიანი მხარეები. დაუშვებელია „ჰონების“ გაიგივება დაღესტნელების და ვაინახების წინაპრებთანაც (გვ. 160-161). ეს დასკვნა ექვს არ იწვევს.

სარეცენზიო ნაშრომში შეტანილია ოთხი მნიშვნელოვანი ნაშრომი ოსებზე: 1. ოსები (მოკლე ისტორიულ-ეთნოგრაფიული ნარკვევი); 2. ოსების ეთნოეოლოგიის საკითხისათვის; 3. სამხრეთ ოსეთი ცენტრალურ საქართველოში? და 4. ოსიანობა.

ამ გამოკვლევათა მოცულობა 83 გვერდია (წიგნის 162-245 გვერდები) და მისი ცალკე გამოცემაც შეიძლება, მით უმეტეს რომ, ოსები კავკასიაში გვიან მოსულ და შემდეგ გაკავასიელებულ ხალხად ითვლება.

ოსურ საკითხებზე დაბეჭდილ ნარკვევებიდან განსაკუთრებით გამოსაყოფია „ოსიანობა“. ოსიანობა – ეს იყო „ლეკიანობის“ მსგავსი მოვლენა და ნიშნავდა სხვადასხვა მიზეზებით დასუსტებული საქართველოს (კერძოდ მისი აღმოსავლეთი ნაწილის) დაუნდობელ ძარცვა-რბევას. თავისი სისასტიკით იგი არაფრით ჩამოუვარდებოდა „ლეკიანობას“. ცხადია, ოსურ თემებზე დაბეჭდილი დანარჩენი სამი ნარკვევიც საყურადღებოა.

წიგნის ბოლო ნაწილია „ი. გიულდენშტედტის ცნობები კავკასიის ხალხთა შესახებ“.

რუსეთის საიმპერატორო აკადემიის აკადემიკოსმა იოჰან ანტონ გიულდენშტედტმა (1745-1781 წწ.) საქართველოსა და კავკასიის ქვეყნებში მოგზაურობის (1768-1775 წწ.) შემდეგ, თავისი დაკვირვებანი საგანგებო ნაშრომში ასახა. ამ ნაშრომში თავმოყრილია კავკასიის ხალხთა გეოგრაფიის, ბუნების, მადნეული და მინერალური რესურსების, გზების, გადასასვლელების, ისტორიის, ეთნოგრაფიის, რელიგიის, ენა-ლინგუიკების და სხვ. ამსახველი უძვირფასესი ცნობები. სწორედ ამიტომ დაინტერესდა ი. გიულდენშტედტის ცნობებით ვ. ითონიშვილი. მართალია, ჩვენი მკვლევარი გერმანელი მოგზაურის ნაშრომში ალაგ-ალაგ ტენდენციურ და უზუსტო ჩვენებებსაც ხედავს, მაგრამ თხსულებ-

ბას, როგორც „ავტორის ეპოქის მატიანეს“, მაღალ შეფასებას აძლევს (გვ. 279).

სარეცენზიო ნაშრომს თან ერთვის მნიშვნელოვანი საილუსტრაციო მასალა. კერძოდ 9 სქემა, თრუსოს, ხევის და არაგვის (თერგის) ხეობის რუკები.

ასეთია მოკლედ ვახტანგ ითონიშვილის წიგნის „ნარკვევები კავკასიის ისტორიიდან“ ძირითადი შინაარსი. საეჭვო არ არის, რომ ვ. ითონიშვილის სახით ჩვენ გვყავდა მეცნიერული კვლევა-ძიების განსაკუთრებული ნიჭით დაჯილდოებული ადამიანი. მისთვის დამახასიათებელი იყო მშობლიური ქვეყნისა და ისტორიის ღრმა სიყვარული, მუხლსაუხრელი გარჯა და განუწყვეტელი ძიება. ალბათ, ამიტომ შესძლო მან თითქმის შეუძლებელი – დაწერა მრავალი მნიშვნელოვანი მონოგრაფია და სამეცნიერო წერილი. დარწმუნებული ვარ, განსვენებულ მეცნიერს მხოლოდ ეს ერთადერთი წიგნი – „ნარკვევები კავკასიის ისტორიიდან“ რომ დაეწერა, მაინც საპატიო წვლილს შეიტანდა კავკასიისმცოდნეობის სფეროში.

რეცენზია გამოქვეყნდა ჯერ „მნათობში“ (2003 წ. №1-2), ხოლო შემდეგ სამეცნიერო კრებულში – „ისტორიულ-ეთნოგრაფიული ძიებანი“ (ტ. V, თბილისი, 2003 წ., გვ. 434-442).

აღნიშნული კრებულის წინა, მეოთხე ტომში (2002 წ.) ვახტანგის ეს წიგნი იმ დროისათვის გამოცემულ სხვა ნაშრომებთან ერთად მიმოიხილა ხათუნა იოსელიანმა:

ვახტანგ ითონიშვილის ახალი წიგნები

თავის ხანმოკლე სიცოცხლეში ვახტანგ ითონიშვილმა მრავალი მაღალხარისხოვანი გამოკვლევა შექმნა, რომელთა უმრავლესობა გამოქვეყნდა სამეცნიერო კრებულებში და ჟურნალ-გაზეთებში. მისივე შემოქმედების ნაყოფია

თანამედროვე აქტუალური პრობლემებისადმი მიძღვნილი პოლიტოლოგიური წერილები, მხატვრულად გაფორმებული ისტორიულ-ეთნოგრაფიული შინაარსის კალენდრები და განსაკუთრებით ფასეული პლაკატები. მათ შორის აღსანიშნავია „კავკასიური სამყარო“, რომელიც ილუსტრირებულია კავკასიის ეთნიკური და კონფესიური რუკებით, ეროვნულსა და კუთხურ ტანსაცმელში გამოწყობილი ტიპებით, კავკასიის მოსახლეობის ანთროპოტიპებით, მოსახლეობის რიცხოვნობის მანვენებლებით და ენათა ოჯახების კლასიფიკაციით. მეორე პლაკატი „ყოველი საქართველო“ ორ ვარიანტად გამოქვეყნდა. პირველ მათგანში ნაჩვენებია 1) ერთიანი დიდი საქართველოს გენერალური ისტორიულ-გეოგრაფიული და ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული დარაიონება, 2) ეთნოგრაფიული საქართველო აწინდელ შეკვეცილ საზღვრებში, 3) თანამედროვე ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული დაყოფა, 4) ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული დაყოფის ოპტიმალური ვარიანტი. აქვე გამოსახულია სხვადასხვა ეპოქის ქართული გერბები შესაბამისი განმარტებებით. „ყოველი საქართველო“-ს მეორე ვარიანტში გამოსახულია 1) ისტორიული საქართველოს რუკა ძირითადი ტერიტორიული დანაყოფებისა და მათი გერბების სრული ჩვენებით, 2) სამეფო და საგვარეულო გერბები, 3) ქართველი ტიპები ტრადიციული კუთხური ჩაცმულობით, 4) ქართული გვარების მაწარმოებელ ძირითად ფორმანტთა რაოდენობა, 5) ყველაზე მრავალრიცხოვანი ქართული გვარები.

აღნიშნულთან ერთად ვახტანგ ითონიშვილმა გარდაცვალებამდე გამოაქვეყნა 5 მონოგრაფია: 1. არაგვის ხეობა, 1986 წ., 2. არაგვი და არაგველები, 1989 წ., 3. ქართველი ხალხის ეთნოსტრუქტურა მრუდე სარკეში, 1990 წ., 4. აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთის ისტორიიდან, 1992 წ., 5. ქართულ-ოსურ ურთიერთობათა ისტორიიდან, 1995 წ.

დამთავრებული შრომების უმრავლესობა ავტორს გამოუქვეყნებელი დარჩა, რომელთა გამოცემა დაიწყო მისი გარდაცვალების შემდეგ. რამდენიმე გამოკვლევა უკვე დაიბეჭდა კრებულში – „ისტორიულ-ეთნოგრაფიული ძიებანი“ და ჟურნალებში: „მნათობში“, „ხატაურში“ და „წელიწდეულში“ (საკეაგ) – 2000“ (ამ უკანასკნელში „ქართველთა

ეთნო(ციდი“ ქართულად და ინგლისურად). სტატიების დიდი ნაწილი წარმოდგენილია დასახელებულ ჟურნალებში, ნაწილიც მომზადებულია დასაბეჭდად.

სტატიების პუბლიცაციების პარალელურად მიმდინარეობს გამოუქვეყნებელი წიგნების გამოცემა. ჯერჯერობით გამოიცა 3 წიგნი:

I. აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთის მოსახლეობის სოციალური სტრუქტურა XIV-XVIII საუკუნეებში, თბილისი, 2001 წ.

ქართული სამართლის ძეგლების, ისტორიული დოკუმენტების, ეთნოგრაფიული, ფოლკლორული, ტოპონიმიკური, ონომასტიკური მონაცემების და სპეციალური ლიტერატურის კრიტიკული ანალიზის მეშვეობით მონოგრაფიაში შესწავლილია აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთის მოსახლეობის სოციალური სტრუქტურა XIV-XVIII საუკუნეებში, ტრადიციული ყოფის იერსახე მასში გახენილი ანომალიებით, სამართლის წიგნების (გიორგი ბრწყინვალის „ძეგლის დადება“, ლევან და ვახტანგ ბატონიშვილების „განჩინება“) შექმნის მიზეზები, მნიშვნელობა და მოქმედების ტერიტორია. ვახტანგ ითონიშვილის ეს მონოგრაფია ყველაზე უფრო სრულფასოვანი გამოკვევაა ამ საკითხზე არსებულ შრომებს შორის. მისი ესოდენ დიდი სამეცნიერო ღირებულების განმსაზღვრელია ყველა სახის წყაროების ღრმა ცოდნა და მისი საფუძვლიენი ანალიზი.

II. დვალეთის ისტორიის საკითხები მრუდე სარკეში, თბილისი, 2002 წ.

დვალეებისა და დვალეთის შესწავლას მიეძღვნა ვახტანგ ითონიშვილის სადოქტორო დისერტაცია, რომლის დაცვა ვერ შედგა ავტორის მოულოდნელი გარდაცვალების გამო. ამ მონოგრაფიის ზოგიერთი ნაწილი გამოქვეყნებულია. რაც შეეხება ზემოხსენებულ ნაშრომს, იგი ეხება დვალეთის ისტორიის გაბუნდოვანებულ საკითხებს, რომელთა კრიტიკულ შეფასებასთან ერთად მოცემულია მრავალი მათგანის მეცნიერული ინტერპრეტაცია და ობიექტური კვალიფიკაცია.

III. ნარკვევები კავკასიის ისტორიიდან, თბილისი, 2002 წ.

წერილობითი წყაროების, ეთნოგრაფიული, ფოლკლორული, ტოპონიმიკური, ონომასტიკური და სპეციალური ლიტერატურის მონაცემების ანალიზის საფუძველზე ნაშრომში გაშუქებულია დღემდე შეუსწავლელი საკითხები ცენტრალური კავკასიის ხალხთა ისტორიიდან. მრავალწლიანი ნაყოფიერი მუშაობის შედეგად შექმნილ პირველხარისხოვან გამოკვლევებში მნიშვნელოვანი ადგილი უჭირავს საქართველოს ისტორიისა და თანამედროვეობის მტკიცებულ პრობლემებს, სახელდობრ, რუსეთის იმპერიის თანადგომით წარმოშობილი ოსური ნაციონალ-სეპარატიზმის არსს და საქართველოს ერთიანი სახელმწიფოებრიობის დამანგრეველ შედეგებს. წიგნი განკუთვნილია როგორც სპეციალისტებისა და სტუდენტებისათვის, ისე კავკასიის ისტორიისა და თანამედროვე ვითარებაში მკითხველთა ფართო მასის გაცნობიერებისათვის.

სამომავლოდ გათვალისწინებულია ვახტანგ ითონიშვილის სხვა წიგნებისა და სტატიების გამოქვეყნება, რაც საგრძნობლად გაამდიდრებს ქართულ საისტორიო მეცნიერებას.

ხათუნა იოსელიანი
ისტორიულ-ეთნოგრაფიული ძიებანი, IV, თბ., 2002

„კავკასიის ისტორიის ნარკვევებისადმი“ დამოკიდებულება ხათუნა იოსელიანმა გამოხატა გაზეთ „ლილეოს“ (2003 წ. №2) ფურცლებზე. მან, როგორც სვანეთის ისტორიისა და ეთნოგრაფიის მკვლევარმა, საგანგებო მნიშვნელობა მიანიჭა ვახტანგის კვლევა-ძიების შედეგებს სვანეთის შესახებ. შესაბამისად ამისა, ხ. იოსელიანმა გაზეთის მეშვეობით მკითხველს გააცნო წიგნის მეხუთე თავი – „ქართული ეთნოსუბსტრატი ცენტრალური კავკასიონის ჩრდილოეთ მაკროფერდობზე“.

პუბლიკაციას ახლავს შემდეგი ინფორმაცია:

კავკასიის ისტორია და ეთნოგრაფია უძველესი დროიდან იპყრობდა მეცნიერ-მკვლევართა თუ მოგზაურთა ყურადღებას. მიუხედავად იმისა, რომ უამრავი ნაშრომია შექმნილი კავკასიის ისტორიისა და კულტურის შესახებ, ეს ფრიად საინტერესო რეგიონი ჯერ კიდევ არ არის ყოველმხრივ და საფუძვლიანად შესწავლილი, რის გამოც კავკასიის ისტორიის საკითხები კვლავაც მეცნიერთა შეუწყვეტელი ინტერესის სფეროშია მოქცეული.

ერთ-ერთი გამოჩენილი ქართველი მეცნიერი, რომელიც ახლებური მიდგომით იკვლევდა კავკასიის ისტორიას, იყო ახალგაზრდა მკვლევარი ვახტანგ ითონიშვილი, რომელიც ნაადრევად და ტრაგიკულად წავიდა ჩვენგან. მიუხედავად ამისა, მან მოასწრო მრავალი პირველხარისხოვანი ნაშრომის შექმნა, რომლებშიც შესწავლილია როგორც ქართველების, ისე კავკასიაში მცხოვრები სხვა ეთნოსების ისტორიის საინტერესო საკითხები.

ახლაჩან გამოვიდა ვახტანგ ითონიშვილის წიგნი „ნარკვევები კავკასიის ისტორიიდან“, რომლის მნიშვნელობაც ძალიან დიდია კავკასიის ისტორიის ჯერ კიდევ ბინდით მოცული საკითხების გაშუქებაში. ეს წიგნი დიდ სამსახურს გაუწევს როგორც ამ სფეროში მომუშავე მეცნიერ-მკვლევარებს, ისე კავკასიის ისტორიის საკითხებით დაინტერესებულ ფართო საზოგადოებას.

წვენი გაზეთის ფურცლებზე გთავაზობთ ნაწყევტს ამ წიგნიდან, რომელშიც სხვადასხვა მონაცემთა საფუძველზე ახლებურად არის გაშუქებული სვანების განსახლების საკითხი.

აქვე არ შემიძლია არ აღვნიშნო იმ გამორჩეული სიყვარულის შესახებ, რომელიც ვახტანგ ითონიშვილს გააჩნდა სვანეთის, საქართველოს ამ უძველესი კუთხის მიმართ. გულისტკივილით აღვნიშნავთ იმასაც, რომ მისი ნაადრევი წასვლით დიდი დანაკლისი განიცადა ქართულმა მეცნიერებამ.

ხათუნა იოსელიანი

ზემოხსენებული კრებულის V ტომში (თბ., 2003) ხ. იოსელიანმა მიმოიხილა ვახტანგის ორი წიგნი. წინა ტომში დაბეჭდილი შრომები, უნიკალური პლაკატები და ისტორიული კალენდრები. ხ. იოსელიანი გვაუწყებს:

2002-2003 წწ. გამოცემული წიგნები

საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ივანე ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის სოციალურ ურთიერთობათა ეთნოგრაფიული შესწავლის განყოფილების, აგრეთვე ინსტიტუტის სხვა განყოფილებებისა და თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის თანამშრომლების მონაწილეობით, სისტემატურად ქვეყნდება მონოგრაფიები და სერიული ხასიათის კრებულები (რედაქტორი ვალერიან ითონიშვილი). 2002-2003 წლებში მკითხველმა მიიღო ვახტანგ ითონიშვილის ორი წიგნი და ერთი 519 გვერდიანი კრებული „ისტორიულ-ეთნოგრაფიული ძიებანი“, ტ. IV.

ვახტანგ ითონიშვილმა თავისი ხანმოკლე სიცოცხლის პერიოდში გამოაქვეყნა ხუთი მაღალხარისხოვანი მონოგრაფია და მრავალი სხვა გამოკვლევა, რომლებიც დაიბეჭდა ჟურნალ „მაცნეში“, „განთიადში“ და სამეცნიერო კრებულებში. მისივე დაუღალავი შრომის ნაყოფია თანამედროვე ვითარებაში შექმნილი უაღრესად მტკივნეული ეროვნული პრობლემებისადმი მიძღვნილი პოლიტიკური შინაარსის წერილები, ვიზუალური მონაცემებით გაფორმებული ისტორიულ-ეთნოგრაფიული ხასიათის კალენდრები და ნაირფეროვანი ილუსტრაციებით აღჭურვილი უნიკალური პლაკატები („კავკასიური სამეარო“ და „ყოველი საქართველო“ ორ ვარიანტად).

სიცოცხლეში გამოქვეყნებულმა ნაშრომებმა ვახტანგ ითონიშვილს ცნობილი მეცნიერის სახელი მოუხვეჭა, მაგრამ მის არქივში ხელნაწერების სახით მრავალი უნიკალური გამოკვლევა დარჩა, რომელთა გამოსაცემად მომზადება ითავა მისმა მამამ ვალერიან ითონიშვილმა. მისი მდიდარი სამეცნიერო მემკვიდრეობიდან ავტორის უდროოდ გარდაცვალების შემდეგ უკვე რამდენიმე გამოკვლევა

დაიბეჭდა ჟურნალებში („მნათობი“, „ხატაური“, „წელიწდეული – საკეაგ“) და კრებულში – „ისტორიულ-ეთნოგრაფიული ძიებანი“ (მის 4 ტომში გამოქვეყნდა 7 ნაშრომი). გარდა ამისა, გამოიცა 5 წიგნი, რომელთაგან 3 მონოგრაფიის შესახებ ჩემი ინფორმაცია დაიბეჭდა კრებული („ისტორიულ-ეთნოგრაფიული ძიებანი“) IV ტომში. ამ კრებულის გამოცემის პარალელურად გამოქვეყნდა კიდევ ორი წიგნი:

1. ხანდოს ხევი (ისტორიულ-ეთნოგრაფიული ნარკვევი – სადიპლომო ნაშრომი), თბილისი, 2003 წ.

წერილობითი წყაროების, ავტორის მიერ მოპოვებული ეთნოგრაფიული მასალების, ტოპონიმიკური, ონომასტიკური და სპეციალური ლიტერატურის მონაცემების ანალიზის საფუძველზე ნაშრომში შესწავლილია ქართლის არაგვის ანუ საარაგვოს ერთი კუთხე. ნარკვევი გვაცნობს ხანდოს ხევის გეოგრაფიულ მდებარეობას, განსახლების სტრუქტურას, მოსახლეობის ეთნიკურ და სოციალურ შემადგენლობას, სამეურნეო პირობებს და მიწათსარგებლობის ფორმებს. ნარკვევს ერთვის ავტორის მიერ ხანდოში შეკრებილი ეთნოგრაფიული მასალები. წიგნი განკუთვნილია როგორც სპეციალისტებისა და სტუდენტებისათვის, ისე ადმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთის გაცნობით დაინტერესებულ მკითხველთა ფართო წრისათვის.

2. ვერტიკალური ზონალობის პანორამა და დემოგრაფიული პროცესები საქართველოში (საქართველოს მიწა-წყლის ისტორიულ-გეოგრაფიული და ისტორიულ-ეთნოგრაფიული დარაიონების ტრადიცია – „მთა“, „ბარი“, „ზეგანა-გარა“ – ვერტიკალური ზონალობის ჭრილში და მასთან დაკავშირებული დემოგრაფიული პროცესები), თბილისი, 2003 წ.

წერილობითი წყაროების, ეთნოგრაფიული, ტოპონიმიკური და ფოლკლორული მონაცემების ანალიზის საფუძველზე გამოკვლევაში მონოგრაფიულადაა შესწავლილი საქართველოს ტერიტორიის ისტორიულ-გეოგრაფიული და ისტორიულ-ეთნოგრაფიული დარაიონების ტრადიცია კლიმატური პირობების, მეურნეობის ფორმებისა და ხალხური ემპირიული ცოდნა-გამოცდილების გათვალისწინებით. ვერტიკალურ ზონალობასთან კავშირშია განხილული აგრეთ-

ვე დემოგრაფიული პროცესები, სახელდობრ, ბარში მთიულთა მიგრაციის ხასიათი. ნარკვევში კრიტიკულადაა შეფასებული სამეცნიერო ლიტერატურაში გამოთქმული შეხედულებები აღნიშნული პირობების შესახებ. ნაშრომი განკუთვნილია როგორც სპეციალისტების, ისე ისტორიულ-ეთნოგრაფიული საკითხებით დაინტერესებული მკითხველისათვის.

ეს არის რიგით მეათე წიგნი, მაგრამ გამოსაცემად მომზადებულია კიდევ არაერთი სხვადასხვა მოცულობის წიგნი, მათ შორის სადოქტოროდ გათვალისწინებული ერცელები მონოგრაფიული გამოკვლევა – „დვალები და დვალეთი“.

როგორც ზემოთ აღვნიშნე, ვალერიან ითონიშვილის რედაქტორობით გამოქვეყნდა აგრეთვე რიგით მეოთხე სერიული კრებული – „ისტორიულ-ეთნოგრაფიული ძიებანი“ (თბილისი, 2002 წ.). როგორც ამის წინ გამოცემული 3 კრებული, რომელთა შინაარსი გამოქვეყნდა კრებული IV ტომში, ეს უკანასკნელიც მრავალი საყურადღებო ნაშრომითაა წარმოდგენილი. ამ შემთხვევაშიც წერილობითი წყაროების, ეთნოგრაფიული, ფოლკლორული, ტოპონიმიკური და სპეციალური ლიტერატურის მონაცემების საფუძველზე კრებულში მონაწილე ავტორთა მიერ გამოკვლეულია საქართველოსა და კავკასიის ისტორიის დღემდე შეუსწავლელი უმნიშვნელოვანესი საკითხები, ყოფისა და ტრადიციების თავისებურებანი. წიგნი განკუთვნილია როგორც სპეციალისტების, ისე ისტორიულ-ეთნოგრაფიული საკითხებით დაინტერესებული მკითხველისათვის.

კრებული IV ტომის შინაარსი ასეთია: 1. ვალერიან ითონიშვილი, რედაქტორის ინფორმაცია; 2. გიორგი გოცირიძე, ვახტანგ ითონიშვილის გახსენება; 3. ხათუნა იოსელიანი, ვახტანგ ითონიშვილის ახალი წიგნები ა) აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთის მოსახლეობის სოციალური სტრუქტურა XIV-XVIII საუკუნეებში, თბ., 2001; ბ) დვალეთის ისტორიის საკითხები მრუდე სარკეში, თბ., 2002; გ) ნარკვევები კავკასიის ისტორიიდან, თბ., 2002); 4. ვახტანგ ითონიშვილი, ლეონტი მროველის ცნობები საქართველოს მთიანეთისა და მისი გადასასვლელელების შესახებ; 5. ვახ-

ტანგ ითონიშვილი, ჯერის უღელტეხილის სახელწოდების წარმომადგენლობის შესახებ; 6. ვახტანგ ითონიშვილი, შავი ზღვის აუზის ეთნიკური გეოგრაფიიდან (წინასწარი მონახაზი); 7. ვაღერძან ითონიშვილი, ტერიტორიული თემი საქართველოში; 8. დავით პავლიაშვილი, კაპიტალისტური ურთიერთობების განვითარების თავისებურებანი ტანა-ატენის ხეობაში; 9. ლევან ფრუიძე, მოსაზრებანი აკად. გ. ჩიტაიას სახელობის ქართული ხალხური ხუროთმოძღვრებისა და ყოფის თბილისის სახელმწიფო ღია ცის ქვეშ მუზეუმის რეანიმაციისა და ფუნქციონირებისათვის; 10. ოლეგ მელაძე, ვაინახების გადმოსახლება საქართველოს მთიანეთის ანტიკურ ხანაში; 11. ოლეგ მელაძე, ქართულ-ვაინახური სარწმუნოებრივი და კულტურული ურთიერთობანი შუა საუკუნეებში; 12. ნათელა კაპანაძე, ბავშვის აღზრდის ტრადიციები საქართველოში; 13. გულნარა ცეცხლაძე, საოჯახო ეტიკეტი იმერეთის მოსახლეობაში; 14. გიორგი ღუდუშაური, მიწის დაპატრონების გავრცელებული წესები აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთში (XVIII-XIX სს.); 15. გიორგი ღუდუშაური, აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთის გზა-ბილიკების საკითხისათვის; 16. თამარ შარაბიძე, ჯადოსნური ხალისა; 17. თამარ შარაბიძე, ქალის საოჯახო და საზოგადოებრივი მდგომარეობა საქართველოში; 18. ხათუნა იოსელიანი, სამხედრო საქმის ისტორიიდან სვანეთში; 19. ხათუნა იოსელიანი, საბრძოლო თავდაცვითი იარაღის ამსახველი ტერმინები სვანურ ენაში 20. მარიამ ილუარიძე, ხელთუქმნელი ხატი და მასთან დაკავშირებული დღესასწაულები საქართველოში; 21. ნანული აზიკური, ნაბადი ქართველთა ტრადიციულ ყოფაში 22. ნანული აზიკური, საქმით სტუმრობა აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთში; 23. ნანა ომარაშვილი, რეისლამიზაციის პროცესები დაღესტანში; 24. მელეა გოგოლაძე, ქართლის სოციალური სტრუქტურა „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“-ს მიხედვით ძე. წ. IV საუკუნის ბოლოდან ახ. წ. IV საუკუნის II ნახევრამდე; 25. ქეთევან სიხარულიძე, ქართული ხალხური კოსმეტიკის ტრადიციები საქართველოში (ყერ-უმარილი); 26. ირმა კვაშილაძე, წარმართული წეს-ჩვეულებები სამურზაყანოში; 27. დავით ჭითანავა, ყულიშკარის ეტიმოლოგიისათვის; 28.

მზია წიკლაური, გზა-გადასასვლელები არხოტის თემიდან; 29. ია გვარამიანი, სოციალური ვალდებულებანი, XIV-XIX სს-ის სვანეთში; 30. ნინო მიქელაძე, დმანისის ნუმისმატიკური მონაცემები; 31. მანანა ქევანიშვილი, მესაქონლეობასთან დაკავშირებული წეს-ჩვეულებები რაჭაში; 31 გიორგი გაბესკირია, დაბოლმილი კაცის ნაცოდვილარი.

შემდგომი კვლევა-ძიების შედეგები აისახება სერიული კრებულის მომდევნო ნაკვეთებში.

გამოხმაურება სამეცნიერო კრებულზე – „ოსთა საკითხი“

როგორც ცნობილია 1994 წელს გამოქვეყნდა სამეცნიერო კრებული «Осетинский вопрос», რასაც ოსების მხრიდან მწვავე რეაგირება მოჰყვა. ეს მათთვის მოულოდნელი დარტყმა იყო, ვინაიდან ოსი ავტორების წყალობით ყური ჰქონდათ მისივე ანტიქართულ ისტერიას. კრებულის შედგენის ინიციატორი იყო გამოჩენილი საზოგადო მოღვაწე ომარ ჩუბინიძე, რომელმაც შემოიკრიბა ქართველი მეცნიერები და თანარედაქტორობა შესთავაზა აკაკი ბაქრაძეს. კრებულში განთავსებული ყველა ნაშრომი ობიექტურობით ხასიათდება. მათ შორის ფიგურირებს ვახტანგის ფრიად მნიშვნელოვანი ორი ნაშრომი: 1. სამხრეთ ოსეთი ცენტრალურ საქართველოში? 2. ოსიანობა. ამდენად, კრებულის მიმოხილვას სათანადო მნიშვნელობა აქვს ვახტანგის ღვაწლის წარმოსაჩენადაც. ქვემოთ გავეცნობით თითოეული რეცენზიის თუ ინფორმაციის შინაარსს:

„ოსთა საკითხი“

სხვა დროს, ალბათ, ათასგზის ნათქვამ ფრაზას გავიმეორებდით და წერილსაც ასე დავიწყებდით: „მკითხველმა მიიღო ახალი გამოცემა“. თუმცა დღეს ეს წიგნი ბევრად მეტია, ვიდრე უბრალოდ გამოცემა. რატომ? დაგვეთანხმე-

ბით, რიტორიკული კითხვაა. ოსთა საკითხი საქართველოს-
თვის ყოფნა-არყოფნის ტოლფასია. ამიტომაც ვერც „ოსთა
საკითხის“ ქართულ გამოცემას მივიწინევთ სვეულებრივ
მოვლენად.

წიგნის შესავალში ნათქვამია:

„1984 წელს გამომცემლობამ „კერია-XXI“ (ბ-ნი ე. ჯი-
ქია) რუსულ ენაზე დასტამბა კრებული «Осетинский воп-
рос». ოსმა ოპონენტებმა ის შეაფასეს, როგორც „მაინ კამ-
პფი“ – „თარგმანი ქართულიდან“, „ფალსიფიცირებული
ისტორია“, „მეცნიერული სიცრუე“ და სხვადასხვა.

ქართული საზოგადოებრიობის მცირე ნაწილმა კრე-
ბულს ქსენოფობიობა წაუყენა ბრალდებად, დიდი ნაწილი კი
დუმბილით შეხვდა მას. გაისმა გამამხინევებელი სიახლეებიც.

კრებულის ქართული ვარიანტი, ძირითადად, მზად
იყო 1992 წლის მიწურულისთვის, მაგრამ მისი დასტამბვა
ვერ მოხერხდა უსახსრობის გამო.

1993 წელს გამომცემლის გამოჩენამ საშუალება მოგ-
ვცა (და მაშინ მიზანშეწონილადაც მივიჩნიეთ) სამსჯავრო-
ზე გამოგვეტანა კრებულის რუსული ვარიანტი.

წინამდებარე კრებული წარმოადგენდა ქართული ვა-
რიანტის ნაწილობრივ შევსებულ, ნაწილობრივ გადამუშა-
ვებულ გამოცემას.

გულწრფელი მადლობა წიგნის მომზადებასა და გა-
მოცემაში თანამდგომთ.

ეფიქრობო, ყველაფერია ნათქვამი, მოკლედ და ამომ-
წურავად.

ნაწარმოები ეძღვნება საქართველოს თავისუფლებისა
და ერთიანობისათვის ბრძოლებში დაღუპულთა ხსოვნას.

წიგნი თემატურად მრავალფეროვანია და შეიძლება
ითქვას, სხვადასხვა კუთხით ამომწურავად აშუქებს სა-
კითხს. კრებულში თავმოყრილია თხუთმეტი თითქოს და-
მოუკიდებელი ნაშრომი, რომელთაც ერთი პრობლემა აერ-
თიანებს. აქ წარმოდგენილი თემები ზოგადად ასე შეიძლე-
ბა დავაღაგოთ: შიდა ქართლი და ოსური პრობლემა, ოს-
თა განსახლების საკითხი, 1918-20 წლების ოსური სეპარა-
ტიზმი, ავტონომიის შექმნა, ოსები ქართულ მიწა-წყალზე,

შიდაქართლის ხუროთმოძღვრება, ტოპონიმია, ეპიგრაფიკა, კულტურულ-ეთნიკური პროცესები.

კრებული შემდგენლები და რედაქტორები არიან ბატონები აკაკი ბაქრაძე, და ომარ ჩუბინიძე, წიგნი დასტამბა გამომცემლობა „პითაგორამ“.

მანანა მაზიაშვილი

„ოსთა საკითხის“ ქართულ ვარიანტს მიმოხილვა მიუძღვნა პროფესორმა გურამ ყორანაშვილმა (იხ. მისი „გამიზნული პოლიტიკის საპასუხოდ...“, გაზ. „თბილისი“, 1997, 26 აპრილი).

ეს ძალზე აქტუალური გამოცემა უპასუხებს ჩვენი დღევანდულობის საჭირობოროტო საკითხს. შეგახსენებთ, ათეული წლების განმავლობაში ჩვენ, ქართველები, განიარაღებული ვიყავით ოსური სეპარატიზმის იდეოლოგიის წინაშე. ფაქტია, რომ ამგვარი იდეოლოგიის შესაქმნელად და ოსთა ფართო მასებში დასანერგავად დიდად იღწეოდა ე. წ. სამხრეთ ოსეთის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტი. რასაკვირველია, ამ ტენდენციას მხარს უჭერდნენ რუსეთშიც, რითაც, უწინარესად, საკუთარ იმპერიალისტურ მიზნებს ახორციელებდნენ. ასეთი აქტიურობის ჟამს „ინტერნაციონალისტი“ ქართული კომუნისტური ხელისუფლება და იდეოლოგია სრულ პასიურობას იჩენდა და არა თუ ამხნეებდა, ახშობდა კიდევ ქართველ ისტორიკოსებს პასუხის გაცემის მცდელობისას.

დრო შეიცვალა. ოსთა სეპარატიზმის იდეოლოგიებმა თავიანთი მცდელობანი, შეიძლება ითქვას, გააათკეცეს, ამაში დიდ მხარდაჭერას პოუბენ ჩრდილოელი მფარველი ქვეყნის მხრიდან. ვლადიკავკაზსა და მოსკოვში (უნდა ვიგულისხმოთ, რომ, ფაქტობრივად, მოსკოვში 1991 წელს გამოვიდა წიგნი „სამხრეთ ოსეთი: სისხლიც და ფერფლიც“ 50 ათასიანი ტირაჟით. სამი წლის შემდგომ სანკტ-პეტერ-

ბურგსა და ელადიკაეკა'სში (ამ შემთხვევაშიც ძნელი არაა დაედგინოთ წიგნის ფაქტობრივად გამოსვლის ადგილი) 30 ათასიანი ტირაჟით გამოქვეყნდა „ოსეთი და ოსები“. ამავე თემაზე, უფრო მოკრძალებული ტირაჟებით (10 000 და 2 000), ელადიკაეკა'სსა და ცხინვალში კიდევ ორი წიგნი გამოვიდა.

იბადება კითხვა: მოწინააღმდეგე მხარის ასეთი აქტიურობის საპასუხოდ, რა გააკეთა ჩვენმა ხელისუფლებამ? სრულიად არაფერი. ასე რომ, ე. წ. სამხრეთელ ოსებთან და მათ მფარველ რუსეთთან ჩვენი იდეური დაპირისპირებულობისას, ქართველი ხელისუფალნი კვლავ განაგრძობენ თავიანთ ტრადიციას – პასიურობას. ისინი თვლიან, რომ საკითხის გადაჭრას მხოლოდ კულუარული პოლიტიკური საშუალებებით შეძლებენ. მაგრამ – ხომ ცხადია, რომ ოსური სეპარატიზმის იდეოლოგია დიდი ხანია, არსებობდა და არსებობს. შესაბამისად, მას საკმაო ეფექტიც აქვს ჩამორჩენილ მოსახლეობაში და ყოველივე ამას გაქარწყლება თუ არა, ჯერჯერობით, შესუსტება მაინც სჭირდება. ეს გარემოება, ვფიქრობთ, ადვილად გასაგებია, მაგრამ, რატომღაც, გაუგებარი რჩება ქართველ ხელისუფალთათვის. ამიტომაც ხდება, რომ პასუხის გაცემა ჩვენს საზოგადოებრიობას უხდება. მაგრამ, დიდად სამწუხაროდ, საზოგადოებრიობა სუსტია და მათ შორის ფინანსური თვალსაზრისითაც. თქმულის ფონზე უფრო ნათლად გამოიკვეთება „ოსთა საკითხის“ ავტორთა და გამომცემელთა ღვაწლი.

ცნობილია, რომ უკეთურ ადამიანთა ხელში (და თავში) ყველაფერი კლასიფიკაციას განიცდის, მათ შორის, ცხადია, ისტორიოგრაფიაც. ამგვარ ტენდენციას განაგრძობენ ოსი ავტორებიც, ცდილობენ საქმე ისე წარმოადგინონ, თითქოს, ოსები შიდა ქართლში ცხოვრობდნენ უხსოვარი დროიდანვე, რომ, აქედან გამომდინარე, ოსეთი გადაჭიმული იყო კავკასიონის ქედის ორსავე მხარეს. მაგრამ ქართველ „აგრესორთა“ წყალობით... ეს ქვეყანა ორად აღმოჩნდა გაყოფილი. ამ სტრიქონების წაკითხვისას, ბევრი საშუალო ქართველი მკითხველი, რომელსაც გულუბრყვილობა და აზრის სიზანტეც ჭარბად მოსდგამს, მხრებს აიჩეჩავს და ხელს ჩაიქნევს... მაგრამ ამით რეალობა არ უქ-

მდება! ამგვარ მონაწილასებს თხოვეს გარკვეული ძალები, რომელთაც შესაბამისი სოციალური დაკვეთაც აქვთ და, რაც მთავარია, პყავთ მსმენელთა და მკითხველთა შესაბამისი მასაც. ამიტომაც, საჭიროა ასეთ სიყალბეთა მხილება და მისი გაბრწყინებულ მასასთან მიტანა, თუმცა, მეცნიერული თვალსაზრისით, ჩვენი მხრიდან, პასუხის გაცემა დიდად საინტერესო არის, მაგრამ დიდად აქტუალური და აუცილებელია ეროვნული და პოლიტიკური აზრით. აღნიშნული საკითხის თაობაზე წერენ ავტორები: ვახტანგ ითონიშვილი, ნოე აფხაზაფა, ჯონდო გეასალია, პარმენ ზაქარაია, კობა ხარაძე, გიორგი ოთხმეხური, ბახვა გამყრელიძე, ანზორ თოთაძე, სოლომონ ღეიკიშვილი, ავთანდილ მენთეშაშვილი, ლევან თოიძე...

რა თქმა უნდა, პასუხის გაცემისას, ჩვენ ვერ დავმსგავსებით ე. წ. სამხრეთელ ოს იდეოლოგებს და ვერ ვიქნებით უადრესად ცალმხრივნი, რომ ჩვენი და ოსების ურთიერთობანი მხოლოდ მუქი ფერებით წარმოვადგინოთ. მაგრამ, თუ აქამდე, ამ მხრივ, რაიმე მუქი ფერის ჩვენებაც კი აღკვეთილი გექონდა, ახლა უნდა წარმოვანინოთ ეს მუქი ფერები. კერძოდ, ხმამაღლა უნდა ითქვას ჩვენს ისტორიაში ოსთა ერთი ნაწილის თარეშის, მის მიერ შიდა ქართლის მშვიდობიანი მოსახლეობის აწიოკების და ტყვედ წაყვანის შესახებ. ეს იმდენად ხშირი მოვლენა იყო, რომ ეთნოლოგ ვახტანგ ითონიშვილს სრული უფლება აქვს ოსიანობაზე (ღეიკიანობის დარად) ილაპარაკოს.

ოსები, როგორც ჩანს, ძალზე მწვავედ განიცდიან 1918-1920 წლების ამბებს და თვლიან, რომ ამ პერიოდში ქართველთა აგრესიის მსხვერპლი გახდნენ. მაგრამ ისინი არ ეძიებენ მიზეზებს, რამაც ქართველი მხარის რეაქცია გამოიწვია. 1918-1920 წლებში ე. წ. სამხრეთელ ოსთა პოლიტიკურად აქტიური ერთი ნაწილი პირდაპირ აგენტურის როლს ასრულებდა რუსეთის ხელში. ამიტომაც, როდესაც საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკას საფრთხე შეექმნებოდა თურქეთის ან დენიკინის არმიის მხრიდან, ეს ძალები მყისვე წამოყოფდნენ ხოლმე თავს. ამგვარ მცდელობებს კი, ცხადია, მზარდი ქართული სახელმწიფოებრიობა უპასუხოდ ვერ დატოვებდა. აღნიშნულმა ძალებმა არ-

ნახული სიბეცე და თავხედობა გამოიჩინეს 1920 წლის მაის-ივნისში, როდესაც მოინდომეს საბჭოთა ხელისუფლების დამყარება ე. წ. სამხრეთ ოსეთში და მისი მიერთება რუსეთთან. ისინი უტიფრად აცხადებდნენ: ის, რასაც საქართველო პქვია, ჩვენი ღრმა რწმენით, საბჭოთა რუსეთის შემადგენლობაში უნდა შევიდეს საერთო საფუძველზე, როგორც თბილისისა და ქუთაისის გუბერნია“ (გვ. 306). ამიტომაც, „საბჭოთა რუსეთში საქართველოსთან რომელიმე სხვა რესპუბლიკის მეშვეობით შესვლას ჩვენ არანაირი სახით არ დაუშვებთ“ (იქვე). მეტიც, ამ დროს ისინი ქართველ კომუნისტებთან გაერთიანებასაც კი უკადრისობდნენ. აი, მათი სიტყვები „მშრომელი სამხრეთ ოსეთის მემორანდუმიდან“ (1920 წლის 28 მაისი): „სამხრეთ ოსეთის ორგანიზაცია (იგულისხმება კომუნისტური – გ. ყ.) რჩება იმავე სახით, როგორც აქამდე იყო: რუსეთის კომპარტიის (ბოლშევიკების) დროშის ქვეშ. ვისაც არ უნდა ნაბიჯი უკან, კლუსიდან მინუსისაკენ, სეპარატისტულ ქართულ ან სხვა რომელიმე კომუნისტურ პარტიაში არ შევა (იქვე).

მით უმეტეს, ისტორიის დღევანდელი გადასახედიდან ძნელი არ უნდა იყოს იმის დანახვა, რომ 1918-1920 წლების ე. წ. სამხრეთელ ოს რადიკალ თავკაცთა ქმედებანი წმინდა წყლის ავანტიურა იყო, მით უფრო, თუ გავითვალისწინებთ, რომ 1917 წლის ოქტომბერში რუსმა და, საერთოდ, ბოლშევიკ-კომუნისტებმა წამოიწყეს დიდი ავანტიურა, რისი შედეგებიც მოიმკეს ჩვენმა უძლიერესმა წინაპრებმა და ვიმკით ჩვენც. ნუთუ, ძნელი უნდა იყოს ისტორიული სიმართლის დადგენა? ხოლო თუ ოსებს არ დავიწყნიათ ქართული მხარის (სახელმწიფოებრიობის) მაშინდელი რეპრესიები, დაე, ისიც გაიგონ, თუ რა მოიმოქმედეს იმჟამად მათმა გონებადბნელებულმა წინაპრებმა. ყოველივე ამის შესახებ სარეცენზიო წიგნში წერს ავთანდილ მენთეშაშვილი.

არნახული, გაუგონარი იყო ჩვენი ძირძველი ტერიტორიისათვის „სამხრეთ ოსეთის“ შერქმევა. ეს ჩაიდინეს რუსმა წინოვნიკებმა. ამ შემთხვევაში მათ ნამდვილად იცოდნენ, რას აკეთებდნენ, აწ განსვენებული სოლომონ ლეკიშვილი წიგნში სწორად აღნიშნავს: „საქართველოში უცხო ქვეყნის მატარებელი ადმინისტრაციული ერთეულის

„ოსეთის ოკრუგის“ ჩამოყალიბება XIX ს. 40-იან წლებში წარმოადგენდა შორს გამიზნული პოლიტიკის „დაყავი და იბატონე“-ს პრაქტიკულ განხორციელებას. იგი უნდა ყოფილიყო პლაცდარში საჭირო შემთხვევაში ქართველთა და ოსთა შორის კონფლიქტის გამოსაწვევად“ (გვ. 274).

თუ როგორ შეიქმნა ე. წ. სამხრეთ-ოსეთის ავტონომიური ოლქი, როგორ უქმდებოდა და მახინჯდებოდა ოლქის ტერიტორიაზე ქართული ტოპონიმები და როგორ იქნა გაყვანილი ცხინვალ-ალაგირის ავტომაგისტრალი – ამ საკითხის თაობაზე წერენ ლევან თოიძე და კობა ხარაძე.

და ბოლოს, წიგნში მკითხველი გაეცნობა, თუ, ჯერ კიდევ 20-იან წლებში რა დუხჭირ ყოფაში აღმოჩნდა ჩვენი ისტორიისა და კულტურის ძეგლები ე. წ. სამხრეთ ოსეთის ტერიტორიაზე. ამაზე ნათელი წარმოდგენა გვექმნება 1939 წელს რეპრესირებული (დაღუპული) ისტორიკოსის გიორგი ბოჭორიძის ჩანაწერებით, რომლებიც სარეცენზიო კრებულს დანართის სახით აქვს დამატებული.

სარეცენზიო წიგნში, აქა-იქ, გვხვდება ლაფსუსები. მაგალითად, გაუმართლებელია ფეოდალურ კლანებზე და მით უმეტეს, სამეფო კლანზე ლაპარაკი (იხ. გვ. 89). ამ შემთხვევაში, კლანების მაგიერ, საგვარეულოები უნდა იყოს აღნიშნული, ხოლო ბაგრატიონების მიმართ – დინასტია. მ. ჯავახიშვილთა სათავედოს „საჯავახო“ კი არ ერქვა (გვ. 23), არამედ საჯავახიანო. გაუგებრობაა „ტერის ოლქი“ (გვ. 310, 313, 314, 317 და სხვ.) რასაკვირველია, უნდა იყოს თერგის ოლქი. ასევე, ჯარახოვსკის მაგიერ (გვ. 319) – ჯარიახი. სამწუხაროდ, რუსული ტექსტების ქართულად თარგმნისას, საკმაოდ ხშირია ქართული ტოპონიმების დამახინჯებულად წარმოდგენა.

რამდენადაც ვიცით, სარეცენზიო კრებულის რუსული ვარიანტის გამოქვეყნებას, ოს სეპარატისტთა მხრიდან, დიდი ალიაქოთი მოჰყოლია. მათი კვალიფიკაციები ასეთია: „მაინ კამფი – თარგმანი ქართულიდან“, „ფალსიფიკირებული ისტორია“, „მეცნიერული სიცრუე“. თავი დაეანებოთ გარბ ემოციებს, რომლებიც ამ მევირაღა ფრაზებში იგულისხმება და მშვიდად, რომ იტყვიან, ცივი გონებით, ეკითხოთ: მაინც რით დაიმსახურა ასეთი რისხვა ქართველი

ავტორების კრებულმა? დაე, ამის თაობაზე მათ მოგვაწოდონ თავიანთი დასაბუთებული პასუხები. ეჭვი არ უნდა ეპარებოდეთ, რომ ჩვენ მათ დავბეჭდავთ. იქნებ, ბოლოს და ბოლოს, გაემართოთ დიალოგი, რის გარეშეც ცივილიზებული ურთიერთობანი გამოირიცხებოდა.

კიდევ ერთხელ დავსძენთ, რომ „ოსთა საკითხის“ განმეორებით, ამჯერად ქართულ ენაზე გამოსვლა უადრესად საჭირო საქმეა, დროა, დიდი ხანია დროა, გაიგოს ჩვენმა ხელისუფლებამ, რომ ამგვარი გამოცემები ოდენ წმინდა მეცნიერული კი არა, სახელმწიფოებრივი, ეროვნული მნიშვნელობისაა და მათ ავტორებსა და ინიციატორებს დახმარება, უწინარესად, ფინანსური ხასიათისა, ესაჭიროებათ სახელმწიფოს მხრიდან. სარეცენზიო ნაშრომი (მისი ქართული ვარიანტი), ძირითადად, მზად ყოფილა 1992 წლის ბოლოს. ამ უადრესად საჭირო გამოცემამ ოთხი წლით დაიგვიანა. წიგნი იბეჭდებოდა დიდის ვაი-ვაგლახით სხვადასხვა სტამბაში და თანაც მცირე (500 ცალი) ტირაჟით გამოვიდა. სასურველია მისი ხელახალი, ბევრად მეტი ტირაჟით გამოსვლა. მას კი კიდევ სხვა მსგავსი ნაშრომებიც უნდა მოჰყვეს.

გურამ ყორანა შვილი

მთავარი ბეგრა, გაზ. „ლაშარის გორი“, 1996, №43

ამ წიგნის ყდაზე მრისხანე კავკასიონის ფონზე დამწვარ-დანგრეულ ქართულ ეკლესიებს მხოლოდ ობლად დარჩენილი ზარი ფარავს (მხატვარი მურმან ჭანიშვილი). ეს ზარი ამ ფოტო-კოლაჟის და მთელი კრებულის ექსპრესიულ დომინანტას წარმოადგენს, შინაარსის საგანგაშო ლაიტმოტივს ავლენს, რომელიც ილიას ტევადი ფორმულით იწყება:

„ერის პირქვე დამხოვა, გათახსირება, გაწყალება იქიდან იწყება... როცა მას ხსოვნა ეკარგება თავისი წარსუ-

ლისა... დავიწყება ისტორიისა – მომასწავებელია ერის სულით და ხორციით მოშლისა, დარღვევისა და მთლად წაწყმედისადა“...

წიგნის რედაქტორებმა: ომარ ჩუბინიძემ და აკაკი ბაქრაძემ მეცნიერთა ნაშრომების კრებულს ლაკონური სათაური აურჩიეს: „ოსთა საკითხი“ და ნათლად დაგვანახვეს არა მარტო ოსების ეთნოგენეზისი, ჩრდილოეთ კავკასიის ერთადერთი ირანულენოვანი ხალხის ანთროპოლოგიური კლასიფიკაცია, გენეტიკური კავშირები სკვითურ-ალანურ ენასთან, ზნე-ჩვეულებები, ფასეულობათა რკალი, ქართველ მოღვაწეთა დედაწლი ოსური კულტურის დამკვიდრებაში, ქართული მიწების მითვისების ტენდენციები, არამედ გააშიშვლეს რუსეთის იმპერიის ზრახვები კავკასიის და, კერძოდ, საქართველოს დამონება-დაჩოქების ორსაუკუნოვან ისტორიაში.

კრებულში, თითოეულ წერილში, სხვადასხვა კუთხითაა დანახული მთავარი პრობლემა: როგორ იყენებდა და იყენებს რუსეთის იმპერია ოსებს საიმედო ქვეშევრდომებად და როგორ აქცია ოსეთი დიდმპყრობელური გეგმების განხორციელების უმთავრეს პლაცდარმად.

„ოსთა საკითხი“ იწყება წინასიტყვიით:

„1994 წელს გამომცემლობა „კერა – XXI-მ“ რუსულ ენაზე დასტამბა კრებული „Осетинский вопрос“. ოსმა ოპონენტებმა ის შეაფასეს, როგორც „მაინ-კამფი – თარგმანი ქართულიდან“, ფალსიფიცირებული ისტორია“, „მეცნიერული სიცრუე“ და სხვ.

კრებულის ქართული ვარიანტი ძირითადად მზად იყო 1992 წლის მიწურულისათვის, მაგრამ მისი დასტამბვა ვერ მოხერხდა უსახსრობის გამო...“.

მხოლოდ ეხლა გამოიცა „ოსთა საკითხი“ ქართულად გამომცემლობა „პითაგორას“ მიერ, რედაქტორების, რეცენზენტების – ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორების, პროფესორების ჯემალ სტეფნაძის, ქველი ჩხატარაიშვილის, ავტორთა ჯგუფის ძალისხმევით.

კრებული იწყება ვახტანგ ითონიშვილის ვრცელი ნაშრომით: „სამხრეთ ოსეთი – ცენტრალურ საქართველოში?“. ავტორს უხვად მოაქვს წერილობითი წყაროები, რუ-

კები, სტატისტიკური მონაცემები; აანალიზებს ოსთა მიგრაციას საქართველოში, ხსნის ქართული მიწების მიტაცების ტენდენციებს, აშიშვლებს იმპერიის ფარულ მიზნებსა და ამოცანებს.

ე. იოთონიშვილი აღშფოთებით ასახავს მზაკერული გეგმის განხორციელებას შიდა ქართლში, ე. წ. „სამხრეთ ოსეთის აო“-ს შექმნამდე 120 წლით ადრე, „სამხრეთ ოსეთის“, „ოსეთის“ ცნებების შემოღებას საქართველოში. კნორინგ-პასკევიჩისაგან მემკვიდრეობით მიღებული „Осетия“ რუსმა, ოსმა და ქართველმა ბოლშევიკებმა ორჯერ გააფართოვეს უპირატესად ან მთლიანად ქართველებით დასახლებული დიდი და პატარა ლიახვის, ქსნის, ლეხურის, მეჯუდას და ფრონეს ხეობების მთისწინა და ბარის რაიონების ხარჯზე, შუაგულ საქართველოში ხელოვნურად შექმნილ ავტონომიურ ერთეულს საოლქო ცენტრად ქართული ქალაქი ცხინვალი უფეშქაშეს...

„კულტურულ-ეთნიკური პროცესები შიდა ქართლის ჩრდილო-დასავლეთ ნაწილში უძველესი დროიდან გვიან შუა საუკუნეებამდე“ – არქეოლოგიური მასალების მიხედვით – მთავარი თემაა ნოე აფხაზეას წერილისა, რომელიც დამაჯერებლად ამტკიცებს რომ V-XVII სს. ამ რეგიონში ქრისტიანული ქართული კულტურა დომინირებს, რამეთუ ძირძველი ქართული მოსახლეობით იყო დასახლებული.

ოსური პრობლემა საინტერესო კუთხით აქვს დანახული პროფესორ ჯონდო გეასალიას.

1922 წლის 20 აპრილს ბოლშევიკების მიერ შექმნილი ე. წ. „სამხრეთ ოსეთის აო-ს“, სადაც მექანიკურად გააერთიანეს საქართველოს ისტორიული პროვინციები – სამაჩაბლო, ქსნის საერისთავო, საფალავანდიშვილო, საამილახეროს ნაწილი, ისტორიკოსი თელის იურიდიულად, ისტორიულად, ზნეობრივად სრულიად გაუმართლებელ აქტად, მიმართულს ქართველი ხალხის წინააღმდეგ.

ნგრევის ამაზრზენ სურათს გიორგი ბოჭორიძეც გვიხატვს. 1930 წელს მან დოკუმენტურად აღწერა შიდა ქართლის უძველესი ძეგლები და ქართველი მოსახლეობის სავალალო მდგომარეობა ე. წ. „სამხრეთ ოსეთის აო-ში“. გ. ბოჭორიძემ, როგორც სიძველეთა და ხელოვნების ძეგლთა

დაცვის საგანგებო რწმუნებულმა, დოკუმენტურად ასახა „საქართველოს გულიდან გამოჭრილი“ ქართული ძეგლების, მოსახლეობის დევნა-შევიწროება.

შესაძლოა სწორედ ეს ცნობა გახდა გიორგი ბოჭორიძის დაპატიმრებისა და მკვლელობის საბაზი 1937-1939 წწ.

„ოსთა განსახლების საკითხისათვის საქართველოში“, „ოსიანობა“, „ოსური სეპარატიზმი 1918-1920 წლებში“, „როდის განხდა ტერმინი „სამხრეთ ოსეთი“ – კრებული სხვა წერილებში ისეთი ცნობილი მეცნიერების ავტორობით, როგორც არიან ვახ. ითონიშვილი, ბ. გამყრელიძე, ა. მენთეშაშვილი, კ. ხარაძე, ლ. თოიძე, ს. ლეკიშვილი, ა. თოთაძე განხილულია ოსთა პრობლემა მეცნიერული სიზუსტით, დამაჯერებლობით, ობიექტურობით.

ერთადერთი დანაკლისი წიგნისა – ბოლო წლების ტრაგიკული შედეგი, ქართველთა დარბევის და განადგურების ამუამინდელი სურათი. იმედია, ავტორები ამ ხარვეზს შეავსებენ მომდევნო გამოცემაში, როცა საქართველოში აღსდგება სამართალი და ჭეშმარიტება, რამეთუ როგორც მოყვანილი ციტატიდან იგებს მკითხველი „ყოველ ერს, ისევე როგორც ყოველ ცალკეულ ადამიანს, სიცოცხლის საფუძვლად უდევს ერთადერთი თემა, ცენტრალური ბგერა, რომლის გარშემო ჰარმონიის ყველა დანარჩენი ბგერა იკრიბება... თუკი ერი მას უკუაგდებს, თუკი იგი უკუაგდებს საკუთარი ცხოველმყოფელობის პრინციპს, საუკუნეთა მიერ გადმოცემულ გეზს, ეს ერი კვდება“.

ვივეკანანდა.

ეს ბგერა, ეს გეზი ეროვნულ სულისკვეთებაშია გამოხატული ყველაზე ნათლად და ხატოვნად.

ია ბაგრატიონ-მუხრანელი

„ოსთა საკითხისადმი“ თავისი დამოკიდებულება გამოხატა ბუბა კუდავამ სტატიის – „იკორთის ქვათა ღაღადი“.

1994 წელს გამომცემლობამ „კერა XXI“ რუსულ ენაზე დასტამბა კრებული მასში განხილულია შიდა ქართლის ისტორიასთან დაკავშირებული საკვანძო საკითხები. 1996 წელს კი გამომცემლობა „პითაგორამ“ ქართულ ენაზე გამოსცა კრებულის შევსებული და გადამუშავებული ვარიანტი „ოსთა საკითხი“.

კრებულის „ოსთა საკითხის“ (მხედველობაში მაქვს ორივე რუსული და ქართული ვარიანტი) გამოცემა დიდმნიშვნელოვანი მოვლენაა როგორც ქართული ისტორიოგრაფიის, ისე საერთოდ, ქართული საზოგადოებრიობისათვის. მნიშვნელოვანია არა მხოლოდ სამეცნიერო, თუნდაც პოლიტიკური თვალსაზრისით, არამედ, უპირველეს ყოვლისა, იმიტომ, რომ ქმნის სასიამოვნო პრეცედენტს, პრეცედენტს ამგვარი პოლემიკური კრებულის გამოცემისა.

უკანასკნელ ხანებში სადისკუსიო საკითხები ხშირად განიხილება. იწერება პრესაში, სხვადასხვა ჟურნალ-გაზეთებში, გამოიცემა ცალკე ბროშურები, მაგრამ ეს უმთავრესად ჩვენში, უმთავრესად ქართულ ენაზე, უმთავრესად მცირე მოცულობით და მცირე ტირაჟებით. ამ ფონზე, შეიძლება ითქვას, ფუნდამენტური კრებულების და „ოსთა საკითხის“ გამოცემით ახალი ეტაპი დადგა ქართულ ისტორიოგრაფიაში. რეალურად დაეინახეთ, თუ რა გზით უნდა იაროს ქართულმა ისტორიოგრაფიამ, რა უნდა იყოს პრიორიტეტული მიმართულება, როგორ უნდა ჩადგეს რეალურად მეცნიერება ერის სამსახურში. ამ მხრივ ახალგაზრდობას, კერძოდ კი ჟურნალ „არტანუჯს“, ბევრი რამ გეასწავლა „ოსთა საკითხმა“.

დღეს ჩვენ საქართველოს მომავალს ვაშენებთ. მომავლის შენება კი წარმოუდგენელია საკუთარი თავის გაუცნობიერებლად, რაც თავის მხრივ, ჭეშმარიტი თავისუფლების საწინდარია. ამ საქმეში ერთ-ერთი გადამწყვეტი სიტყვა პუშკინტარულმა მეცნიერებებმა უნდა თქვათ. გარკვეულწილად სამართლიანად მიმანია საზოგადოების მხრიდან გამოთქმული საყვედურები ქართველ ისტორიკოსთა

მიმართ. მართლაც ეთნოკონფლიქტებად წოდებული დაპირისპირებების უკიდურესად გამწვავების ერთ-ერთი მიზეზი, ალბათ, ისტორიკოსთა მიერ წლების მანძილზე ეთნიკური პრობლემების არსებობისათვის გვერდის ავლაც იყო. ყოველად აბსურდული იყო წაყრუების პოლიტიკაც. წაყრუების პოლიტიკა დემაგოგიური საბაბით – „არ ვაწყენინოთ, არ გავეღიზიანოთ“!

ამ მხრივ, ამ აბსურდული პოლიტიკის უარყოფით, კიდევ ერთხელ აღვნიშნავ, კრებული „ოსთა საკითხი“ ქართულ ისტორიოგრაფიაში ახალი ეტაპის დადგომის მაცნეა.

ჟურნალმა „არტანუჯმა“ იმთავითვე გამოხატა თავისი დამოკიდებულება კრებულიდან, როცა IV ნომერში ვრცელი რეცენზია დაიბეჭდა „Осетинский вопрос“-ისა. თავს მოვალედ ვრაცხ, კიდევ ერთხელ გამოვხატო ეს პოზიცია და „არტანუჯის“ რედაქციის სახელით უდრმესი მადლობა მოვახსენო „ოსთა საკითხის“ შემდგენლებს ომარ ჩუბინიძესა და აკაკი ბაქრაძეს, ყველას, ვინც სულ მცირე მონაწილეობა მაინც მიიღო ამ კრებულის მომზადებაში. ამგვარი კრებულების გამოცემა ნორმალურ ქვეყანაში სახელმწიფო პოლიტიკა უნდა იყოს. მადლობა ენთუზიასტთა მცირე ჯგუფს, რომელიც არ დაელოდა სახელმწიფო პოლიტიკის მობრუნებას ამ მიმართულებით და თავად იტვირთა ეს მძიმე მისია. მადლობა მათ, ვინც უზადო ოსტატობით მოახერხა წონასწორობის წერტილის მონახვა ორ უკიდურესობას შორის, ვინაც კარგად შეუთავსა ერთმანეთს ორი პრინციპი: 1) „უამთააღმწერლობა ჭეშმარიტის მეტყუელება არს და არა თუაღ-ახმა ვისთეისმე“ (უამთააღმწერელი) და 2) „ისტორია არის არა მარტო ხსოვნა წარსულისა, იგი თანავე ქმედითი მონაწილეა მომავლისა“ (გრ. რობაქიძე).

*ბუბა კუდაბა, ჟურნალ „არტანუჯის“ რედაქტორი,
გაზ. „განათლება“, №8, 1997.*

სხვათა შორის, ავტორებთან შეხვედრა და კრებულის პრეზენტაცია შედგა 1996 წლის 1 ივლისს ივანე ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიისა და ეთნოგრაფიის ინსტიტუტში. პრეზენტაციის ორგანიზატორები იყვნენ ჟურნალი „არტანუჯი“ და ქართველ ეთნოგრაფთა ასოციაცია.

„დილის გაზეთში“ (1997 წ. №122) გამოქვეყნდა პროფესორ ბახვა გამყრელიძის ინტერვიუ – „მშვიდობიანი კავკასია – მითი თუ რეალობა“ (ესაუბრა ნინო პატაშური). ინტერვიუში მრავალი საკითხი გაშუქდა და იქვე დაისვა შეკითხვა: „რამდენადაც ჩვენთვის ცნობილია, ქართველ ეთნოგრაფთა ასოციაციაში მუშაობთ კავკასიის თემატიკისადმი მიძღვნილ სამეცნიერო-პოპულარულ ბუკლეტებზე. ისტორიულ-ეთნოგრაფიულ რუკა-პლაკატზე. თქვენ ბრძანდებით ამ პუბლიკაციების უმრავლესობის რედაქტორი. რა პრაქტიკული ღირებულება აქვს ამ პუბლიკაციებს, რა გეგმები გაქვთ მომავალში?

პასუხი: „ახალგაზრდა, ძალზე საინტერესო და პერსპექტიულმა მეცნიერმა ვახტანგ ითონიშვილმა ჩამოაყალიბა „ქართველ ეთნოგრაფთა ასოციაცია“ და ხელი მოჰკიდა უაღრესად საჭირო და აქტუალური საკითხების დამუშავებას. ემუშაობთ რუკა-პლაკატებსა და კავკასიის ხალხებისადმი მიძღვნილ ბუკლეტებზე. ის ფართო საზოგადოებრიობას გააცნობს კავკასიას და კავკასიელებს, მათ ისტორიას, ეთნოგრაფიულ ჯგუფებს, განსახლებას, ყოფისა და კულტურის ძირითად თავისებურებებს, ტიპაუებს, ჩაცმულობას. უნდა ითქვას, რომ ამგვარი სამუშაო პირველად სრულდება. ის საფუძველს შეუქმნის შემდგომში ფერადი ალბომის „კავკასია და კავკასიელები“ შექმნას.

კომენტარი: ვახტანგის მიერ შექმნილი უნიკალური რუკა-პლაკატები – „კავკასიური ჩამყარო“ (გამოიცა ორჯერ) და „ყოველი საქართველო“ (გამოიცა ერთხელ) დიდი ტირაჟით გაერცვლდა. ამის პარალელურად ვახტანგმა გამოსცა რამდენიმე ილუსტრირებული კალენდარი და მოამზადა ბუკლეტები კავკასიელ ხალხებზე. ამ ბუკლეტების ერთობლიობას შეადგენს მისი წიგნი – „კავკასია და კავკასიელები“ (ისტორიულ-ეთნოგრაფიული ცნობარი), თბ., 2007 წ. უსახ-

სრობის გამო განუხორციელებელი დარჩა ფერადი ალბომის – „კავკასია და კავკასიელები“ პუბლიკაცია.

ბ. გამყრელიძის ინტერვიუს რამდენადმე ავსებს „დილის გაზეთის“ იმავე ნომერში სოფიკო გუნიას მიერ გამოქვეყნებული წერილი: „მშვიდობიანი კავკასია – სიტყვიდან საქმეზე“ (კავკასია ეთნიკური დაძაბულობის და ბარიდან ინსპირირებული მძაფრი კონფლიქტების ერთ-ერთ უმთავრეს კერად იქცა).

„დილის გაზეთი“, 1997 წ., №122.

ამ ბოლო დროს საქართველოს ოფიციალური ხელისუფლების პოლიტიკურ ლექსიკონში მტკიცედ მოიკიდა ფეხი ცნებამ „მშვიდობიანი კავკასია“, რომელმაც შედარებით მცირე ხანში მთელი კავკასიის მასშტაბით ჯეროვანი აქტუალობა შეიძინა. არადა, ეს არც არის გასაკვირი, ვინაიდან სისხლიანი ეთნოკონფლიქტებით დამაშვრალი კავკასიის ხალხები და მათი პოლიტიკური წრეების ყველაზე ავტორიტეტული წარმომადგენლები თანდათან რწმუნდებიან, რომ აუცილებელია მშვიდობის დამყარებისა და აქ დაგროვილი ქსენოფობიური მუხტის განეიტრალება. ასეთ ვითარებაში განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს კულტურათა დიალოგის და ეგრეთ წოდებული სახალხო დიპლომატიის მექანიზმის შეძლებისდაგვარად ეფექტიანად ამოქმედება, რაც მესობელ ხალხთა შორის ჩატეხილი ხიდების გამთლიანების ძირითადი წინა პირობაა.

სწორედ ამ ახალი ეთნოპოლიტიკური ტენდენციის გაძლიერების და მშვიდობიანი და სტაბილური კავკასიის იდეის ხორცშესხმას ემსახურება საზოგადოებების: ქართველ ეთნოგრაფთა ასოციაციის (პრეზიდენტი – ვ. ითონიშვილი), ქართული სამყაროს (ხელმძღვანელები – დ. გეგია, შ. თაბაგარი) და ინფორმაციული ტექნოლოგიების ცენტრის (ხელმძღვანელები – გ. ლაცოშვილი, ალ. ჯაუ-

რიშვილი) საქმიანობა. მათი ერთობლივი ძალისხმევით შეიქმნა ისტორიულ-ეთნოგრაფიული რუკა-პლაკატი „კავკასია და კავკასიელები“ (ავტორი: ვახტანგ ითონიშვილი, მხატვრები: მ. კიკელიძე, უ. ბუთხუზი, მხატვარ-დიზაინერი და კავკასიის ემბლემის ავტორი ალ. ჯავრიშვილი, გრაფიკოსი – გ. ნაკაიძე, რედაქტორი: ვახტანგ შამილაძე, კორექტორი: ხ. იოსელიანი, კომპიუტერული დამუშავების რედაქტორი: გ. ლაცოშვილი), რომელიც მრავლისმომცველ ვიზუალურ და ტექსტუალურ ინფორმაციას შეიცავს და ამჟამად მხოლოდ გამოცემას ელის.

ამის გარდა, ამ საზოგადოებებმა გამოსაცემად მოამზადეს შეიდი ისტორიულ-ეთნოგრაფიული ბუკლეტი კავკასიის ცალკეულ ხალხებსა და ეთნიკურ ჯგუფებზე (ქართველები, სომხები, აზერბაიჯანელები, ოსები, ინგუშები, ჩეჩნები, კავკასიის ბერძნები). გამოსაცემად მზადდება ოცდაათი ანალოგიური ბუკლეტი.

გამოეთქვამთ რწმენას, რომ მხოლოდ და მხოლოდ ერთუზიაზმზე დამყარებული დიდი სამუშაო ჯეროვნად დაფასდება, მეცენატობის და სპონსორობის ინსტიტუტის ამუშავების წყალობით აღნიშნული პუბლიკაციები ფართო საზოგადოებისათვის და მთელი კავკასიისათვის გახდება ხელმისაწვდომი.

დაინტერესებულ პირებს ვთავაზობთ ზემოხსენებულ საზოგადოებათა მისამართებს: მსგ „ქართველ ეთნოგრაფთა ასოციაცია“, მელიქიშვილის ქ. №10, ტელ. 99-06-82. მსგ „ქართული სამყარო“, გ. ჭანტურიას ქ. №12. ტელ. (995 32), 98-27-46. E-mail: guageuniverse.com; internet: www. geuniverse.com

სოფიკო გუნია

უფრო ადრე სამეცნიერო კრებულში – „ისტორიულ-ეთნოგრაფიული ძიებანი“ (ტ. II, თბ., 2000 წ., გვ. 223-224) დაიბეჭდა ნანა გოგიბერიძის წერილი – „ყოველი საქართველო ყოველთა ქართველთათვის“. ვინაიდან ეს წერილი

ეხება ვახტანგის დამსახურებას ისტორიულ-ეთნოგრაფიული პლაკატებისა და კალენდრების შექმნის სფეროში, მიზანშეწონილია, დაგიმოწმოთ სტატიის შინაარსი:

სულ ცოტა ხნის წინ საქართველოს ისტორიითა და კულტურით დაინტერესებულმა საზოგადოებამ შესანიშნავი საჩუქარი მიიღო. დაიბეჭდა პლაკატი „ყოველი საქართველო“. დღევანდელობას არ უკვირს პლაკატები, ბესთსელერები და მრავალი მსგავსი პროდუქცია. ეს პლაკატი კი თავისი შინაარსით მართლაც მიმზიდველი და ორიგინალურია. მის აზრობრივ დატვირთვაზე თავად სახელწოდება მიგვითითებს. მხატვრული კომპოზიცია, რომლებსაც პლაკატი ეფუძნება, ბაგრატიონთა გერბის, დავით აღმაშენებლის ცხენოსანი ფიგურისა და საქართველოს ისტორიულ-გეოგრაფიული რუკის გარშემო იშლება. რუკას საქართველოს გერბები ამშვენებს. პლაკატის კიდეებში ორნამენტივითაა განლაგებული სათავადო საგვარეულოთა გერბები. მათგან შემოსაზღვრულ სივრცეს ავსებენ საქართველოს კუთხეების წარმომადგენელნი, ტრადიციული ჩაცმულობით. კომპოზიციას ამთავრებს ქართულ გვართა ფორმატების და 50 ყველაზე მრავალრიცხოვანი ქართული გვარის ტაბულა. როგორც ვხედავთ, პლაკატზე ცხადად არის მოცემული ყოველი საქართველოს სურათი. იგი მაღალმხატვრულ და პოლიგრაფიულ დონეზეა შესრულებული. ჩვენი აზრით, პლაკატმა „ყოველი საქართველო“ უთუოდ უნდა შეცვალოს ჩვენი სახლების კედლების სახე. პლაკატი მართლაც მშვენიერია და რაც მთავარია, ბუნებრივად აღვივებს ადამიანის სულში პატრიოტიზმის გრძნობას, წრფელ სიყვარულს მშობლიური ხალხებისადმი. მას დიდი აღმზრდელობითი ფუნქციის შესრულებაც შეუძლია. საზოგადოება პლაკატის ხილვით უდაოდ დიდ კმაყოფილებას მიიღებს, რასაც პროექტის ავტორებს გიორგი გაბესკირისა და ვახტანგ ითონიშვილს უნდა ვუმადლოდეთ. მათი იდეის ღამაზად განხორციელებისათვის გაწეული შრომისათვის დიდი დაფასების ღირსნი არიან მხატვრები: ზაალ სულაკაური, მარიეტა იამანიძე; კომპიუტერული გრაფიკოსი მურმან ხაინდრავა; კომპიუტერული რედაქტორები: ხათუნა იოსელიანი, ალექსანდრე ნაზღაიძე.

პლაკატი იმდენად მიმზიდველია, რომ მას ფაქტობრივად რეკლამა არც სჭირდება, ამ რიგის პოლიგრაფიული პროდუქცია უცილობლად ზრდის საქართველოს უდიდესი ისტორიული წარსულის ჭეშმარიტ დამფასებელთა რიცხვს და ერთხელ კიდევ შეგვახსენებს თუ „ვისი გორისანი“ ვართ.

ვახტანგის მიერ შექმნილი უნიკალური ისტორიულ-ეთნოგრაფიული პლაკატების შესახებ ქართულ პრესაში რამდენიმე ინფორმაცია გამოქვეყნდა. ერთ-ერთ მათგანში – „რუკა-პლაკატზე კავკასია“, მზია გოგოძე წერდა (გაზ. თბილისი, 1998, №47):

ახლა ხან „კავკასია და კავკასიელების“ ინიციატივით გამოვიდა ორიგინალური ფერადი რუკა-პლაკატი „კავკასიური სამყარო“, რომელზეც კავკასიური, ინდოევროპული, ალთაური, სემიტურ-ქამიტური ოჯახების 127 ეროვნული სამოსელია წარმოდგენილი.

აღსანიშნავია, რომ ეს არის სრულიად კავკასიის ეთნოგრაფიული რუკა-პლაკატის შექმნის პირველი წარმატებული მცდელობა, რომელიც ნამდვილად ამართლებს მისთვის შერჩეულ სახელწოდებას. პლაკატი სრულ წარმოდგენას გვიქმნის კავკასიის უნიკალურ ეთნოკულტურულ არეალზე. აქ შეგიძლიათ იხილოთ ეროვნულ კოსტიუმებში გამოწყობილი კავკასიის მკვიდრნი და კავკასიაში გავრცელებული ძირითადი ანთროპოტიპები, რეგიონში მცხოვრები ეთნო და ეთნიკური ჯგუფების განსახლების ამსახველი რუკა, კავკასიის ბინადართა ეთნოლინგვისტური კლასიფიკაცია და სხვა. ერთი სიტყვით, აქ მრავალფეროვან ინფორმაციას მიიღებთ კავკასიის შესახებ.

ნატიფი გემოვნებით და მეცნიერული ობიექტურობით შესრულებულ რუკა-პლაკატს დიდი შემეცნებითი დატვირთვაც აქვს, რომელიც დააინტერესებს სპეციალისტებსაც და ფართო საზოგადოებასაც.

რუკა-პლაკატის „კავკასიური სამყაროს“ ავტორები არიან ისტორიის მეცნიერებათა კანდიდატი ვახტანგ ითონიშვილი, მხატვარი გოგიტა კეკელაძე, ელზა ბუთხუზი. კომპიუტერული გრაფიკა ეკუთვნით ალექსანდრე ჯავრიშვილსა და გიორგი ნაკაიძეს, რედაქტორია ვახტანგ შამილაძე, კორექტორები: მანანა შეყილაძე, ხათუნა იოსელია-

ნი; განსაკუთრებული აღნიშვნის ღირსია გამომცემლის, „საქნათობის“ საძიებო ბურღის სამმართველოს უფროსის დავით ნიხლაძის წვლილი – მან უშუალოდ გაიღო თანხები პლაკატის გამოსაცემად.

სამწუხაროდ, პლაკატი მცირე ტირაჟით გამოვიდა (სულ 1000 ცალი). სამომავლოდ ასოციაცია „კავკასია და კავკასიელები“ იმედოვნებენ საჭირო მორალურ და ფინანსურ დახმარებას საზოგადოებისაგან და, მაშინ, ალბათ, პლაკატიც მასობრივი ტირაჟით გამოიცემა (სხვადასხვა ენაზე) და საქართველოს ფარგლებს გარეთაც გავრცელდება. ეს კი ხელს შეუწყობს კავკასიელების უკეთ წარმონერჩას და ამ ხალხების ერთმანეთთან დაახლოებას.

მზია გოგოშის ინფორმაციას ამშვენებს ალ. დიუმას შემდეგი სიტყვები: „თუ მოისურვებთ გაიგოთ, რამდენ სხვადასხვა ტომს შეადგენს კავკასიის ხალხი, დაწყებული აფშერონის კონცხით – დამთავრებული ტამანის ნახევარკუნძულით, გიპასუხებენ: იმდენი, რამდენიც მაისის განთიადზე ჩვენი ველების ბალახზე ნამი ციმციმებს, ან: რამდენ ქვიშის მარცვალსაც აშლის დეკემბრის ქარიშხალიო... ისინი არ ტყუიან. როცა მათი მთაგრეხილების ნაოჭებს თვალს აყოლებ, თავბრუ გეხვევა. როცა მათ ტომებად დაყოფილ სხვადასხვა თაობებს ეძებ, გონება გებნება“ (ა. დიუმა).

სტატიაში – „პლაკატი“, რომელიც უფრო მეტია, ვიდრე პლაკატი“, შექმნილ პროდუქციას მაღალი შეფასება მისცა მირანდა ოშიაძემ:

დღეს ჩვენი ქვეყნის მომავალზე საუბრით ბევრი იღლის ენას. ქართველი კაცის ცოცხალ გონებას არ უჭირს იდეების კორიანტელის დაყენება და ეს არც არის ცუდი, თუმცა თქმას, ალბათ, ქმნა სჯობს.

თუნდაც, ამ ბოლო დროს ძალზე აქტუალური და პოპულარული კავკასიის თემა ავიდოთ. ყველამ ერთხმად აიტაცა მშვიდობიანი კავკასიის იდეა, რომლის განხორცი-

ელებას, პოლიტიკურ ნაბიჯებთან ერთად, საზოგადოებრივი მხარდაჭერა და ხელშეწყობა სჭირდება.

საბედნიეროდ, გამოჩნდნენ ისეთი ორგანიზაციები, რომლებიც ამ იდეის ხორცშესხმისათვის პრაქტიკული საქმიანობით, და არა ფუჭი ლაპარაკით გამოირჩევიან. კერძოდ, ქართველ ეთნოგრაფთა ასოციაცია, რომელიც კარგა ხანია ინტენსიურად მუშაობს კავკასიის ისტორიისა და ეთნოგრაფიის პრობლემატიკაზე. ასოციაცია აქტიურად თანამშრომლობს ინფორმაციული ტექნოლოგიების ცენტრთან, რომელთა ერთობლივი ხელშეწყობით სულ ახლახან დაარსდა ორგანიზაცია „კავკასია და კავკასიელები“, რომელიც, იმედია ღირსეულ სიტყვას იტყვის მშვიდობიანი კავკასიის იდეის განხორციელებაში. ამის თქმის საფუძველს გვაძლევს ზემოხსენებული ორგანიზაციების მიერ უკანასკნელი წლის განმავლობაში ჩატარებული ვებგვერდი-სამუშაოები. ეს ყველაფერი მხოლოდ ენთუზიაზმით განხორციელდა. მათ მიერ შეკრებილია უნიკალური მასალები კავკასიის ეთნოგრაფიული ატლასისათვის; გამოსაცემად მომზადებულია მცირეფორმატიანი სამეცნიერო-პოპულარული ბუკლეტები კავკასიის ცალკეული ხალხებისა და ეთნიკური ჯგუფების შესახებ; მომზადებულია და ინტერნეტის ქსელში განთავსებულია ელექტრონული ჟურნალი „კავკასია და კავკასიელები“ (ინგლისურ ენაზე). გამოსაცემად მზადდება კრებული „კავკასიური სამყარო“, მომზადებულია თემატური კალენდრები „კავკასიური კალენდრების“ სახელწოდებით, რომელთაგანაც ერთ-ერთი „ქართველები“ უკვე გამოცემულია. დამეთანხმებით, ასეთი სამუშაოს ჩატარება მხოლოდ ენთუზიაზმზე, მართლაც, გმირობის ტოლფასია.

ბოლოს, ცალკე აღნიშვნის ღირსია მათი უკანასკნელი ნამუშევარი – ფერადი ილუსტრირებული რუკა-პლაკატი „კავკასიური სამყარო“. ეს არის ეთნოგრაფიული პლაკატის შექმნის პირველი მცდელობა. ამ მხრივ, მას ანალოგი არ მოეძებნება. რუკა შეიცავს 127 ვიზუალურ ინგრედიენტს. მისი გაცნობის შედეგად თითქმის ამომწურავ ინფორმაციას მიიღებთ კავკასიის შესახებ; გაეცნობით მის ეთნოლინგვისტურ პალიტრას, ძირითად ანთროპოტიპებს.

კავკასიის ეთნოკონფესიურ რუკას და მრავალ სხვას. პლაკატი მნიშვნელოვანია იმიტაც, რომ იგი ერთნაირად გამოსადგვია სკოლებისა და უმაღლესი სასწავლებლებისათვის, სპეციალისტებისა თუ ფართო საზოგადოებისათვის.

სასურველია, რუკა-პლაკატი „კავკასიური სამყარო“ ინგლისურ და რუსულ ენებზეც გამოვიდეს, რათა გასცდეს საქართველოს ფარგლებს და თავისი წვლილი შეიტანოს მშვიდობიანი კავკასიის იდეის განხორციელებაში. ამ და სხვა სამომავლო სამუშაოების შესრულება ასოციაციის მხრიდან შეუძლებელია მორალური და ფინანსური მხარდაჭერის გარეშე იმ სამთავრობო თუ საზოგადოებრივი ორგანიზაციების მხრიდან, რომლებიც დაინტერესებულნი არიან ჩვენი ქვეყნის მომავლით...

არ დაგვავიწყდეს, რომ თვით დიდი ილია მოითხოვდა მეცნიერებისა და ხელოვნების ქვეყნის სამსახურში ჩაყენებას. – „ამ ორ ძლიერ მოქმედთა ღონისძიებათა მოჰყავთ ყოველიფერი ცნობაში და რაც ცნობაშია მოყვანილი, მხოლოდ ისა სცვლის ცხოვრებას“...

*მირანდა ოშიაძე,
„დილის გაზეთი“, 1998, №75.*

შთაბეჭდავია ლევან ფრუიძის სტატია – „კავკასიის ერთიანობის ნიშანსვეტი“.

ჩვენმა საზოგადოებამ შესანიშნავი საჩუქარი მიიღო: გამოვიდა პლაკატი „კავკასიური სამყარო“. მოთელი კავკასიის ეთნიკური შემადგენლობა, როგორც იტყვიან, ხელისგულზეა მოცემული. ჩანაფიქრი ფრიად საგულისხმოა და ხანგრძლივი, ღრმა მეცნიერული კვლევა-ძიების შედეგადაა განხორციელებული. პლაკატის შედგენის მეთოდოლოგია უაღრესად ქმედითია და ნებისმიერი დაინტერესებული პირი დედამიწის ამ მონაკვეთის მოსახლეობაზე ამომწურავ ინფორმაციას მიიღებს.

კავკასია – ევრაზიის შემაერთებელი ხიდი, როგორც პოეტი ამბობს, ორ ზღვას შუა მდებარე საომარი ლელო, ხალხებისა და ენების მთა, უკეთილშობილესი, სრულყოფილი კავკასიური რასა, ულამაზესი ასულები და ძენი, შემოსილნი უმშვენიერესი, მხოლოდ კავკასიისათვის დამახასიათებელი ტანსაცმლით. მიხატვრულად უზადოდ შესრულებული პლაკატი შთამბეჭდავად მოგვითხრობს კავკასიის თითოეულ ერსა და ეთნიკურ ჯგუფზე.

ხანგრძლივი კვლევა-ძიების შედეგად ენათმეცნიერებმა, ლინგვისტური ნათესაობის დასაბუთებით, შეძლეს მსოფლიოს ენების კლასიფიკაცია და ენათა ოჯახებად დაყოფა. ამ მიღწევით ერთგვარი კანონზომიერება იქნა შეტანილი ბაბილონის გოდოლის დანგრევის შემდგ ხალხთა აღრევაში. კაცობრიობის ანთროპოლოგიურმა შესწავლამ მთელი დედამიწის მოსახლეობა რასებად და ქვერასებად დაყო. მეცნიერების ყველა ამ მიღწევას ამომწურავად ითვალისწინებს პლაკატის ავტორი ეთნოგრაფი ეახტანგ ითონიშვილი და როგორც ლინგვისტურად, ისე ანთროპოლოგიურად მეტად რთული რეგიონის შთამბეჭდავი სურათი წარმოგვიდგინა. მკვლევარმა ფართო საზოგადოებისათვის ნათელი გახადა, რომ მიუხედავად ისტორიული კატაკლიზმებისა, აგრესორთა მძევნვარე შემოსევებისა, კავკასია ამ შეძლო თავისთავადი, ორიგინალური სახის შენარჩუნება. ეს სასწაული ადგილობრივმა, ავტოქტონურმა ცივილიზაციამ განაპირობა, ასე უხვად რომ ჩაბუდებულია მრავლის მომსწრე და გადამტან კავკასიის ყოფასა და მიწის წიაღში, დროდადრო სწავლულებს რომ აოცებთ ძველთაძველი კულტურის რეალიებით.

ამუამად კავკასიაში ოთხი ენათა ოჯახია წარმოდგენილი: საკუთრივ კავკასიური (ქართველური, აფხაზურ-ადიღური, ნახური და დაღესტნური ჯგუფები), ინდოევროპული (სომხური, ირანული, ბერძნული და სლავური ჯგუფები), ალთაური (თურქული და მონღოლური ჯგუფები) და სემიტურ-ქამიტური სემიური ჯგუფით.

ანთროპოლოგიურად კავკასიაში წარმოდგენილია კავკასიური, წინააზიური, პონტური და კასპური ქვერასები. ყველა ამ მონაცემს თან ახლავს მაღალი ოსტატობით შეს-

რულებული თვალსაჩინოება. კავკასიის თითოეული ანთროპოლოგიური ქვერასა და ხალხი, ეთნიკური თუ ეთნოგრაფიული ჯგუფი ასახულია ზუსტი გარეგნული მონაცემებით და, რაც მთავარია, დამახასიათებელი ტრადიციული კოსტუმით. ეს ხომ მთელი სიმდიდრე და განუმეორებელი კოლორიტია. ნაყოფიერად და გეგმაზომიერად უმუშაოა მხატვრებს – გოგიტა კეკელიძესა და ელზა ბუთხუხს, გრაფიკოსებს – ალექსანდრე ჯავრიშვილსა და გიორგი ნაკაიძეს. მათ სასახელოდ უნდა ითქვას, რომ ეთნოგრაფიული სიზუსტე მეცნიერული პედანტობით და ხისტი ნაციონალიზმით კი არ არის წარმოწენილი, არამედ მხატვრული უშუალოებითა და ჰარმონიულობით.

მეცნიერული თვალსაჩინოების ნიმუშია პლაკატზე გამოსახული კავკასიის რუკა, სადაც თითოეული ხალხის, ეთნიკური და ეთნოგრაფიული ჯგუფის გავრცელების არე და საცხოვრისი ამომწურავად არის გადმოცემული.

კავკასიური სამყაროს სრულფასოვნად შემეცნების მძაფრ განცდას უფრო აღრმავენ ადგილობრივი კულტურის რეალიების სიმბოლოებად გარდასახვა, რაც ზომიერად, გემოვნებითაა პლაკატზე წარმოდგენილი. მონაცემთა ღრმა, მეცნიერულმა, დახვეწილმა, მხატვრულმა სინთეზმა განაპირობა პლაკატის შემქმნელი კოლექტივის შემოქმედებითი გამარჯვება. მწამს და მჯერა, რომ ეს პლაკატი შინ თუ გარეთ კავკასიის საეიზიტო ბარათი გახდება. დაინტერესებული პირი ამ ნაშრომით ამომწურავ ინფორმაციას მიიღებს რეგიონის ტერიტორიის და ცალკეული ხალხის საცხოვრისის ფართობსა და რაოდენობაზე. საგულისხმოა ისიც, რომ ტერმინი „კავკასია“ დოკუმენტურად ცნობილია ძველი წელთაღრიცხვის VI საუკუნიდან, ხოლო შემკრებლობითი ცნება „კავკასიელი“ წერილობით არის ფიქსირებული პირველი საუკუნიდან (ძველი და ახალი წელთაღრიცხვათა მიჯნა).

მკითხველი აქვე გაეცნობა კავკასიის შესახებ ჰეგელისა და ალ. დიუმას ავტორიტეტულ აზრებს და ა. შ.

პლაკატის შემქმნელი კოლექტივის ჩანაფიქრის განხორციელება შესაძლებელი გახდა დეპარტამენტ „საქნათობის“ საძიებო ბურღვის სამმართველოს უფროსმა, ბა-

ტონმა დავით ჩიხლაძემ. მან პლაკატის დაბეჭდვის ხარჯები იკისრა, რითაც საზოგადოებას ქველმოქმედების საუკეთესო მაგალითი მისცა.

ბატონი დავითი ამოდ არ გარჯილა. დღეს კავკასიის ხალხთა ერთიანობას თითოეული ჩვენგანისათვის სასიცოცხლო მნიშვნელობა ენიჭება, ისე, როგორც ყოველივეს, კავკასიას ახლაც საბედისწერო ვამი უდგას. მიუხედავად იმისა, რომ კაცობრიობა მესამე ათასწლეულს ეგებება და შუასაუკუნეობრივი ძალმომრეობა, ფანატიზმი დაძლეული უნდა პქონდეს, კავკასიის ხალხები მაინც სასტიკ ჩაგვრას განიცდიან; უფრო უარესი – მათი ეთნოციდი პრაქტიკულად ხორციელდება. საქართველოში ქართველთა აყრა-ამოწყვეტამ და იავარქმნამ კატასტროფული ხასიათი მიიღო. მამაცმა ჩეჩენმა ხალხმა რუსი კონკისტადორები დააჩოქა, მაგრამ ჯერჯერობით გარანტირებულ დამოუკიდებლობას ვერა და ვერ ეღირსა. წითელმა კოლონისტებმა სომხეთისა და აზერბაიჯანის განხეთქილების ეაშლად ყარაბაღის პრობლემა აქციეს. ასევე შეთითხნილი და თავზე მოხვეულია ე. წ. აფხაზური და ოსური, ვითომდა, „ეთნოკონფლიქტები“, მაშინ, როდესაც კავკასიის ისტორიულმა სინამდვილემ „ეთნოკონფლიქტი“ საერთოდ არ იცის. ბრძენ ქართველ მემკვიდრეს ლეონტი მროველს თუ დაეუჯერებთ, კავკასიის ხალხებს – ბიბლიური ნოეს ერთ-ერთ უპირველეს შთამომავალთ, თავთავიანთი საცხოვრისი თვით ღმერთმა გაუნაწილა. ისინი ძმები არიან და მიწა-წყალი, მამული უფალმა ისე გაუყო, არც ერთს სადავო არაფერი აქვს, ოღონდ თუ რომელიმემ ღმერთის ნება დაარღვია და, სატანის მეოხებით, ძმას რაიმე წარსტაცა, დროთა განმავლობაში ის მშვიდობიანად უნდა დააბრუნოს...

რუსეთს, და საერთოდ არცერთ სხვა „უცხო ნათესავთ“, კავკასიაში წილი არა აქვთ. მიუხედავად ყველაფრისა, შურისძიების გაღვივება და კბილთაღრტენა ვერაფერს გეიშველის. XX საუკუნის დაისზე სისხლი სისხლით აღარ მოიბანება, კავკასიის ერთიანობის თვითშემეცნება, უბადლო კავკასიურმა მითოლოგიამ, გენიალური „ვეფხისტყაოსნის“ ჰუმანიზმმა, კაცთმოყვარეობამ და მოყვასის შეერდომებამ უნდა გადაგვარჩინოს. ყოველგვარ რელიგი-

ურ ფანატიზმზე მაღლა უნდა დავდგეთ, როგორც სულ-
კურთხეული საიათნოვა ამბობდა – კაცი კაცი უნდა იყოს,
სადაც უნდა იქ ილოცოს...

დავცქერო ამ პლაკატს და ძალაუნებურად თვალს ვა-
ვლებ კავკასიის ხალხთა საამაყო ისტორიას. მათ შეუძლებე-
ლი შეძლეს – გოლიათი სახელმწიფოების ჭიდილში არ გა-
ისრისნენ და მესამე ათასწლეულის კვირაძალზე საკუთარი
სახით პირნათლად მოვიდნენ. ეს უდიდესი მონაპოვარი არა
მარტო ამოუწურავი საუნჯეა, არამედ დიდი ძალაც, თუკი
საქართველოს მასწავლებლის, იაკობ გოგებაშვილის ისრე-
ბის კონასავით შევიკვრებით.

რაც უფრო ღრმად ჩაეხედავთ ჩვენს წარსულში, სწო-
რად, მიუკერძოებლად წავიკითხავთ საკუთარ ისტორიას, უფ-
რო და უფრო დაერწმუნდებით, რომ კავკასიელებს ერთმანეთ-
ში სადავო და გასაყოფი არაფერი გვაქვს. კავკასია ერთი ბუ-
ნებრიფეკონომიკური, კულტურულ-ისტორიული ერთეულია. აქ
ერთი აბორიგენი ხალხის მეორეზე ბატონობა გამორიცხულია,
რადგან ღვთაებრივი ერთიანობის ჰარმონიულობა მაშინვე და-
ირღვევა, მხარეთა შორის ტრადიციული კავშირი მოიშლება
და მოსახლეობა კარნაკტილობისა და შიმშილისათვის გაიწი-
რება. აქედან გამომდინარე, კავკასიელებს ე. წ. „ეთნოკონფლიქ-
ტი“ არასდროს არ მოსვლიათ, მტრობა და შეუღლი მარადჟამს
უცხო ძალისგან იყო გაღვივებული. თუ კავკასიამ ყველა საბუ-
ღისწერო განსაცდელს გაუძლო და მკვიდრი, აბორიგენი მო-
სახლეობა შეინარჩუნა, ეს უპირატესად განპირობებულია კავ-
კასიური ცხოვრების წესით, ურთიერთგატანით და სიყვარუ-
ლით, კერძოკეთუბით, მეგობრობა-ყონადობის შეუდარებელი
აღათით, პურადობით, გულადობით და უბადლო სტუმართმოყ-
ვარეობით. აი, ასეთი ტრადიციები ოდითგანვე გვასაზრდოებდა
და დღესაც, ბუნებრივია, წინაპართა გზით უნდა ვიაროთ...

მეცნიერულ სიმართლესა და ჭეშმარიტებაზე დამყა-
რებულმა ამ შესანიშნავმა პლაკატმა კავკასიის ერთობა
ერთხელ კიდევ თვალნათლივ დაგვანახა. მაღლობა მის
შემქმნელ კოლექტივს. ძალა ერთობაშია!

*ლევან ფრუიძე, გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“,
1998, №263-264.*

როგორც ზემოთ აღინიშნა, 2016 წელს საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიის გრიფით ორ ტომად გამოქვეყნდა ვახტანგ ითონიშვილის ფუნდამენტური მონოგრაფია – „ღვალები და დვალეთი“. ავტორის გარდაცვალებიდან 15 წლის განმავლობაში უსახსრობის გამო ეს ნაშრომი ავტორის საწერ მაგიდაზე იდო. ბოლოს ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორმა გიორგი (გოგი) ღუდუშაურმა იგი გასაცნობად წარუდგინა აკადემიკოს როინ მეტრეველს. რ. მეტრეველი გაეცნო რა ამ ნაშრომს, სარეცენზიოდ გადასცა აკადემიის წევრ-კორესპონდენტს ლია მელიქიშვილს და ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორს გულდამ ნიქოვანს.

აკადემიის პრეზიდიუმში ამ რეცენზიის წარდგინებისა და აკადემიკოს როინ მეტრეველის რეკომენდაციის საფუძველზე მიღებული იქნა საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიის საგამომცემლო-სარედაქციო საბჭოს დადგენილება „მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიის დაფინანსებით ორ წიგნად გამოიცეს ვახტანგ ითონიშვილის მონოგრაფია „ღვალები და დვალეთი“ (მოცულობა 560 გვ., ტირაჟი 200 ეგზ.).

საგამომცემლო-სარედაქციო საბჭოს
თავმჯდომარე, საქართველოს მეცნიერებათა
ეროვნული აკადემიის პრეზიდენტი,
აკადემიკოსი: გ. კვესიტაძე
სწავლული მდივანი: ნ. კიკნაძე“.

გამოქვეყნებულ მონოგრაფიაზე სამეცნიერო კრებულში დაიბეჭდა აკადემიკოს როინ მეტრეველის რეცენზია:

ღვალები კაეკასიონის მთავარი ქედის ძველისძველ მკვიდრ მოსახლეობას წარმოადგენდნენ. ძველიდანვე მჭიდროდ იყვნენ დაკავშირებული ქართველებთან: მათი საც-

ხოვრისი, დვალეთი, ქართული სახელმწიფოს მონაპირედ ითვლებოდა. იგი მეექვსე საუკუნიდან ნიქოსის საეპისკოპოსოში შედიოდა. საუკუნეების მანძილზე მიმდინარე საკმაოდ რთული ეთნოდემოგრაფიული, ეთნოპოლიტიკური და ეთნოკულტურული პროცესების შედეგად ხდებოდა დვალთა ინტენსიური შერწყმა ადგილობრივ ეთნოტერიტორიულ ჯგუფებთან (ქართლებთან, მოხევეებთან, რაჭველებთან, იმერლებთან და სხვ.).

მდინარე ჯეჯორას ზემო წელში მცირე მხარე, ე. წ. კუდარო მდებარეობს. ვახუშტი ბაგრატიონი ამ მხარეს რაჭის შემადგენლობაში მოიხსენიებს, მოსახლეობა კი დვალეობა: „და კუდად დიდის ღიახვსა, ქსნის ხევისა და კუდაროს მოსახლენიცა არიან დვალნივე“ (ბატონიშვილი ვახუშტი 1973: 648). როგორც ჩანს, კუდაროს მხარე რაჭის საერისთავოში შედიოდა. მეცნიერი ბატონიშვილი მდინარე ჯეჯორის დინებაზე არსებულ სოფლებს წარმოადგენს როგორც ეენახოვან-ხილიან და მოსავლიან ადგილებს. რაც შეეხება კუდაროს, იგი ყოფილა „უვენახო-უხილო ვითარცა სხეანი მთის, ადგილნი“ (ბატონიშვილი ვახუშტი 1973: 767). ნიშანდობლივია, რომ გერმანელი მკვლევარი იოჰან გიულდენშტედტი, როცა იმერეთის მეფის სოლომონ I-ის შესახებედრად მიდიოდა, სოფელ სხარტალში (სამეფო რეზიდენცია იყო), წონას უღელტეხილის გავლის შემდეგ, კუდაროს გავლით სოფელ წესში მივიდა და იქიდან გააგრძელა გზა (გიულდენშტედტის მოგზაურობა... 1962: 633).

საგულისხმოა, რომ ვახუშტი ბაგრატიონი კუდაროსთან ერთად ასახელებს: ზემო კუდაროს, ჩასაველსა და გულოვანთას.

შუა საუკუნეების საქართველოში ისტორიული მხარე იყო დვალეთი. მდებარეობდა კავკასიონის ცენტრალურ ნაწილში, დარიალის ხეობასა და მამისონის უღელტეხილის შორის. ვახუშტი ბაგრატიონის მიხედვით, „დვალეთიცა განიყოფების ხე-ხევად, ზრამაგად, უღელედ, ნარად, ზროგოდ და ზახად“ (ბატონიშვილი ვახუშტი 1973: 633). მეცნიერი ხაზგასმით აღნიშნავს, რომ აქ „პირველად სახლებულან ქართველნი გლეხნი“. მას შემდეგ, რაც ქართველები ბარში ჩამოსულან და დასახლებულან, ეს ადგილები

ოსებს დაუკავებიან („გადმოსახლებულან ოსნი“). ქართული საისტორიო ტრადიციით, დეალეთი იბერიის სამეფოს შექმნის (IV-III სს. ნეკრის წელთაღრიცხვამდე), დროიდან საქართველოს შემადგენლობაში შედიოდა. ხაზგასასმელია, რომ VI საუკუნიდან დეალეთში ქრისტიანობა გავრცელდა. შემდგომში ნიქოსის ეპარქიაში შედიოდა. ივანე ჯავახიშვილი საგანგებოდ აღნიშნავდა, რომ „ძველთაგანვე დეალეთი საქართველოს ეკუთვნოდა“. აქ მტკიცედ ქართველობამ ფეხი დავით აღმაშენებლის დროს მოიკიდა (ჯავახიშვილი 1998: 464). დეალეთზე გადიოდა სამხრეთ კავკასიიდან ჩრდილოეთში მიმავალი გზები (უღელტეხილები), იწოდებოდა „გზად დეალეთისა“. საქართველოს სამეფო ცდილობდა დეალეთის ხეობის გამაგრებას (დეალეთი, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, საქართველოს მონაპირე მხარე იყო ჩრდილოეთიდან). VIII საუკუნის ოციან წლებში მონღოლთა შემოსევების გამო დაიწყო მიგრაციის პროცესი. დეალეთის მკვიდრი მოსახლეობა (ძირითადად ქართველები) გადმოდიოდა და სახლდებოდა კავკასიონის სამხრეთ კალთებზე. მათ ადგილს მონღოლებისგან დევნილი ოსური მოსახლეობა იკავებდა. ერთიანი საქართველოს სამეფოს დაშლის შემდეგ (XV ს. მიწურული) დეალეთი ქართლის სამეფოს შემადგენლობაში შედიოდა. გასათვალისწინებელია იმერეთის მეფის, ბაგრატ III-ის სიგელი, რომელშიც აღნიშნულია, რომ ნიკორწმინდის მონასტერს, სხვა მამულებთან ერთად გადაეცა „მთა დეალეთისა“ (კაკაბაძე 1912: 8). XVIII საუკუნის დასაწყისში დეალეთი კვლავ ქართველთა გავლენას განიცდიდა. ვახუშტი ბაგრატიონის ცნობით, „განყოფისა ქართლისასა სამ სამეფოდ, დაშთა ხევი და დეალეთი ქართველთა მეფეთა, რომელნი მისცემენ დღემდე ხარკთა მეფეთა...“. სავარაუდოა, რომ მასზე გავლენა ჰქონდა რაჭის საერისთავოს. საგულისხმოა, რომ XVII საუკუნის დასაწყისში დეალეთის მოურავი იყო გიორგი სააკაძე. ჩრდილოეთის საზღვრებს განსაკუთრებული ყურადღება მიაქცია ვახტანგ VI-მ. მან 1711 წელს ლაშქართან ერთად შემოიარა ეს მონაპირე მხარე: „ჩაელო ზრამაგა და შემოელო უღელის ხევი და გარდმოელო კედელასა ზედა და მოვიდა კუდაროს და კუდაროდამ ქართლს გამარჯვებული ქ

საჩინოა, ქართ ტუთ, ღაიპყრა დუაღუთი „ღა დასდგა ხარკნი და გორს მდგომი იშუებდა სხვსა განმსრახი“. აქ ფაქტია, რომ მეფე ქართლს მოვიდა (დვალეთიც ქართლში შედის). შეკითხვა ერთია, რატომ დასჭირდა დვალეთის „დაპყრობა“ და დახარკვა. როგორც ჩანს, ამ დროისათვის (XVIII საუკუნის დასაწყისი) დვალეთის მოსახლეობა უკვე ოსურია და იქნებ სწორედ მათი ურჩობის გამო მოხდა ვახტანგ VI-ს ძალისმიერი ზომების მიღება.

დვალეები, როგორც ძველი საქართველოს იბერიულ-კავკასიური ტომი, მოიხსენიებიან ანტიკურ წყაროებში (პლინიუს უფროსი, პტოლემე) I-II საუკუნეებში.

მეცნიერები დვალურ ენას აკავშირებენ ქართველურ (ზანურ) და ნახურ ენებთან. დვალეები ადრე შუა საუკუნეებშივე მოექცნენ ქართულ კულტურულ-პოლიტიკურ გარემოში. XVIII საუკუნის დასაწყისისათვის დასრულდა დვალთა ასიმილაციის პროცესი. მათი დიდი ნაწილი ქართლის, იმერეთის და რაჭის მოსახლეობას შეერწყა. საქართველოში დღესდღეობით თითქმის ყველგან (განსაკუთრებით დასავლეთ საქართველოში) გვხვდება გვარები დვალი (რაჭაში სოფლებში შავრაში, კაჩაეთსა და სხვა), დვალთა უბნები. გავრცელებულია გვარები დვალიშვილი, დვალაძე და სხვ. ცხადია, წარმომავლობა დვალეებიდან მოდის.

შუა საუკუნეებში ცნობილი ქართველი კალიგრაფები იყვნენ დვალთა საგვარეულოს წარმომადგენლები. ისინი, უმეტესწილად, იერუსალიმში, ქართველთა ჯვრის მონასტერში მოღვაწეობდნენ, იყვნენ საქართველოშიც. მათგან ცნობილია რამდენიმე პიროვნება: იოანე დვალი, რომელიც VI საუკუნეში ცხოვრობდა. მის სახელთანაა დაკავშირებული „თვენის“ გადაწერა, „წმინდა ბასილის ცხოვრების“ ლამაზი ხელით, ნუსხურად დაწერა და ლამაზი თავსამკაულითა და საზედაო ასოებით შემკობა (1055 წ.). მიქელ დვალს გადაუწერია „ჟამნი“; სტეფანე დვალს – ჟამის წირვათა კრებული; გიორგი დვალს – ლაბეჭინის ოთხთავი (მიაკუთვნებენ XIII საუკუნეს). სოფელ გლოლის ეკლესიის აღმოსავლეთ კედლის თავზე „ვედრების“ სცენაა გამოსახული, რომლის ქვეშ ასეთი წარწერაა: „უფალო ქრისტე, იქონიე მოწყალება, შენ რომელი ხარ მოწყალე ჩემდა მა-

ხარობლისა, ცოდვილისა, როგორც მათის, რომლებმაც შენ ჯვარს გაცვეს, სუმვარელისა (ან სურვარს) ძისა დვალისა. თქვენც, ვინც წაიკითხაეთ, ესე შენდობა ბრძანეთ და თქვენც შენდობილ იქნებით“ (წარწერა წაკითხულია მარი ბროსეს მიერ, გამოქვეყნდა მისი მოგზაურობის ანგარიშში, სანკტ-პეტერბურგში 1851 წ.).

შემორჩენილია დვალეთის მატერიალური კულტურის ძეგლები, (ციხესიმაგრეებისა (კასრის-კარი და ხილაკა) და ქრისტიანული ტაძრების ნანგრევები (ზროგოსა და მამისონის ხეობებში).

XVIII ს-ის დამდეგს დაფიქსირებულია „ციხენი, კოშკი, ეკლესიანი ქვითიკრისანი“, რომელნიც „საქართველოს მეფეთაგან ნაშენნი“ იყო. თვით ხალხში ამ ძეგლების შესახებ თქმულებები იყო გავრცელებული, რომ ისინი თამარ მეფეს აუგია (ჯავახიშვილი 1998: 7).

დვალეთი ეკონომიკურადაც რაჭასთან იყო დაკავშირებული – მარილს, ცხერის ტყავს, სვიას და სხვა პროდუქტს, რაც ამ მხარეში არ იყო, რაჭიდან ეზიდებოდნენ.

1783 წლის გეორგიევსკის ტრაქტატზე თანდართული მასალები აშკარად აჩვენებს, რომ შიდა ქართლის ჩრდილოეთი ნაწილი და მისი უკიდურესი ჩრდილოეთი, დვალეთი, ქართლ-კახეთის შემადგენლობაში შედიოდა. რუსეთის მიერ საქართველოს ანექსირების (1801 წ.) შემდეგ დვალეთი (ცხადია, შიდა ქართლი მთლიანად) ჯერ იმერეთის გუბერნიაში, შემდეგ თბილისის გუბერნიის გორის მაზრაში შედიოდა. 1858 წელს კავკასიის მეფისნაცვლის, ალექსანდრე ბარიატინსკის განკარგულებით, დვალეთი „კავკასიის ლინიის“ ოსეთის ოკრუგს გადასცეს. 1918 წლიდან, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის შექმნის შემდეგ, დვალეთი კვლავ საქართველოში შემოვიდა (ოქტომბრის რევოლუციამ რუსეთის იმპერია დაანგრია). 1920 წლის 7 მაისს რუსეთსა და საქართველოს რესპუბლიკას შორის დადებული ხელშეკრულებით განისაზღვრა საქართველო-რუსეთის საზღვარი, რის მიხედვითაც დვალეთი დასავლეთ საქართველოს შემადგენლობაში იყო.

ის, რაც ზემოთ დვალეებისა და დვალეთის შესახებ გადმოვეცით, ადრეც მიგვიწოდებია მკითხველისათვის

(მეტრეველი 2013: 168-173). ვფიქრობთ, რომ ეს მოსაზრებები არსებული ისტორიული წყაროების, ფართო ისტორიული მასალის გაანალიზების შედეგადაა მოცემული. ამჯერად გვინდა აღვნიშნოთ, რომ 2016 წელს საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნულმა აკადემიამ გამოსცა ვახტანგ ითონიშვილის მონოგრაფია „დეალები და დეალებით“ (ორ ტომად). გულისტკივილით უნდა აღვნიშნოთ, რომ მონოგრაფიის ავტორი ახალგაზრდულ ასაკში დაიღუპა და ამ ნაშრომამაც მისი გარდაცვალების შემდეგ კპოვა დღის სინათლე. ვახტანგ ითონიშვილის ორტომეული საისტორიო წყაროების, ეთნოგრაფიული, ლინგვისტური, ტოპონიმიკური, ფოლკლორული მონაცემებისა და სპეციალური ლიტერატურის კრიტიკული ანალიზის საფუძველზე გვაცნობს ერთ-ერთი ქართველური ტომის (როგორც ზემოთ გვქონდა აღნიშნული), დეალების, ეთნიკურ ისტორიას, მიუთითებს მათი განსახლების ტერიტორიას და იმ რთულ ისტორიულ პროცესებს, რისი შედეგიც გახდა ოსთა მიერ დეალები ან იმილაცია, ისტორიულ დეალებში (ავტორი ბუდე დეალებს უწოდებს); ნაჩვენებია სამხრეთისაკენ მიგრირებულ დეალები მიერ სამოსახლო რეგიონების შექმნა საქართველოში. მონოგრაფია მეტად ფასეულია იმიტომაც, რომ კვლევის ქრონოლოგია მოიცავს პერიოდს უძველესი დროიდან დეალები ცხოვრების დასასრულამდე.

უმნიშვნელოვანესია ისიც, რომ ვახტანგ ითონიშვილი განიხილავს სხვადასხვა მოსაზრებებს (ასეთი კი მრავალია), რომლებიც გამოთქმულია ქართველი, ოსი, რუსი და სხვა უცხოელი ისტორიკოსების მიერ, ანალიზებს მათ და სათანადო შეფასებას აძლევს.

მონოგრაფიაში დეტალურადაა გადმოცემული საკითხის ისტორიოგრაფია და აქაც ავტორის დამსახურებად უნდა მივიჩნიოთ, რომ იგი შეფასებისას ობიექტურია და არ ერიდება აღიარებული ავტორიტეტების კრიტიკას. ვახტანგ ითონიშვილი გარკვეულ ადგილს უთმობს უცხოელი მოგზაურების მონაცემებსაც. ამასთან დაასკვნის, რომ დეალები ეთნიკური ვინაობისა და დეალებით ისტორიული გეოგრაფიის საკითხების ირგვლივ გამოთქმულ მოსაზრებათა ფართო სპექტრი ნათლად აჩვენებს ისტორიულ-ეთ-

ნოგრაფიული, არქეოლოგიური და ონომასტიკური ფაქტების და მოვლენების პროფანაცია. ვახტანგ ითონიშვილს მიაჩნია, რომ ესაა „დეალებისა და დეალეუთის შესაბამისად სამხრეთ ოსებად და სამხრეთ ოსეთად წარმოჩენაზე წინდაწინ გათვლილი მეცადინეობა“. ცხადია, ეს ჭეშმარიტების პოვნას ვერ შეეწინააღმდეგება. დეალეუთისა და დეალების შესახებ არსებული მასალების თვითნებური ვარიანტების „ორსაუკუნოვან ტრადიციას“, ავტორის მტკიცე აზრით, წერტილი უნდა დაესვას.

ვახტანგ ითონიშვილის მტკიცებით, საქართველო-ოსეთის ისტორიული ურთიერთობის სისტემაში დეალეუთი საშუამავლო როლს წარმოადგენდა. დეალის გაიგივება ოსთან მცდარია. წყაროები აშკარად მიუთითებენ მათ ეთნიკურ განსხვავებას. XIII საუკუნიდან ადგილი აქვს მონღოლთაგან დარბეულ ოსთა მასობრივ შემოხიზნებას ცენტრალური კავკასიის მთიანეთში.

XIII საუკუნის მიწურულიდან ოსები კავკასიონის სამხრეთ კალთებზეც გადმოდიან. ანალოგიურ მდგომარეობაში იყვნენ დეალებიც, რომელთა ერთი ნაწილი სახლდება დიდი ლიახვისა და ქსნის ხეობის სათავეებში, ნაწილი კი პირველსაცხოვრისში რჩება, სადაც ოსთა გავლენას განიცდის. ოსი მოახალშენეები ახერხებენ დეალების ერთ ნაწილზე გაბატონებას.

ვახტანგ ითონიშვილი სამართლიანად მიუთითებს, რომ გიორგი ბრწყინვალის მიერ გატარებული სამხედრო ღონისძიებების შედეგად შეჩერებულ იქნა ოსთა და, საერთოდ, მთიელთა მასა და ბარი გათავისუფლდა მათი მოწოდისაგან. ამ პერიოდსვე მიაწერს დეალთა ირანიზაციის დასაწყისს. დეალები თანდათან კარგავენ თავიანთ ეთნიკურ ინდივიდუალობას. ტერმინები „დეალი“ და „დეალეუთი“ „ოსის“ (ან „დეალეუთელი ოსის“) და „ოსეთის“ სინონიმად იქცევა. XVIII საუკუნეში დეალეუთი, როგორც დამოუკიდებელი ერთეული, აღარ არსებობს.

მონოგრაფიის ავტორი დეალეუთის ისტორიოგრაფიის ზედმიწევნით დეტალური განხილვის შემდეგ ააშკარავებს საკითხთან დაკავშირებულ პრობლემებს და თავად გვთავაზობს მათი გადაჭრის ცდას; ჩვენი აზრით, წარმატებულ

ცდას. იგი მნიშვნელოვან ადგილს უთმობს დედალთა ეთნიკური ატრიბუციისა და დედალეთის ეთნოგრაფიის საკითხებს. ავტორი დაასკენის, რომ I-XVI საუკუნეების წერილობითი წყაროების გაანალიზების საფუძველზე მიღებული დასკვნების ფონზე კრიტიკას ვერ უძლებს ცალკეულ სწავლულთა მიერ დედალთა ეთნიკური ატრიბუციისა და დედალეთის ეთნოგრაფიის საკითხები. ვახტანგ ითონიშვილს არასწორად მიაჩნია ქრონოლოგიურ ჩარჩოებზე მიუთითებლად დედალთა გამოცხადება ძველთაძველ ალანოსურ ან კიდევ მეტისმეტად ნაადრევად ირანიზებულ კავკასიურ ტომად. ასევე მიუღებელია დედალების გააზრება მაინცდამაინც ვაინახური მოდგმის ეთნიკურ ერთობად.

ვახტანგ ითონიშვილმა საგანგებო ადგილი დაუთმო ცენტრალური კავკასიონის ეთნიკური გეოგრაფიის საკითხებს, უურადღება მიაქცია სტრაბონის „გეოგრაფიის“ სოგიერთი ცნობის სწორად გაგების საქმეს. ეფიქრობთ, მნიშვნელოვანია ავტორისეული კონცეფცია ცენტრალური კავკასიონის ხეობებში ოსთა დამკვიდრებისა და დედალთა ირანიზაციის პროცესის თაობაზე. ცენტრალური კავკასიონის სანახებში საუკუნეების მანძილზე მიმდინარე რთული ეთნოკულტურული პროცესების შესასწავლად ავტორს გამოყენებული აქვს მრავალფეროვანი ისტორიულ-ეთნოგრაფიული, ფოლკლორული და ონომასტიკური მასალა, რომელიც წარმოდგენას გვიქმნის რეგიონში ინკორპორირებული ამიერკავკასიური მოდგმის მოსახლეობასა და ავტოქტონური კავკასიური ტომების კულტურულ-ისტორიული ურთიერთობების უძველეს ხასიათსა და მათი ხანგრძლივი თანაცხოვრების ძირითად ტენდენციებზე, ცალკეულ ეთნოტრანსფორმაციულ მოვლენათა ჭეშმარიტ არსზე და ეთნიკური სუბსტრაციის ხარისხზე.

ვახტანგ ითონიშვილს დეტალურად აქვს განხილული ეთნიკური ონომასტიკის პრობლემები, კერძოდ, ეთნონიმ „დედალის“ სემანტიკური ტრანსფორმაციის საკითხი. ავტორი დიდ ადგილს უთმობს დედალთა მიგრაციისა და განსახლების პრობლემას.

პრაქტიკულად არ დარჩენილა არც ერთი პრობლემა დედალეთისა და დედალების ირგვლივ, რომ ვახტანგ ითო-

ნიშეილს არ განეხილა და თავისი მოსასრება არ გამოეთქვა. ჩვენ შორს ვართ იმ აზრისგან, რომ მონოგრაფიაში არ არის სადაო პრობლემები. მიუხედავად ამისა, ვფიქრობთ, ავტორის კრიტიკული პათოსი საკვლევი საკითხების შესწავლისადმი მის დიდ პასუხისმგებლობაზეა დაფუძნებული. ამიტომაც ჩვენ ეხედებით საკითხების ახლებურ დაყენებასა და გადაწყვეტას. მიგვაჩნია, რომ ეს სასარგებლოა დასმული პრობლემის გადაწყვეტისათვის.

დამოწმებანი:

ბატონიშვილი 1973: ბატონიშვილი ვახუშტი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, ს. ყაუხჩიშვილის გამოცემა, ქართლის ცხოვრება, IV, თბილისი, 1973.

გიულდენშტედტის მოგზაურობა... 1962: გიულდენშტედტის მოგზაურობა საქართველოში, გ. გელაშვილის გამოცემა, თბილისი, 1962.

კაკაბაძე 1912: კაკაბაძე ს., სჯულმდებელი ბაგრატ კურაპალატი, თბილისი, 1912.

მეტრეველი 2013: მეტრეველი რ., რაჭა. შტრიხები წარსულიდან, თბილისი, 2013.

ნარკვევები... 1962: ნარკვევები საქართველოს ისტორიიდან (XIII-XIV სს.), თბილისი, 1962.

Гамрекели 1961: Гамрекели В. Н., Двали и Двалетия в I-XV вв., Тб., 1961.

ჯავახიშვილი 1998: ჯავახიშვილი ივ., საქართველოს საზღვრები ისტორიულად და თანამედროვე თვალსაზრისით განხილული, თხზულებანი, ტ. XII, თბილისი, 1998.

რეცენზია დაიბეჭდა პროფესორ რევაზ სირაძის 80 წლისთავისადმი მიძღვნილ სამეცნიერო კრებულში 2016 წელს, რომლის სახელწოდებაა „სიტყვა ხატქმნილი“.

რეცენზია
ვახტანგ ითონიშვილის ორტომეული
„დეალები და დეალები“

საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემია
ისტორიის, ეთნოლოგიის, რელიგიის შესწავლისა და
პროპაგანდის სამეცნიერო ცენტრი. თბილისი, 2016

თითქმის 500 გვერდიანი ნაშრომის სტრუქტურა ამ-
გვარადაა აგებული:

I ტომი: რედაქტორის (ვალ. ითონიშვილი) ინფორმა-
ცია; შესავალი; თავი I. – საკითხის ისტორიოგრაფია; თავი
II. – დეალები ეთნიკური ატრიბუციისა და დეალების ეთ-
ნოგეოგრაფიის საკითხები; თავი III. – ცენტრალური კავკა-
სიონის ეთნიკური გეოგრაფიის საკითხები; თავი IV. –
სტრაბონის „გეოგრაფიის“ ერთი ცნობის სწორი გაგები-
სათვის; თავი V. – ცენტრალური კავკასიონის ხეობებში
ოსთა დამკვიდრებისა და დეალები ირანიზაციის პროცესი;

II ტომი: თავი VI. – ეთნიკური ონომასტიკის პრობლე-
მები (ეთნონიმ „დეალები“ სემანტიკური ტრანსფორმაციისა
და ოსებზე გადატანის საკითხისათვის; თავი VII. – დეა-
ლთა მიგრაცია და განსახლება; 1. დეალების გზა-გადასას-
ვლელები, 2. დეალები მიგრაციისა და განსახლების შესა-
ხებ; თავი VIII. – დეალები ეთნოგენტილური ელემენტების
რეგენერაციისათვის; თავი IX. – დეალები გლოტოგენეზის
საკითხისათვის; თავი X. – სქემები; თავი XI. – შემოკლე-
ბათა განსაზღვრება.

ვახტანგ ითონიშვილის ნაშრომი „დეალები და დეა-
ლები“ ეძღვნება კავკასიონის მთავარი ქედის ცენტრალუ-
რი ნაწილის ოდინდელ მკვიდრთ – დეალებს და მათ სამ-
კვიდროს – დეალებს (ძველი ორთოგრაფიით „დეა-
ლნი//დეალები, დეალები//დეალები). ეს ქვეყანა ისტორიული
ბედით ათასწლეულების მანძილზე მჭიდროდ იყო დაკავში-
რებული ერთი მხრივ – ქართველებთან, მეორე მხრივ –
XIV საუკუნიდან კავკასიის ჩრდილოეთ მთიანეთში ინფილ-

ტრირებულ ოსებთანაც. დუალეთი//დვალეთი შორეული წარსულიდანვე ქართული სახელმწიფოს ერთ-ერთი „ნაპირის ალაგი“//მონაპირე ქვეყანა და V საუკუნიდან ნიქოზის საეპისკოპოსოში შემავალი მხარე იყო, რომელიც თავდაპირველად მოლიანად ჩრდ. კავკასიაში ლოკალიზდებოდა. ამჟამად ე. წ. ჩრდილო ოსეთის (რესპუბლიკა ალანია) საზღვრებში, კერძოდ, ნარა-მამისონის ქვაბულში თავსდება და ოსთა მიერ თუალთა//თუალგომის სახელწოდებით მოიხსენიება. ვახ. ითონიშვილი მას „ბუდე დვალეთს“ უწოდებს რადგანაც თელის, რომ გარკვეული ქრონოლოგიური პერიოდიდან იგი (დვალეთის „ქვეყანა“) გაფათოვდა დიდ ლიახესა და თერგის მაღალმთიან მონაკვეთებზე (თრუსოდ და მარღან-დვალეთად), სადაც მოხდა დვალთა ინტენსიური ქართიზაცია, ხოლო რიცხოვრივ უმცირესობაში აღმოჩენილ დვალთა ასიმილაცია ბუდე დვალეთში (XV-XVIII) სს. ოსთა მიერ.

ვახ. ითონიშვილის წარმოდგენილი ნაშრომი სადოქტოროდ იყო გათვალისწინებული, თუმც, წლების განმავლობაში უკვე გამოქვეყნებული ჰქონდა ამავე და სხვა საკითხებზე 21 წიგნი, მრავალი სტატია სამეცნიერო კრებულებში და სხვ., ასევე, ისტორიულ-ეთნოგრაფიული პლაკატები და კალენდრები.

ვახ. ითონიშვილის მითითებულ ნაშრომში – „დვალეები და დვალეთი“, განხილულია ერთ-ერთი ქართველური ტომის – დვალეების ეთნიკური ისტორია, მათი განსახლების ტერიტორია და ის რთული ისტორიული პროცესები, რისი შედეგიც იყო ერთი მხრივ ოსთა მიერ დვალთა ასიმილაცია, ხოლო მეორე მხრივ – სამხრეთისკენ მიგრირებულ დვალთა მიერ სამოსახლო რეგიონების (მარღან-დვალეთი, თრუსო) ათვისება საქართველოში. კვლევის ქრონოლოგია მოიცავს პერიოდს უძველესი დროიდან დვალთა თვითმყოფადობის ბოლომდე.

ნაშრომი ეფუძნება დიდძალ წერილობით წყაროებს, სპეციალურ ლიტერატურას, ეთნოგრაფიულ, ლინგვისტურ, ტოპონიმიკურ, ონომასტიკურ და ფოლკლორულ მონაცემებს, რაც ავტორს აძლევს საშუალებას კრიტიკულად შეაფასოს დვალეებისა და დვალეთის შესახებ არსებული სამეცნიერო ლიტერატურა და გამოააშქარავოს სხვადასხვა დროის მკვლევართა მკდარი შეხედულებები, რომელნიც, ჩვენი აზრით, ერთ შემ-

თხევებაში არაგამიზნულად, არაშეგნებულად სცოდავენ ცოდნისა და ინფორმაციის უკმარისობის გამო, ხოლო მეორეში კი – დაუფარავი ტენდენციურობით გამორჩეულთა – (არა მხოლოდ ოსი ისტორიკოსების ჩანაფიქრით), მიზანია დვალთა ოსური სამყაროსადმი მიკუთვნება და იმის „დასაბუთების“ მცდელობა, რომ ოსები დვალთა შთამომავლებია და ე. ი. მათი წინაპრები მონღოლთაგან გამოძეგბულნი და გამოხიზნულნი კი არ შეფარებიან ცენტრალური კავკასიონის ჩრდილოეთ ფერდობების ხეობებს და საქართველოს იურისდიქციაში შემავალ ტერიტორიაზე XVI-XVIII სს-დან კი არ დამკვიდრებულან, არამედ უძველესი დროიდან – ჩრდილოეთიდან გადმოსახლებულთ – ე. წ. „სამხრეთ-ოსეთის“ ტერიტორიაზე აუთენიციურობით. ამ მცდელობათა საფუძველი ის იყო და არის, რომ დვალები გამოეთიშათ ქართველური ეთნოგრაფიული სივრციდან და დაემტკიცებინათ მათი ოსურ-ალანური სამყაროსადმი კუთვნილება. ოსი ისტორიკოსთა (და სხვათა) დანაშაულებრივი სიყალბის, რუს ოკუპანტთა მხარდაჭერის და საქართველოს მთავრობის საბედისწერო შეცდომის შედეგად ჩვენს ტერიტორიაზე შეიქმნა (2008 წ.) ოსური „სახელმწიფო“.

ვახტანგ ითონიშვილი სიმართლის ძიების იარაღით დაუპირისპირდა უმეტესობას. წარმოდგენილი ნაშრომი ფასდაუდებელი და უკიდევანო შრომის შედეგია. მას გამოყენებული აქვს საძიებელ საკითხებთან დაკავშირებული აურაცხელი წერილობითი წყარო და სამეცნიერო ლიტერატურა, ფოლკლორული, ლინგვისტური, ონომასტიკური მასალა. ყველაზე მეტად გასაოცარი და აღსანიშნავი ის არის, რომ ნაშრომში მოყვანილია არა ასეულობით, არამედ – ათასეულობით ონომასტიკური, ტერმინოლოგიური, სემანტიკური და სხვა მასალა, რომელთა ჯერ მოძიება შესასწავლი ტერიტორიის მასშტაბით და შემდეგ მათი საქართველოს ყველა კუთხის პარალელურ მასალებთან შედარება და დვალურ ფუძეთა ქართული სამყაროსათვის მიკუთვნება სამართლიანი მეთოდებით, დიდი მონაპოვარია ქართული მეცნიერებისათვის. კვლევის შედეგად ვახ. ითონიშვილი მივიდა იმ დასკვნამდე, რომ I-XVI სს. დვალეთის ქვეყანას არაფერი ჰქონდა საერთო ისტორიულად ცნობილ, ჩრდილო კავკასიის ბარში მცხოვრებ ირანულენოვან

აღან-ოსებთან. დეაღთა ეთნოეოლოგია სრულიად დამოუკიდებლად, ქართული სახელმწიფოებრიობის ფარგლებში ფორმირებული პოლიტიკურ-ადმინისტრაციული და სამეურნეო-ეკონომიკურ სტრუქტურებში ადაპტაციისა და ქართულ მოსახლეობასთან კულტურულ-ისტორიული ინტეგრაციის პროცესის ნიშნით მიმდინარეობდა. ქართიზაციის ორბიტაში ძველთაგანვე ჩართული, VI ს-ის ქრისტიანობასთან „ნაზიარევი“ დეაღები ქართველ მთიელთა სხვა ეთნოტერიტორიულ ჯგუფებთან ახლოვდებიან და მათ სიაშიც იმკვიდრებენ ადგილს.

„I-XVI სს. ეთნონიმი ოსი ეთნორელატიური თვალსაზრისით ზუსტად ისეთივე მიმართებაშია დეაღთან, როგორც ლეკი ან ყივჩაღი სვანთან ან კახელთან“ (1, 74).

ასე რომ, ოსი ნაციონალ-სეპარატისტები (ისტორიკოსების ჩათვლით) „... შესაშური გულმოდგინებით ეპოტინებიან დეაღთა ოსობას და კვლავაც არ თაკილობენ დეაღეთად თვითნებურად შერაცხილი „ე. წ. სამხრეთ-ოსეთის“ წარმოსენას ძველთაძველ ოსურ ქვეყნად, მაგრამ... „უკვე გვარიანად ირჯებიან ქართველი სწაველებიც...“ (ვახ. ითონიშვილი, 1, 14).

მიუხედავად იმისა, ავტორის მოსაზრებებს და დასკვნებს მანანნი გაითავისებენ თუ-არა, ნაშრომში მოტანილი ფაქტიური მასალის გამოყენება მათთვის, ვინც საძიებო საკითხებითაა დაინტერესებული, საჭირო და აუცილებელიცაა.

ლია მელიქიშვილი
საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული
აკადემიის წევრ-კორესპონდენტი

გულდამ ჩიქოვანი
ისტორიის დოქტორი

რეცენზია გამოქვეყნდა საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიის ჟურნალში (იხ. „მაცნე“, 2016 წ. №2).

აქ წარმოდგენილი რეცენზიები, ინფორმაციები და გამოხმაურებანი იმის მკაფიო დადასტურებაა, რომ ქართველმა სწავლულებმა ვახტანგის მრავალფეროვან სამეცნიერო მემკვიდრეობას ობიექტური შეფასება მისცეს და მისი პოპულარიზაცია განახორციელეს.

დასასრულ. საჭიროდ მიმაჩნია აღინიშნოს, რომ ყველა სწავლულის უმრავლესობის მიერ ვახტანგი იხსენიება როგორც ისტორიკოსი და ეთნოგრაფი, ზოგიერთი მოღვაწე კი ვახტანგს მხოლოდ ეთნოგრაფად მოიხსენიებს. ყველა იმ ნათქვამს უნდა დავეთანხმოთ, რომ ვახტანგი იყო ისტორიკოსიც და ეთნოგრაფიც, მაგრამ მისი შრომების მიხედვით აშკარად ჩანს, რომ მათი უმრავლესობა პროფილით საისტორიო კვლევა-ძიების სფეროს განეკუთვნება. ამის გათვალისწინებით შეიძლება ითქვას, რომ ვახტანგი პირველ რიგში იყო ისტორიკოსი, ხოლო მეორე ადგილზე ის ეთნოგრაფად წარმოგვიდგება.

ვახტანგი

ვახტანგის მეუღლე მაია თურმანაული და
შვილები ანა და დავითი

ვახტანგის მშობლები:
ვალერიან ითონიშვილი და
ლამარა ღუდუშაური

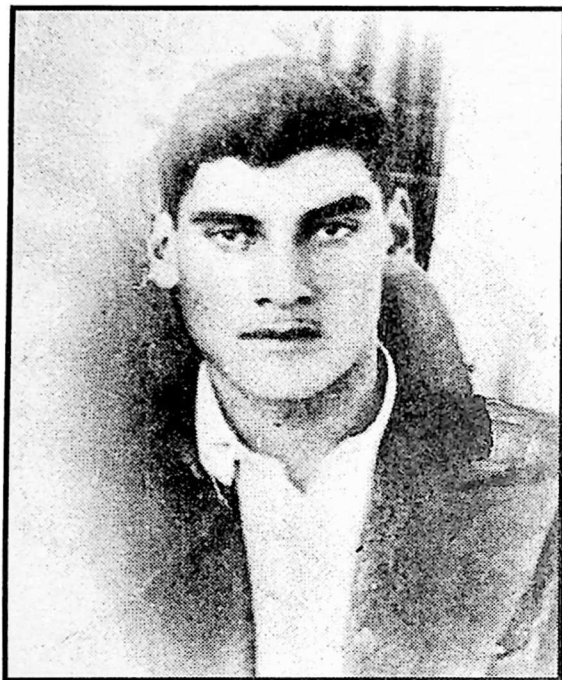

ვახტანგის პაპები: ჯამბულ
ითონიშვილი პატარა
ვახტანგთან ერთად და
როსტომ ლუდუშაური

კახტანგის და ღელა და დისშვიდი ნიკოლი

ვახტანგის ბიძა ვახტანგ ითონიშვილი – დაიღუპა
მეორე მსოფლიო ომში

**Летопись жизни
Вахтанга Итонишвили**

(Сост. проф. Валериан Итонишвили)

Тбилиси – 2018

**Chronicle of
Vakhtang Itonishvili's life**

(Compiler Prof. Valerian Itonishvili)

Tbilisi - 2018